

Tanulmányok Nagyvárad-Újváros megalapításának
300. évfordulója alkalmából
(1714–2014)

Miscellanea Historica Varadinensia
IV.

Tanulmányok Nagyvárad-Újváros megalapításának
300. évfordulója alkalmából
(1714–2014)

szerkesztette
Emődi András

Partium Kiadó
Nagyvárad
2014

Megjelent a

**Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága
Könyvkiadás Kollégiuma
támogatásával**

A borító szövege
az 1820-as években Tichy János nagyváradai nyomdájában használt
díszes M iniciálé felhasználásával készült

A Biharvármegyei és Nagyváradi Régészeti és Történelmi Egylet régészeti és műemlékvédelmi tárgyú levelezése (1872–1929)

Bihar vármegye intézményes háttérű régészeti kutatásának első hetvenöt éve gyakorlatilag fehér folt a megye tudománytörténetében. Bár az 1872 és 1947 közötti időszakban számos, meghatározó jelentőségű régészeti lelet került napvilágra, melyek közül néhány meghatározó lendületet adott a nem kifejezetten hálás nagyváradi utódnemzedékek régészeti karrierje számára, mind a mai napig szinte senki sem próbálkozott azzal, hogy kellő kegyelettel összegyűjtse, és tudományos igénnyel hasznosítsa a bihari régészet hőskorának kallódó írott forrásait.¹ Ez nem csoda, hiszen a *Biharvármegyei és Nagyváradi Régészeti Egylet* (A továbbiakban *Régészeti Egylet*) gyűjteményeinek örököse, a nagyváradi Körösvidéki Múzeum (Muzeul Țării Crișurilor) fennállásának elmúlt mintegy 60 évében aligha tekintette magát az egykori elődök, Rómer Flóris, Cséplő Péter, Karácsonyi János, Bunyitay Vince vagy akár Bíró József szellemi örökösének.

E forrásközleménynek nem lehet célja, hogy a teljesség igényével feldolgozza a közintézményi szintű múzeumi rendszer kialakulása előtti mintegy háromnegyed évszázad régészeti kutatásaira és felfedezéseire vonatkozó írott forrásanyagot, már csak azért sem, mert ez olyan kiterjedt feltáró munkát igényelne, amely bőven meghaladja egy ilyen tanulmány terjedelmi kereteit. Amint azt írásunk címében is jeleztük, ezúttal csupán arra vállalkozunk, hogy közétegyük és feldolgozzuk a *Régészeti Egylet* azóta többször átrendezett, több részre szakadt, és részben elpusztult egykori levéltárának régészeti és műemlékvédelmi tárgyú levelezését.

A Régészeti Egylet intézményi levéltára² kezdetben az Egylet titkárainak (Barlanghy Adorján, ifj. Gyalokay Lajos, Hegyesi Márton és Karácsonyi János), majd 1896-tól az újonnan létrehozott egyleti levéltárosi tisztséget betöltő Tarnay Károly (1896-1897), Makkay József (1897-1904), Karakas Károly (1904-1913, 1922-1932), Ferdényi Kálmán (1913-1922) és Bíró József (1932-1944) szorgos rendező munkája során jött létre és

¹ Kivételt talán csak a Rómer Flóris bihari munkásságának egy igen fontos részletét feltáró Sz. Máthé Márta (MÁTHÉ Márta, Rómer Flóris bihari munkássága (A bihari útinapló). Déri Múzeum Évkönyve. 1974. 283–346), valamint a régió ókori emlékeit a 19. század helyi forrásainak felhasználásával összegző Alexandru SAȘIANU jelent: *Moneda antică în vestul și nord-vestul României*. Oradea, 1980.

² A Régészeti Egylet a saját működésére vonatkozó iratanyag mellett egy történeti levéltárat is működtetett, amelyben saját gyűjtésű iratok mellett elsősorban néhány letétbe helyezett családi levéltárat (Leel-Ősi, Baranyi, Bölöni-Ugrai, Fráter), valamint az egylet kiemelkedő tudósainak (Rómer Flóris, Bunyitay Vince) írott hagyatékát őrizte.

őrződött meg.³ Az Egylet feloszlását (1948) követően a levéltárat a városi, majd regionális, később pedig megyei ellenőrzés alatt álló, államosított múzeum örökölte. Innen az iratok legnagyobb része egy önálló állomány formájában átkerült az *Román Állami Levéltár Bihar Megyei Igazgatóságának* (*Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale*) gyűjteményébe.⁴ Itt az iratállományt átrendezték, egykori levéltári rendjét megbontották, az iratok egy részét pedig minden bizonnyal kiselejtették. Az egykori levéltár néhány dokumentuma (kevesebb, mint 50 irat), nyilván a hanyag átvételi eljárás folytán, a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében maradt. E két iratcsoportot az alábbiakban egységesen, az egykori Egyleti Levéltár részeként kezeljük. Az egyes iratok lelőhelyét megjelölő lábjegyzeteknél az Állami Levéltár állományában lévőköt az egyszerűség kedvéért EGYLETI LEVÉLTÁR megjelöléssel láttuk el (mellette feltüntetve az iratsomó és a dokumentum sorszámát), míg a múzeumban lévők esetében megjelöltük a lelőhelyet és az irat leltári számát (amennyiben rendelkezik ilyennel). A mellékelt forrásközlő részben 81 iratot dolgoztunk fel. A legkorábbi dokumentum 1831-es keltezésű (bár csak 1903-ban került az Egylet gyűjteményébe), a legkésőbbi pedig 1921-ből származik. Az Egyleti Levéltár gyűjteményének csupán azokat a darabjait dolgoztuk fel, amelyek régészeti ásatásokra, leletekre vagy lelőhelyekre, illetve Bihar megyei műemlékekre vonatkoznak. Az iratok egy kisebb csoportja nem tekinthető szigorú értelemben vett levélnek [*1., 21-22., 29., 65. 67., 80. iratok*], azonban kimerítik az írásbeli régészeti adatközlés fogalmát, ezért indokoltnak láttuk ezek közzétételét is. Ugyanakkor nem dolgoztunk fel néhány olyan dokumentumot, amelyek a szakirodalomban már napvilágot látott írások szövegeit tartalmazták, vagy ha el is tértek azoktól, nem közöltek további, a kutatás számára eddig ismeretlen adatot (elsősorban a pusztakovácsi, csökmői, maklári és szihalomi ásatásokról szóló beszámolókat). A feldolgozott iratok az Egyleti Levéltár állományában különösebb rendszer nélkül, különböző, tematikusan nem összefüggő iratsomókba vannak elhelyezve. Ennek nyilván nincs köze a levelek eredeti levéltári beosztásához. Ugyanakkor a jó néhány példányon éktelenkedő sárfoltok és cipőnyomok arra nézve sem hagynak kétséget, hogy legújabb kori szállításuk és rendezésük során nem csak kegyeleti, de szakmai és állományvédelmi szempontok sem játszottak meghatározó szerepet. Mindezek alapján indokoltnak látjuk feltételezni, hogy az egykori régészeti levelezés egy része talán véglegesen elveszett a kutatás számára.⁵

³ A Régészeti Egylet vázlatos történetét és tisztségviselőit lásd: LAKATOS-BALLA Attila: A biharvármegyei és Nagyvárad Régészeti és Történelmi Egylet Jegyzőkönyvei. In *Miscellanea Historica Varadinensia I. Tanulmányok Nagyvárad újkori történetéből*. Nagyvárad, 2009, 201–316.

⁴ Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale. Fondul: *Societatea de Arheologie și Istorie Oradea*; lelt. sz.: 105. (a további hivatkozásokban: EGYLETI LEVÉLTÁR)

⁵ Erre utal a Régészeti Egylet gyűjteményi társzkönyveinek jó néhány bejegyzése is, amely egyértelművé teszi, hogy az adományozott tárgyak levél vagy más feljegyzés kíséretében

Az Egyleti Levéltár anyagának jelen feldolgozása az Egylet régészeti tevékenységét illetően csupán töredékes kép alkotására alkalmas. Bár a vizsgált 81 dokumentum jelentős és nagy számú régészeti tárgyú információt őrzött meg, további forráscsoportok vázlatos áttekintése arra mutat, hogy számos, korabeli régészeti lelőhely és szórványlelet esetében ilyen dokumentumok nem állnak rendelkezésre. A Régészeti Egylet Bihar megyei szakmai tevékenységéről csupán a korabeli gyarapodási naplók, az ún. „Gyűjteményi törzskönyvek”, valamint a régészeti topográfiai szempontból szinte kimeríthetetlen forrásanyagot őrző helyi sajtó feldolgozása után alkothatunk teljesebb képet. Azt sem szabad elfelednünk, hogy a vizsgált időszakban szinte mindvégig voltak a nagyváradi Régészeti Egylettől független régészeti gyűjtemények és kutatói ambíciók. A nagyváradi Premontrei Főgimnázium a 19. század első harmadától működtetett egy pedagógiai célú régiségtárat, amely hosszú időn át a régió igen jelentős régészeti és numizmatikai leletanyagát őrizte. Nem kevésbé jelentős és a Régészeti Egyletnél ugyancsak idősebb volt a Debreceni Református Kollégium régiségtára is. Emellett a 20. század első felében igen jelentős régészeti tevékenységet fejtettek ki olyan, az Egylettel csak felületes viszonyban álló, saját gyűjteményük számára ásató, lelkes, műkedvelő régészek, mint a nagyváradi Ardos Frigyes vagy az érmihályfalvi dr. Andrassy Ernő. Az ő hagyatékaik feldolgozása nélkül soha nem lesz teljesnek mondható Bihar megye régészeti kutatásának története.

Nem tarthatjuk mellékesnek a vizsgált iratanyag intézménytörténeti vonatkozásait sem. Ezekből nem csak az Egylet régészeti kutatással foglalkozó tagjainak szakmai életrajza körvonalazható pontosabban, hanem az egylet társadalmi kapcsolatrendszere és mozgósító ereje, a régészeti kutatás korszakonkénti prioritásai, nem utolsósorban pedig gyűjtőterületének földrajzi keretei vázolhatók fel. Ez utóbbi szempontból igen érdekes a lelőhelyek földrajzi megoszlását összegző térkép (1. kép). Ezen jól látható, hogy az Egylet kapcsolatrendszere, illetve az abból származó beszolgáltatott vagy adományozott, esetleg megvásárolt leletek, elsősorban a megye északi felére, a Sebes-Köröstől északra eső területre koncentrálnak. Ezen belül is önálló, sűrűn behálózott régiót képez a megye északkeleti sarka: az Érmellék és kisebb mértékben a margittai dombvidék. Debrecen vonzáskörzete szinte teljesen kiesett az Egylet látóteréből, de a dél-bihari hegvidék is leginkább középkori műemlékei kapcsán kap szerepet. A dél-bihari síkság ugyancsak szórványosan bukkan fel az Egylet levelezésében. Az Egylet számára a vármegye területén elsősorban a helyi birtokos nemesség és az értelmiség (lelkészek, jegyzők, gyógyszerészek) nyitottabb szellemű, felvilágosultabb rétegei szolgáltattak régészeti forrásanyagot. Közülük nem egy maga is foglalkozott műkedvelő szintű régészeti kutatással.

kerültek az Egylet gyűjteményébe, ezeket azonban már nem tudtuk azonosítani sem az Állami Levéltár, sem pedig a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében.

A feldolgozott 81 iratot a tanulmány végén időrendbe szedve és sorszámmal ellátva közöljük. Ezekre a sorszámokra a tanulmány szövegében szögletes zárójelben hivatkoztunk. A feldolgozott forrásanyag 34 Bihar megyei település régészeti leleteire vonatkozó információkat őrzött meg, amelyeket az alábbiakban a települések betűrendjében fogunk tárgyalni.

1. ALBIS, ÉRBOGYOSZLÓ K. (ALBIȘ, COM. BUDUSLĂU) [57–62.]

Egy, a régészeti irodalomban mindmáig ismeretlen, kisebb raktárlelet előkerülésének körülményeire és lelőhelyére világít rá az Egylet levéltárának hat dokumentuma. Az Albis falu határában, mezőgazdasági munkák során előkerült, feltehetően töredékes megtartású tokos-füles baltát és az annak üregében elhelyezett, 28.8 g súlyú aranyrögöket rendőrségi eljárás során kobozták el Nagyváradon. Kevés kétségünk lehet aziránt, hogy a leletek bekerültek az Egylet gyűjteményébe, bár azok nem lelhetőek fel a gyűjteményi törzskönyv 1914. évi bejegyzései között, az 1915 és 1938 közötti törzskönyvek pedig nem maradtak fent. A nagyváradi múzeum gyűjteményét kiválóan ismerő Roska Márton repertóriumában nem említi ezt a leletet,⁶ ugyanakkor Bihar megye 1974. évi repertóriumában Albison, szakirodalmi utalás és a lelőhely pontosabb megjelölése nélkül említést tesz egy tokos-füles baltáról a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében.⁷ Ennek azonosítása azonban sem e sorok írójának, sem pedig a Körösvidéki Múzeum bronzkori gyűjteményi kezelőjének nem sikerült.⁸ Ennek hiányában csupán valószínűsíthető, hogy az iratokban felbukkanó albisi leletek egy kora vaskori raktárleletről származtak.

2. ÁLMOSD, HAJDÚ-BIHAR MEGYE [12.]

Az álmosdi 16. századi éremkincslelet egyike a 19-20. század folyamán előkerült majd nyomtalanul eltűnt számtalan kincsleletnek Bihar megye területén. Az erről fennmaradt rövid beszámoló a Rómer Flóris által újjászervezett nagyváradi régészeti egylet és múzeum iránt megélenkült adakozási kedvnek köszönheti létét. Balogh Lajos álmosdi földbirtokosnak Dőry József főispánhoz, mint a Régészeti Egylet elnökéhez intézett levele arról tájékoztat, hogy a kincsleletet 1887-ben földmunkások bolygatták meg. A kevéssel később végzett „ásatások” során ismeretlen számú 16. századi magyar aprópénz, feltehetően denárok kerültek elő: II. Ulászló, II. Lajos és I. Ferdinánd idejéből. A bejelentő sem a földmunkák, sem pedig az ellenőrző ásatás során előkerült pénzek számáról sem tájékoztat, ezért nincs okunk feltételezni, hogy az ásató által jelzett legkésőbbi, 1545-ös veretek az

⁶ ROSKA Márton: *Erdély régészeti repertóriumai. I. Óskor*. Kolozsvár, 1942.

⁷ *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*. Oradea, 1974.

⁸ C. Ghemiș, a Körösvidéki Múzeum bronzkoros régészének szíves szóbeli információja.

éremkincs lezárásának és elrejtésének korát akár csak hozzávetőleg is jeleznék. A szolnoki szandzsák peremvidékén fekvő, feltehetően kevés közvetlen pusztítást megélt, ám 1566-tól gyakorlatilag hármás adózásra kényszerített településen erre számos indok, következőképpen számos időpont is kínálkozik. Mindenesetre jól illeszkedik a 16. század második felében elrejtett, bihari denárkincsek sorába, amelyet az egykori vármegye romániai részén a hegyközsáldobágyi⁹ és margittai¹⁰, Magyarországon pedig a polgári III. és IV.¹¹ kincsleletek képviselnek.

A lelőhely pontos meghatározásához a levélben szereplő adatok nem elégségesek. A Zayak egykori homoki birtoka a település határának északnyugati részén található, azonban a községi legelőkkal határos földek is jókora területet ölelnek fel.

3. APÁTKERESZTÚR, VEDRESÁBRÁNY K. (CRESTUR, COM. ABRĂMUȚ) [29.]

Az Apátkeresztúr falu határában ma is álló középkori templomrom és a mellette elterülő régészeti lelőhely csupán egy rövid említés formájában szerepel Középesy Gyula régiségtári őr 1900. évi régészeti kutatóútjáról szóló jelentésében. A középkorban elpusztult Felapáti faluhoz tartozó kora gótikus templomrom Apátkeresztúr határában, a településtől mintegy 2 km-re északkeletre, a DN19B jelzésű országúttól északra, egy száraz völgyben található (2. kép). A rom körül elterülő régészeti lelőhelyet már Bunyitay Vince is említi feltételesen egy ott álló kolostorhoz, vagy magához az eltűnt faluhoz kötve azt.¹² Középesy jelentésében őskori lelőhelyként szerepel. Ő már nem említi a Bunyitay által még látott sáncokat. Ez utóbbit e sorok írója sem tudta azonosítani egy 2006. januárjában végzett terepbejárás során. Ekkor viszont a templom körüli, magasabban fekvő teraszokon bronzkori, késő avar kori, valamint középkori kerámiát sikerült gyűjteni.¹³

4. BELÉNYESSZENTMIKLÓS, SÓLYOM K. (SÂNNICOLAU DE BEIUȘ, COM. ȘOIMI) [24–25., 81.]

A belényesszentmiklósi torony állagmegóvási munkálataival kapcsolatos levelezés megmaradt darabjai a Régészeti és Történelmi Egylet számos elvetélt műemlékvédelmi kezdeményezésének egyikét idézi fel. E tárgyban csupán három levelet őrzött meg az Egylet levéltára, bár ezek szövegkörnyezetéből is kiderül, hogy sokkal kiterjedtebb levelezést

⁹ Lásd lentebb.

¹⁰ Corina TOMA, LAKATOS-BALLA Attila: Un tezaur monetar din secolele XV-XVI descoperit la Marghita (jud. Bihor). *Crisia* 39. 2009. 97–142.

¹¹ MÓDY György, GEDAI István, KAHLER Frigyes: XVI-XVII. századi pénzleletek Polgárról. *Déri Múzeum Évkönyve*. 1965, 97–130.

¹² BUNYITAY Vince: *A váradi püspökség története az alapítástól a jelenkorig*. III.kötet. *A váradi püspökség egyházai a püspökség alapításától 1566. évig*. Nagyvárad 1884, 188–189.

¹³ Közöletlen. A terepbejáráson részt vettek a szerző mellett: Emődi János régész, Csokmai József, valamint Hágó Nándor Attila és Romát Sándor.

folytathattak az ügyben. Maga a kezdeményezés az Egylettől származhatott. Erre válaszol Czobor Béla 1897. december 17.-i levele, amelyben beszámol arról, hogy a Műemlékek Országos Bizottsága (MOB) foglalkozni fog a romosan álló Árpád-kori torony megóvásával és Sztrehlo Ottót küldi ki a helyszínre a műemlék felmérésére [24.]. Három hónappal később már a felmérés és a szükséges állagmegóvási munkák részleteiről tudósítják az Egyletet, valamint segítséget kérnek a építőanyag beszerzéséhez és a kivitelezés lebonyolításához [25.]. A levél tanúsága szerint ekkor a MOB a munkálatok költségeit már előirányozta. Nyilván ezek után íródott meg az a keltezetlen levél, amelyben az Egylet vezetése Schaluch Lőrincz váradi püspöktől, mint a környék legnagyobb birtokosától kéri, hogy bélsólyomi kőbányájából adományozzon építőanyagot a helyreállítási munkákhoz [81]. A püspök válaszát nem ismerjük, bár az Egylettel ez időben ápolit kapcsolatáról tudjuk, hogy annak támogatási kérelmeit csak igen ritkán és igen indokolt esetben utasította el.

A MOB arhívuma nem őriz konkrét kivitelezési dokumentációt és magán a romon sem azonosítható olyan beavatkozás nyoma, amely kapcsolatba hozható ezzel a kezdeményezéssel.¹⁴ Hogy az állagmegóvási beavatkozásra mégis sor került, arra egyetlen, utólagos információból következtethetünk. Czárán Gyula 1903-ban levelet intézett a Régészeti Egylet felé, amelyben a várasfenesi Bélavár romjainak állapotára hívta fel a figyelmet. A levél szerzője rövid célzást tesz arra, hogy az Egylet már tanújelét adta áldozatkészségének, a belényesszentmihályi torony megmentésével [34.]. Az 1898 körüli állagmegóvás nyomait minden bizonnyal a legutóbbi, a múlt század 60-as éveiben végrehajtott beavatkozás során bontották el.

5. BERETTYÓÚJFALU, MAGYARORSZÁG, HAJDÚ-BIHAR MEGYE [8–9., 30., 33., 35., 38.]

A berettyóújfalu melletti Herpály-pusztá régészeti lelőhelyei a sarkadi Peckes-vár mellett az Egylet régészeti tevékenységének legkorábbi célpontjai közé tartozik. Ifj. Gyalokai Lajos egyleti titkár érdeklődése nyomán Tardy Sándor helybeli földbirtokos és műkedvelő régész először 1874 nyarán számolt be a Herpályi pusztá potenciális régészeti lelőhelyeiről. A június 19.-én és 22.-én íródott levelek számos, rendkívül fontos információt szolgáltatnak a régió legjelentősebb népvándorlás kori leletének számító herpályi pajzsdudor előkerülésének körülményeit és pontos helyét illetően, amelyeket a leletek korabeli közlői csak részben vagy egyáltalán nem

¹⁴ Emődi Tamás művészettörténész szíves közlése.

ismertek [8–9].¹⁵ Különösen jelentősek a további sírmelléletekre (kard, lándzsahegy) vonatkozó adatok.

A 20. század első éveiből származó dokumentumok, amelyek a herpályi Csonkatorony állagmegóvási munkálatai ügyében a Műemlékek Országos Bizottságával folytatott levelezésből származnak alig szolgáltatnak újabb információkat Módy György és Kozák Károly e tárgyban végzett alapos adatgyűjtéséhez képest [30., 33., 35].¹⁶

Berettyóújfalu neve utoljára 1905 szeptemberében bukkan fel az Egylet levelezésében egy, a vízszabályozási munkák során, a Kálló medrében talált és a váradi múzeumnak adományozott szórványelet kapcsán [38.].

6. BIHAR (BIHARIA) [69–70., 76., 77., 80]

Az Egylet levéltárának a bihari földvár ásatásával kapcsolatos öt dokumentuma a vár két világháború közti időszakának kutatástörténetéhez szolgáltat újabb adatokat. Az első világháborút követő impériumváltás utáni évtizedben a Karácsonyi János vezetése alatt álló Régészeti Egylet minden korábbinál jelentősebb régészeti kutatómunkát szervezett meg és bonyolított le. Ezek közül az egyik legfontosabb a bihari *Téglavetőben* (Cărmădărie) 1924 és 1925 között végzett ásatás, amelynek során Roska Márton az Egylet megbízásából és annak finanszírozásával néhány őskori és népvándorlás kori objektummal együtt feltárta a földvár Árpád-kori temetőjének 506 sírját.¹⁷ Roska 1924 márciusában kelt levele még az ásatások tervezett menetéről tudósítja Karácsonyit [69.], két és fél hónappal később, azonban már az első kampány lezárásáról tudósít, amelynek során feltárt 124 sírt és két további őskori objektumot [70.]. A következő év decemberében a már lezárt ásatás dokumentációjának elküldéséről értesíti Karácsonyit [76.]. Ennek a levélnek a kutatás- és tudománytörténeti jelentősége azért is kiemelkedő, mert rávilágít Roska Márton lelet-feldolgozási módszereire és az általa készített ásatási dokumentáció jellegére. Miközben az őt követő „új román régész generáció” részéről gyakran érte támadás, amiért számos, ám rosszul vagy sehogyan sem dokumentált, leltározatlan régészeti ásatások egész sorát hagyta maga után,¹⁸ amint az idézett levélből kiderült, részletes sírleírásokat, fényképeket, valamint leltárjegyzéket mellékel a feldolgozott, konzervált és

¹⁵ ÉRDY János: *Régiségtani közlemények*, Pest, 1858, 16., IV/1-2; HAMPEL József: *Der Goldfund von Nagyszentmiklós*. Budapest, 1885, 154.; Salomon REINACH: A herpályi pajzsdudor, *Archaeologia Értesítő* 14. 1894, 395–404.

¹⁶ MÓDY György, KOZÁK Károly: A herpályi templomromnál végzett régészeti kutatás és helyreállítás (1972–1975). *A Bihari Múzeum Évkönyve*. 1. 1976, 49–103, 58–64.

¹⁷ Erről az ásatásról a szerző csupán szórványos adatokat közölt: ROSKA Márton: Recherches préhistorique pendant l'année 1924. *Dacia* 1. 1924, 297–316; ROSKA Rapport préliminaire sur les fouilles archéologiques de l'année 1924. *Dacia* 2. 1924 400–416., ROSKA 1942, 40.

¹⁸ A bihari földvár esetében lásd: Sever DUMITRAȘCU: *Biharea I. Săpături arheologice din anii 1973-1980*. Oradea, 1994., 48–49.

lerajzoltatott leleteket tartalmazó csomaghoz. A leltári jegyzékek bevezetését a múzeumi törzskönyvekbe külön is hangsúlyozta. Sajnálatos módon ez a dokumentáció éppen az őt kritizáló régész nemzedék munkássága alatt tűnt el nyom nélkül a nagyváradi múzeum gyűjteményéből. Talán nem véletlen, hogy Roska Márton bihari ásatási dokumentációjából csupán egyetlen temetőterkép maradt fent, az, amelyet a legutolsó, 1927-es levelében említ, és amelyet külön csomagban küldött el.

A bihari ásatásokra vonatkozó dokumentumok közül azonban a legérdekesebb talán mégis az a keltezetlen jegyzék, amely *Téglavetőben* feltárt őskori és népvándorlás kori településobjektumokat mutatja be, hiszen ezekről korábban csak igen rövid említések láttak napvilágot [80].

7. BIHARUGRA, BÉKÉS MEGYE [39.]

Domokos Gyula biharugrai gyógyszerész Középesy Gyula régiségtári őrhöz írt levele a régió egyik legfontosabb kora vaskori raktárleletének előkerülési helyét és leletkörülményeit segít tisztázni. A lelet mindmáig ismeretlen lelőhelyről származóként ismeri a régészeti irodalom.¹⁹ A levélben közölt részletek némi térképészeti és kataszteri kutatással segíthetnek viszonylag pontosan tisztázni ezt a kérdést. A nagyváradi Régészeti Egylet és a Magyar Nemzeti Múzeum között megosztásra került leletegyüttest teljes egészében elsőként közlő Gallus Sándor az innen származó tárgyakat két különböző raktárleletként értelmezte.²⁰ Tévedésének forrására rávilágít az itt közölt dokumentum. Domokos Gyula levele az ugrai leletek legnagyobb részének Nagyváradra kerülése után íródott. Mint arról beszámol, újabb tárgyakat sikerült megszereznie a találoktól, amelyeket a leletkörülményeket tisztázó információkkal, valamint egyéb szórványleletekkel együtt a levélhez mellékelte. Ennek megfelelően a naprakész gyűjteményi naplót vezető Középesy Gyula két részletben regisztrálta a leleteket. Gallus ezeket a leltári bejegyzéseket minden bizonnyal ismerhette, az időközben elhunyt Középesy régészeti levelezéséhez azonban valószínűleg nem jutott hozzá.

Domokos Gyula levele a leletkörülményekre vonatkozó további adatokkal is szolgál: közli a találok és telektulajdonos nevét, valamint a tőlük származó információkat, miszerint a leleteket egy agyagedényben találták, amelyekben az ismert leletek mellett egy megsemmisült vastárgy is volt.

8. DIÓSZEG (DIOSIG) [26–27.]

A diószegi III. századi római éremkincsről szóló két szűkszavú hivatalos levél azon kevés egyleti dokumentumok közé tartozik, amelyet a régészeti kutatás már korábban is ismert és felhasznált. A leletet közlő A.

¹⁹ ECSEDY István, KOVÁCS László, MARÁZ Borbála, TORMA István: *Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A szegbalmi járás*. Budapest, 1982, 27–28.

²⁰ GALLUS Sándor, HORVÁTH Tibor: *A legrégebb lovas nép Magyarországon. – Un peuple cavalier préscythique en Hongrie*. Dissertationes Pannonicae, Ser. II. 9., Budapest, 1939, XII–XIX. t.

Sășianu e két szövegre hivatkozva ismerteti a kincs nagyváradi múzeumban őrzött 29 darabjának leletkörülményeit.²¹ Ugyanakkor kiegészíti azzal az információval, hogy ezek 1898 végén a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonába kerültek. A két hasonló tartalmú levél valójában a kincslelet 1898. évi megosztásáról tudósít. A nagyváradi Régészeti Egylethez csupán a kor szokása szerint a Nemzeti Múzeum által gyűjteményi szempontból érdektelennek ítélt 29 érme került, annak azonban sem a leltárkönyvekben, sem pedig a egyleti levéltárban nincs nyoma, hogy hivatalos úton visszakérültek volna Budapestre. Ez annál is kevésbé valószínű, mivel az egyleti költségen beszerzett tárgyak sorsát különös figyelemmel kísérték a régészeti gyűjtemény őrei és – a gyűjteményi naplók tanúsága szerint – gondosan bejegyezték azok esetleges eltűnését, cseréjét, áthelyezését. Valószínű tehát, hogy – amennyiben A. Sășianu nem téves információt közölt – a kincslelet nagyváradi darabjai esetleg jóval később, talán az Ipolyi-gyűjtemény 1918. évi menekítése során kerültek a Magyar Nemzeti Múzeumba. Ugyanakkor számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy annyi más hasonló lelettel együtt nyom nélkül tűntek el az Egylet gyűjteményéből.²²

9. ÉRKESERŰ, KISKEREKI K. (CHEȘEREU, COM. CHERECHIU) [50.]

Kiss Valér értarcsai görög katolikus lelkész levele az Érkeserű és Érselind határán fekvő Püspökdombon végzett 1911. évi ásatásáról annál is becselebb mind régészeti topográfiai, mind pedig kutatástörténeti szempontból, mivel egy olyan lelőhely legkorábbi ismert kutatásáról számol be, amely csak évtizedekkel később, Andrásy Ernő érmihályfalvi orvos és múzeumszervező kutatómunkája nyomán vált ismertté a régészetben. A lelőhelyet, már a Kiss Valér leleteit az egyleti gyűjteménybe beletároló Középegyházi Gyula is a középkorban elpusztult Barátpüspöki faluval azonosította.²³ Ezt mind Andrásy 1936-os²⁴, mind e sorok írójának és Sorin Bulzan nagyváradi régésznek egy 2001. évi hitelesítő ásatása is megerősítette.²⁵ Magán a megásott dombon a falu temetője és temploma állt, amely egy vitatott keltezésű bronzkori földvárra épült.²⁶ Bár a földvárról az ásató nem tesz említést, őskori cserépletek szerepelnek az általa

²¹ SĂȘIANU 1980, 120–122.

²² A. Sășianu szövegében nem találtunk utalást arra, hogy az általa közölt meghatározásokat a Nemzeti Múzeum gyűjteményében végezte volna el, ezért feltételezzük, hogy ezek inkább a Egylet gyűjteményi naplójának meglehetősen részletes leírásai alapján készültek (*III. számú törzskönyv. 1897-1905.*, 17–19. A Körösvidéki Múzeum gyűjteményében. Lelt. sz.: 1884).

²³ *A Biharmegyei és Nagyváradi Régészeti és Történelmi Egylet Törzskönyve*, 109., 496/1911.; GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I. kötet, Budapest.1987, 656.; JAKÓ Zsigmond: *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Budapest, 1940, 204.

²⁴ Dr. Andrásy Ernő kéziratos gyűjteményi naplója a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében (leltári szám nélkül), 52. lap.

²⁵ Közöletlen. A leletek és a dokumentáció a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében.

²⁶ NÉMETI János, MOLNÁR Zsolt: *A tell telepék elterjedése a Nagykarolyi-síkságon és az Ér völgyében*. Sapientia Könyvek 14., Kolozsvár, 2002, 23.

Nagyváradra küldött leletek között.²⁷ Maga a középkori település a domb Érselind felőli, keleti lábánál egy enyhe emelkedőn fekszik. Kiss Valér levelét még nem ismerve – mint utóbb kiderült – a 2001. évi ásatás során az egyik kutatóárokkal sikerült az 1911-es ásatás nyomait feltárni, ekkor azonban a régészeti szerencse felszínre hozta a feltételezett templom építési áldozatát: egy közepes méretű 15. századi edényt, benne Luxemburgi Zsigmondnak egy vászondarabba tekert quatingjával. Kiss Valér ásatásától eltérően, mind az 1936-os, mind pedig a 2001-es ásatások során sikerült épen maradt középkori sírokat is feltárni, ugyanakkor a domb délkeleti oldalán Andrassy Ernő által jelzett népvándorlás kori temető létét nem sikerült igazolni. Az 1911 decemberében az Egylet gyűjteményébe került leletek ma már nem azonosíthatóak a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében.

10. ÉRKÖBÖLKÚT, SZÉKELYHÍD VÁROS (CUBULCUT, SĂCUENI) [29.]

Középesy Gyula 1900. évi, Érköbölkúton és környékén tett régészeti kutatóútjáról szóló jelentése leginkább intézmény- és kutatástörténeti kuriózumként lehet érdekes számunkra. A jelentésben szereplő legtöbb értékelhető régészeti információ napvilágot látott az *Archaeológiai Értesítő* következő évfolyamának levelezési rovatában.²⁸ Ezzel szemben a kis számban fennmaradt korabeli ásatási jelentések között körültekintőnek és részletesnek számító dokumentum hangulatos képet fest arról, hogy a korszak váradi arheológusai pontosan mit is értettek a régészeti terepmunka fogalma alatt. A szöveg használható részei főként topográfiai jellegűek. A publikált adatokkal szemben az itt közölt lelőhelyleírások, elsősorban az Érköbölkút és Székelyhíd közötti halomsíroké és az innen származó avar kori szórványleleté sokkal inkább alkalmasak az utólagos terepi azonosításra.

11. ÉRMIHÁLYFALVA (VALEA LUI MIHAI) [69., 71–72., 77–78.]

Roska Mártonnak, az Egylet elnökével, Karácsonyi Jánossal folytatott 20-as évekbeli levelezésének Érmihályfalvára vonatkozó információi kivétel nélkül a dr. Andrassy Ernő által felfedezett Forráskút utcai rézkori (Baden kultúra) lelőhellyel kapcsolatosak.²⁹ Andrassy és Roska Márton itt 1924 augusztusában végzett ásatásokat.³⁰ Eddigi ismereteink szerint innen származó leletek kizárólag Andrassy Ernő gyűjteményéből származtak, ám Roska több, itt idézett levelében is arról számolt be, hogy az

²⁷ Hibásan neolitikusként keltezve.

²⁸ KÖZÉPESY Gyula: Régészeti kutatások Ér-Köbölkúton Biharvármegyében. *Archaeológiai Értesítő* 21. 1901, 363–368.

²⁹ Dr. Andrassy Ernő kéziratos gyűjteményi naplója a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében (leltári szám nélkül), 12. lap.

³⁰ ROSKA Márton: Stațiunea preistorică de la Valea lui Mihai. *Anuarul Institutului de Studii Clasice* 1. 1928–1932, 73–80.

említett ásatás leleteit és annak leltári jegyzékét az Egylet múzeuma számára küldi el. Feltehetően az Egylet volt a kutatás finanszírozója is. A legkorábbi, 1924. márciusában keltezett levélben Roska még csupán tájékozódni igyekszik egy érmihályfalvi ásatás lehetősége iránt [69.], az év végén és a következő évi leveleiben azonban már a leletek és az ásatási dokumentáció sorsáról számol be [71–72., 77.]. Itt is, akárcsak a bihari ásatások esetében kitűnik, hogy a román régészeti kutatásban közhellyé vált véleménnyel szemben Roska Márton Bihar megyei ásatásai és annak utólagos dokumentációi is a „szakma” korabeli romániai színvonalát meghaladóan alaposak és részletesek voltak. Annál sajnálatosabb, hogy ma már nem lehetők fel a nagyváradi Körösvidéki Múzeum gyűjteményében.

Roska Márton utolsó, 1925. októberi keltezésű leveléből [78.] kitűnik, hogy még ekkor is tervezte az érmihályfalvi ásatások újraindítását, erre azonban az Egylet közreműködésével már nem volt lehetősége. Későbbi érmelléki ásatásait már elsősorban Andrassy Ernő segítségével és a helybeli magyar értelmiség anyagi támogatásával végezhette.

12. ÉRTARCSA (TARCEA) [50.]

Annak ellenére, hogy a település görög katolikus lelkészét, Kiss Valért az Érmellék lelkes amatőr régészei közt tartjuk számon, az Értarcsa határában lévő Tyúkszerapáti ásatásának csupán a szándékáról értesülünk a lelkész 1911. évi egyetlen fennmaradt levelében, amelyet feltehetően Középešsy Gyulához intézett. További kapcsolatuk számos nyomát őrzí a Régészeti Egylet gyűjteményi naplója, amelyben Kiss Valér számos régészeti lelet adományozójaként szerepel, a levélben említett Tyúkszerapátiról azonban a későbbiekben sem szerepel feljegyzés.

13. FEKETEBÁTOR (BATĀR) [5–7.]

A feketebátori kincslelettel kapcsolatos szűkszavú és rendkívül kevés értékelhető információt tartalmazó levelezés a Régészeti Egylet gyűjteménye talán legértékesebb kora újkori leletgyűjtésének rekonstrukciójához segít hozzá. A levelezés nem tartalmaz részleteket a kincslelet tartalmát illetően. Mivel a Körösvidéki Múzeum gyűjteményéből, illetve az Egylet törzskönyvei alapján két Feketebátorról származó éremkincset is ismerünk, első próbálkozásként ezek egyikéhez próbáltuk kötni a fennmaradt három dokumentumot, azonban mindkét esetben súlyos időrendi problémák merülnek fel. Egy 2-3. századi dénárokból álló kisebb éremlelet jóval később, 1910-ben került be az Egylet gyűjteményébe,³¹ egy későbbi, 15. századi parvusokat tartalmazó kincslelet pedig ismeretlen körülmények között került a Körösvidéki Múzeum gyűjteményébe, eredete azonban nem vezethető vissza korábbra a 20. század 70-es éveinél. Feketebátorról származó, a levelek keltezésével közel egykorú leletek nem találhatóak az Egylet

³¹ SĂȘIANU 1980, 90.

gyűjteményi naplóiban. Ugyanakkor nehéz elhinni, hogy a nem kevés utánajárással, és az Egylet szerény anyagi lehetőségeihez képest jelentős összegért megvásárolt leletek nem kerültek rövid időn belül leltárba. A megoldás kulcsát az egyik dokumentum [5.] adja meg. Ennek keltezésével egy időben 1874. május 12.-én az Egylet gyűjteményébe bejegyzésre került egy 12 darabból álló tárgycsoport, amelyet az alábbiakban idézünk (3. kép):

„1874 Május 12.

46. (32). Ezüst pohár

47. (33). Ezüst kanál, díszítményei aranyozva, rajta czímer, a czímerben egy unicornis, oldalt K.-M betűk alól 1576 évszám.

48. (34). Ezüst gyűrű aranyozás nyomaival, három rózsa van belé vésve, alatta egyik oldalon a félhold, második oldalon egy csillag, felül K.-I betűk.

49. (35). Ezüst pohár.

50. (36). Ezüst gyűrű sárga kővel.

–52. (37-38). Ezüst mentekötő csatt aranyozva, vörös kövekkel díszítve.

53. (39). Ezüst gyűrű aranyozva. A kő kiesett belőle.

54. (40). Ezüst pohár, aranyozott széllel és díszítményekkel.

55. (41). Ezüst gyűrű. Öt ágú rozsabokor van reá metszve, mely egy szívből ágazik ki. Felette egy csillag, a csillag mellett jobbról is balról is egy félhold.

56. (42). Kis aranyozott ezüst kapocs.

57. (43). Ezüst gyűrű. A kő kiesett belőle.

58. (44). Aranyozott ezüst gomb.³²

A gyűjteményi naplóban felsorolt 12 tárgy összetartozása mellett szól, hogy a bejegyzés sorszámaait a következő oszlopban egy kapcsos zárójel köti össze, amelyet azonban ezúttal nem követ a tárgyak származását, adományozóját tartalmazó szokásos szövegrész. Ez minden bizonnyal azért történhetett meg, mivel a bejegyzés időpontjában még nem voltak ismertek ezek az adatok. A sorszámok mellett zárójelben szereplő számok piros tintával íródtak a leltári számok számára fenntartott oszlopba. Ezek ifj. Bölöni Sándor kezétől származnak az egylet 1885-ös újraindulását követő régiségügyi ellenőrzés idejéből. Ekkor a még meglévő gyűjteményt újraszámozták megszüntetve azokat a sorszámokat, amelyek alatt eltűnt vagy már azonosíthatatlan tárgyak voltak, innen származik a két sorszám közti eltérés. Ennél fontosabb számunkra az a tény, hogy folyamatos számozás arra utal, hogy ekkor még a leletek mindegyike fellelhető volt az Egylet régiségtárában. Az 56. és 58. számú tárgy leírása eredetileg hiányzott, ezt

³² *A Biharvármegyei Régészeti és történelmi egylet régiségügyi naplója 1872-től* (A Kőrösvidéki Múzeum gyűjteményében). 18. lap.

később ceruzával, idegen kézírással pótolták. Ugyancsak későbbi, halvány ceruzával megejtett bejegyzés található a származási adatokat tartalmazó oszlopban. A Középesy Gyula jellegzetes kézírásával írt „*Ki adta ezt?*” megjegyzés arra utal, hogy 1897-re, amikor Középesy átvette a régiségtár kezelését a leletek még hiánytalanul megvoltak, származási helyük emléke azonban bizonytalan volt. Ugyancsak ő írhatta a 47. számú tárgy mellé a „Megjegyzések” rovatba: „*Korniss család címerével bír*”.³³

A leletek feketebátori származtatásának végső bizonyítékát az Egylet kiállításának 1896. évi kalauza adja meg, amelyben a tárgyak egy része, közte az unikornisos címerrel díszített kanál Feketebátor helymegjelöléssel szerepel.³⁴ Az asztali ivóedényeket és ékszereket tartalmazó kincs, a régiségtár talán legértékesebb kora újkori régészeti lelete volt, esetleges azonosítása pedig igen jelentős forrással gazdagíthatná Bihar megye régészeti és művészettörténeti kutatását. A tárgyak ma már nem lelhetőek fel a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében. Az 1896-os kiállítást és az 1897-es régiségtári átvételt követően Középesy Gyula több mint 20 éves múzeumőri ténykedése alatt csupán egy alkalommal, egy 1904. évi betörés során tűnhettek volna el, ekkor azonban csupán az Ipoly-gyűjtemény ékszereit tartalmazó egyik kiállítószekrény került kifosztásra.³⁵ Eltűnésük legvalószínűbb ideje 1918-ra tehető, amikor az Ipolyi-gyűjtemény jelentős részével együtt az Egylet régiségtárának legértékesebb része is Magyarországra került. A Varjú Elemér által már 1916-ban becsomagolásra került gyűjteményről készült jegyzékben 10 láda szerepel az Egylet saját gyűjteményének egyes darabjaival, ám ezeknek csupán egy rövid jegyzéke maradt fent, amely nem alkalmas az azonosításra. Nem kizárható tehát, hogy a feketebátori kincs vagy annak egyes darabjai fellelhetőek az Esztergomi Keresztény Múzeum gyűjteményében.

14. HEGYKÖZSZÁLDOBÁGY, HEGYKÖZPÁLYI (SĂLDĂBAGIU DE MUNTE, COM. PALEU) [67.]

H. Fekete Péter, a nagyszalontai polgári leányiskola igazgatójának 1921 decemberében kelt, a Régészeti Egyletnél azonban csak fél évvel később regisztrált jelentése egy alig ismert, de annál jelentősebb késő középkori kincsletről mentett meg fontos információkat az utókor

³³ Középesy e megjegyzését meglehetősen óvatossággal kell kezelnünk. A 16-17. században ugyanis egy sor nemesi család címerében megtalálható az egyszarvú, köztük olyan családokéban is, amelynek nevei – a Kornissokhoz hasonlóan és a tárgyon található monogrammal egyezően – K betűvel kezdődnek. Mivel a Korniss család birtoklása vagy bármely kapcsolata a lelőhellyel jelenleg nem mutatható ki, nincs elegendő okunk feltételezni, hogy a kincslelet a Korniss családhoz lenne köthető (Emódi Tamás művészettörténész szíves információja).

³⁴ *Kalauz a Biharvármegyei és Nagyvárad Részleti és Történelmi Egylet Múzeumához*. Nagyvárad, 1896, 14.

³⁵ Egyleti Levéltár, 12. csomó, 229–230.

számára. A dokumentum jelentőségét növeli, hogy az eredetileg több mint 240 darabból álló, a Régészeti Egylet gyűjteményében elhelyezett éremkincsből ma már egyetlen darab sem azonosítható a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében, az ebből az időből származó leltárkönyvek eltűntek vagy a mai napig lappanganak, a kincsleletről pedig korábban csak egy egészen rövid beszámoló jelent meg a Numizmatikai Közöny hasábjain.³⁶ A leletkörülményeket sajnos ez a jelentés sem tisztázza, csupán az ajándékozó személyét és a közgyűjteménybe való kerülésének körülményeit. A minden bizonnyal Nagyvárad 1598. évi ostroma idején elrejtett, 238 azonosítható éremről azonban részletes, időrendbe szedett kimutatást közöl.

15. HEGYKÖZSZENTIMRE, SZALÁRD K. (SÂNNICOLAU DE MUNTE, SĂLARD)

[37.]

Egy 1905 januárjában keltezett székelyhídi járásbíróági átirat a Régészeti Egylet egyik legérdekesebb középkori kincsleletének származását illetően nyújt felvilágosítást. A szűkszavú dokumentum arról tudósít, hogy előző év márciusában Hegyközszentimre területén egy „köedénybe” rejtett, öt ezüstgyűrűből és meghatározatlan számú ezüst éremből álló kincsre bukkantak. Ebből az igazságszolgáltatási eljárás során csupán az edényt és további két érmet sikerült elkobozni, amelyet a járásbíróság az Egylet régiségtárába helyezett át. Maga az irat nem túl beszédes a lelet részleteit illetően, azonban ráirányítja figyelmünket az Egylet gyűjteményi naplójának vonatkozó bejegyzésére, amelyet Középesy Gyula rögzített meglepő részletességgel és, sajnos, némileg kevesebb szakértelemmel 1905. január 17.-én.³⁷ A bejegyzést a tárgyak leírásában használt lényeges grafikai elemek miatt jónak láttuk az alábbiakban képen mellékelni [4. kép].

Mivel ezek a leletek ma már nem lelhetőek fel a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében, a kevés numizmatikai szakismeretről tanúskodó, ám annál részletesebb leletleírások arra buzdítanak, hogy megkíséreljük a beszolgáltatott két érem, valamint a hozzájuk tartozó agyagedény keltezését. Az első érem esetében a töredékesen lejegyzett köriratok nem nyújtanak megfelelő támpontot. Első látásra egy hibásan lejegyzett görög felirat benyomását keltik, azonban ezt a lehetőséget kizárja az a tény, hogy az éremkép leírásában előforduló egyes elemek (süveggel és pásztorbottal ábrázolt püspök, háromosztatú épülethomlokzat) nem jellemzőek sem a bizánci, sem pedig az abból merítő egyéb balkáni éremművességre. Ugyanakkor, amint lentebb látni fogjuk, a második érem, valamint az edény által egyértelműen jelzett időszakban (12-13. század) a bizánci ezüst éremművességre alig jellemző a köriratok alkalmazása. Európa más területein

³⁶ Leletek *Numizmatikai Közöny* 21–22, 1922–1925.

³⁷ *V. számú törzskönyv az 1904-1905. évekre*, 5. lap (A Körösvidéki Múzeum gyűjteményében, lelt. sz.: 1886).

az előlapon ábrázolt püspök, valamint a hátlapon felbukkanó épülethomlokzat együttesen főként a német-római birodalom püspökségi, illetve érsekségi leletein bukkan fel (Mainz, Würzburg, Erfurt, Salzburg stb.). Ezeket áttekintve arra a következtetésre jutottunk, hogy a Középesy által említett ikonográfiai elemek egyetlen éremfajtán, Philipp von Heinsberg (1167-1191) kölni érsek 1190/1191-ben vert denárján bukkannak fel együttesen.³⁸ Ennek az éremnek az összevetése a Középesy által kibetűzött körirat töredékekkel további bizonyosságul szolgál. Az érem előlapján szereplő felirat: PHILIPP ARCHIEPC, amelyből a feljegyzést készítő a HIEPC töredéket jegyezte le helytelenül. Ugyanakkor NIA+SAN olvasat a SANCTA COLONIA+ felirat keresszttel elválasztott utolsó és első szótagját őrzi rossz sorrendben. Ez az éremfajta, ha nem is gyakori, de a friesachi érmek szokásos kísérőleleteként,³⁹ több ismert magyarországi éremleletben is felbukkan, főként a Duna vonalától keletre. Maga a *Hävernicks 573.* típus megtalálható a szanki⁴⁰ (Bács-Kiskun megye), valamint a ladánybenedornyaákdombi⁴¹ 13. századi éremkincsekben, de Philipp érsek, valamint közvetlen utódainak veretei feltűnnek a kecskemét-nyíri⁴², a hajdúszoboszlói⁴³, nagyecsedí⁴⁴, tyukod-bagolyvári⁴⁵, szigetcsépi, nyáregyházai, bácsalmási, kiskundorozsmai, kiskunfélegyházai és abonyi⁴⁶ Árpád-kori éremleletekben. A kölni denárok 12-13. századi beáramlását egy, a Duna felső folyása és a Rajna-vidék felől a Dráva és Mura völgyén keresztülvezető feltételezett kereskedelmi úttal hozták kapcsolatba.⁴⁷

A második érem meghatározásának kulcsát a érem hátlapjának Középesy által lerajzolt kereszt motívuma kínálja, amely egy Angliában 1180 és 1247 között vert aprópénz, az ún „short cross penny” (rövid keresztos penny) jellemzője. Az előlap köriratát a bejegyző nyilván töredékesen és

³⁸ Walter HÄVERNICK: *Die Münzen von Köln. Von Beginn der Prägung bis 1304.* Köln. 1935, 573.

³⁹ HUSZÁR István: Der Münzfund von Szank aus dem 13. Jahrhundert. *Cumania* 4. 1976, 265–274., 271.

⁴⁰ HUSZÁR 1976, 269., 35. kép; 270., 274.

⁴¹ SZÉKELY György: 13. századi kincslelet Ladánybenedornyaákdombáról. *Cumania* 8. 1984, 209–272., 238.

⁴² SZÉKELY György: A Kecskemét-nyíri friesachi éremlelet. *Cumania* 13. 1992, 113–162., 141.

⁴³ GEDAI István: A hajdúszoboszlói friesachi éremlelet – Der Friesacher Münzfund von Hajdúszoboszló. *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve.* 1962-1964; 357–369., 367.

⁴⁴ GEDAI István: A nagyecsedí Árpád-kori éremlelet. *A Nyáregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 8–9. 1965–1966, 57–74., 73–74.

⁴⁵ TÓTH Csaba: A Tyukod-Bagolyváron talált újabb érmek meghatározása. *A Nyáregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 49. 2007, 289–294., 293.

⁴⁶ SZÉKELY 1984, 254., 1. táblázat.

⁴⁷ HUSZÁR István: Der Umlauf der Kölner Denare im mittelalterlichen Ungarn. In *Dona Numismatica. Walter Hävernicks zum 23. Januar 1965. dargebracht.* Hamburg, 1965, 183–192., 183–186.; GEDAI István: Fremde Münzen im Karpatenbecken aus den 11–13. Jahrhunderten. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae.* 21. 1969, 105–148., 135–136.; SZÉKELY 1984, 258.

helytelenül írta le, ez azonban nem jelent különösebb gondot, mivel az előlap az éremtípus verésének egész időtartama alatt állandó volt: középen egy sematikus királyfej, amelyet a kibocsátótól függetlenül (II. Henrik, I. Richárd, János vagy III. Richárd) a HENRICVS REX körirat övezett. A keltezéshez a hátlap körirata nyújt biztosabb támpontot. A viszonylag helyesen átirrt felirat (RICARD ON OXEN) Richard oxfordi pénzverőt takarja, aki II. Henrik számára 1180 és 1189 között vert ilyen érmekeket.⁴⁸

Középesy Gyula kissé esetlen vázlatából, ám annál részletesebb leírásából képet alkothatunk a kincs elrejtéséhez használt edényről is, amely Árpád-kori kerámiaanyagban amúgy is ritkábban előforduló asztali edényeinek köréhez sorolt agyagpalack egy meglehetősen ritka változata. A leírás alapján az edény meglehetősen zömök, erősen kihalasodó, szűk nyakú példány volt, amelyet a palackok tipológiáját kidolgozó Takács Miklós, a legritkább, 3. tipológiai csoportba sorolt.⁴⁹ Ezt a változatot a szerző egy bizánci eredetű, ám a mai Horvátország területén is fellelhető asztali üvegedény agyag utánzatának tartotta és elterjedését tekintve feltételelesen egy kis-alföldi műhelyközponthoz kötötte. A bizánci párhuzam a hegyközszentimrei példány esetében talán még egyértelműbb, mint a Takács által felhasznált zirci-kistemplomi palack esetében.⁵⁰ Itt a 8 cm-es fenék-, valamint a 16.8 cm-es legnagyobb átmérő egy sokkal gömbölydedebb testű edény kiszerkesztését teszi lehetővé. Ugyanakkor a leírásban a nyak és váll táján említett „3 egymásra nyomott szalag” talán a zircihez hasonló, bordázott kialakítású nyakrészeként értelmezhető. A hegyközszentimrei példány díszítése nagyjából megegyezett a zirci edényen láthatóval. A különbség csupán annyi, hogy az utóbbin egy sorral kevesebb körömbenyomkodás volt.

Mivel a hegyközszentimrei kincsből leírás szintjén ismert darabok is csupán az eredeti lelet kis töredékét alkotják, a tárgyak alapján nincs értelme messzemenő kronológiai következtetéseket levonni. Ugyanakkor önként adódik néhány megfigyelés, amely mellett nem mehetünk el szó nélkül. A leírásban szereplő angol és kölni veretek a középkori Magyarország területén, főként pedig a Dunától keletre elsősorban a tatárjárással összefüggő, 1240 körül elrejtett kincsek horizontjában bukannak fel. Önként kínálkozik tehát a lehetőség, hogy a hegyközszentimrei leletet is ehhez az időponthoz kössük. Ugyanakkor nem kerülheti el a figyelmünket az a tény, hogy ezekben a kincseletekben legnagyobb arányban a friesachi, és kisebb mértékben a magyar pénzek a meghatározóak. Ott, ahol ezek mellett felbukannak kölni és angol veretek, kivétel nélkül csupán néhány ezrelékes arányban fordulnak elő. Mindenesetre érdekes véletlen lenne, ha a hegyközszentimrei leletből

⁴⁸ Jeffrey James NORTH: *English Hammered Coinage: Early Anglo-Saxon to Henry III, c. 600-1272*. London, 1994, 963.

⁴⁹ TAKÁCS Miklós: Árpád-kori települési objektumok Kajárpéc–Pokolfa-dombon. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1993, 201–226., 216–217.

⁵⁰ TAKÁCS 1998, 60., II.1–2. t.

éppen az a két érem maradt volna fenn, ami az ismert analógiák alapján a legritkább pénzfajtának számított. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a tatárjárással összefüggésben elrejtett kincsleletek esetében az általunk vizsgált érmetípusok, e korai, 12. század végi veretei a legritkábban fordulnak elő, míg későbbi változataik (Anglia esetében I. Richárd és János király, míg Köln esetében I. Dietrich, II. Engelbert és I. Heinrich veretei) már jóval gyakrabban lelhetőek fel. Minden bizonnyal ugyancsak a 13. század előttre keltezhető az elrejtéshez használt edény is (bár a zirci analógiája számára megállapított 10-11. századi keltezés ez esetben nyilván túl korainak bizonyul). Mindezek alapján elegendő indokot látunk arra, hogy felvessük a hegyközszentimrei kincs esetleges korábbi, 12. század végi vagy 13. század eleji keltezésének lehetőségét.

16. HENCIDA, HAJDÚ-BIHAR MEGYE, MAGYARORSZÁG [13.]

Karakas Dániel hencidai jegyző levele Némethy József régiségtári segédőrnek, a falu határában vályogvetés során előkerült és a nagyváradi Régészeti Egyletnek adományozott rézkori vagy kora bronzkori szórványleletek előkerülési körülményeit tisztázza. A lelőhely ma is viszonylag pontosan behatárolható a település északi szélén fekvő legelő agyaggyerő gödrök által bolygatott részén [5. kép].

17. KÉC, MARGITTA VÁROS (CHEȚ, MARGHITA) [73., 77.]

A település északi peremén fekvő, egykori Lukasz-y-tanyáról származó rézkori leletek mindeddig csupán két rövid említés formájában voltak ismertek a régészeti irodalomban.⁵¹ Roska Márton Karácsonyi Jánosnak címzett két levele ezekről a leletekről közöl további adatokat. A két, istállóépítés során feltárt sírt a szerző a hitelesítő ásatás nyomán elszigetelt temetkezésként határozta meg. A leletek Roska Márton közbenjárására és közvetítésével kerültek az Egylet gyűjteményébe, mára azonban már nem azonosíthatóak a jogutód Körösvidéki Múzeum gyűjteményében.

A múlt század hetvenes éveiben a lelőhelytől néhány száz méterre északra egy ellentet élű rézcsákány került elő, amely további sírok, esetleg egy, a temetkezésekkel egyidős település létezésére utalhat.⁵² A Roska Márton által dokumentált sírok a település mai, északi peremétől mintegy 200 méterre északra kerültek elő, ahol az egykori Lukasz-y-tanya istállóinak romjai ma is jól láthatók (6. kép).

⁵¹ ROSKA 1942, 121.; REPERTORIUL 1974, 24.

⁵² Jelenleg magángyűjteményben. A találó fiának, Csokmai Józsefnek szíves szóbeli információja.

18. KISSZEDRES, RÉNY K. (SUDRIGI, COM. RIENI) [1.]

A vizsgált levéltári anyag legrégebb dokumentuma egy 1831-ben íródott rövid feljegyzés a dél-bihari románság egyházi építészetének és egyházművészetének egy érdekes történeti adatát őrizte meg. A Gálbory Sámuel egyleti pénztárnok közvetítésével az Egylet gyűjteményébe került és feltehetően a család hagyatékából származó lapon egy, a várasfenesi Bélavár falán egykor állott kőtábla szövege, valamint a kisszedresi templom festőjének azóta megsemmisült felirata került megőrkítésre (19. kép). A felirat szövegéből kiderül, hogy a templom belső festését Szalloy Xavér Ferenc kassai festő készítette 1781-ben. A festő megőrökíti a parókus nevét, valamint a templom átépítésének évét (1696) megjegyezve, hogy az építés éve nem ismert.

A kisszedresi templom egyike a dél-bihari románság II. József kora előtti rendkívül kis számú ortodox kőtemplomainak.⁵³ Az bihari ortodox templomok ősiségére vonatkozó 18-19. századi helyi források megbízhatatlansága nem ismeretlen a történeti irodalomban, ebben az esetben azonban bizonyos tények a felirat adatainak legalább egy részét alátámaszthatják. Az épület feltűnik a Csáky Imre váradi püspök 1724-1725-ös vizitációs jegyzőkönyvében, amely a bihari templomok állapotát volt hivatva megvizsgálni a török pusztítást követően újjászerveződő egyházmegye területén. Itt csupán annyi szerepel, hogy Kisszedres községnek kőtemploma van, papja azonban megtagadja az együttműködést a vizitáló előjárókkal.⁵⁴ Kevésbé valószínű, hogy a 60 évvel később is csupán 42 házat számláló kistelepülés ebben az időben építhetett kőtemplomot, ezért a feliratnak az 1696-os átépítésére vonatkozó adata nem tűnik elfogadhatatlannak. A legnagyobb gondot az jelenti, hogy a településről a 18. század előtről gyakorlatilag nem rendelkezünk írásos forrással. A történeti irodalomban a település legkorábbi írásos említéseként felbukkanó 1588-as évszám valójában a Kisszedressel az újkorban összeolvadt Csomafalvára vonatkozik.⁵⁵ Nem kizárt tehát, hogy a 18. századi Kisszedres 1696-ban átépített temploma, valójában a kora újkori Csomafalva pusztai templomfalainak felhasználásával épült. Erre utalhat az is, hogy a település nem a falu központi részén, hanem annak déli periferiáján állt (7-8. kép).

Egy későbbi, 1752-es összeírásban a kisszedresi templom, mint „régí, zsindellyel fedett kőtemplom” szerepel.⁵⁶ 1786-ban újra felbukkan a Váradi kerület ortodox templomai között ekkor is Szegyesden kívül a Belényesi

⁵³ Az 1752-ben összeírt 79 dél bihari templom közül, melyek között a fatemplomok mellett akadtak szép számmal egyszerű paticsfalú épületek is, csupán 4 volt kőépület (Kisszedres, Szegyesd, Kerpenyéd és Belényesörvényes) Ioan GODEA: *Biserici de lemn din România. Nord-vestul Transilvaniei*. Bucure i, 1996, 135–136.

⁵⁴ GODEA 1996, 133.

⁵⁵ JAKÓ Zsigmond: *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Budapest, 1940.

⁵⁶ GODEA 1996, 136.

esperesi kerület egyetlen kőtemplomaként.⁵⁷ További érdekes adat, hogy Kisszedres 1743-ban szerepel azoknak a templomoknak a listáján, amelyek építkezési vasat kaptak a váradi püspökség vasfeldolgozó manufaktúráiból.⁵⁸ Erre rendszerint fatemplomok gerendáinak vasalásához volt szükség. Nem kizárható, hogy ebben az időben a templom mellé harangtornyot építettek.

A templom 1781-es festésére, valamint a festő személyére nézve nincs párhuzamos adatunk, de ebben az időszakban a felvidékről, katolikus környezetből érkező festők ortodox templomokban végzett munkája nem példa nélkül álló a régióban. Mérág fatemplomán 1783-ban éppen egy Kassáról származó festő dolgozott.⁵⁹ Működését a kassai szemináriumból a 18. század folyamán Nagyváradra került jelentős számú teológussal hozták összefüggésbe.⁶⁰

Az épület további sorsát illetően kevés konkrét adat áll a rendelkezésünkre. Magyarország első és második katonai felmérésén egyaránt azonosítható a település délkeleti szélén, a Fekete-Körös medrének közelében álló templom. Rómer Flóris 1878. évi bihari kutatóútja során átutazott a településen és utalást is tett a falutól távolabb álló bizonytalan jellegű romokra,⁶¹ ezt azonban bajosan lehetne az általunk vizsgált templommal összefüggésbe hozni, elsősorban mivel ez utóbbi a falu területén található, a Vaskóhrra vezető út jobb oldalán, míg a Rómer által említett „*magas falak*” szerinte az országúttól távolabb álltak, ezért nem volt alkalmuk megnézni azokat. Az ugyancsak 1878-ban szerkesztett bihari „őstörténelmi térképvázlatán” Rómer Szudrics (azaz Kisszedres) falunál egy gótikus templom jelét tüntette fel, amelyről azonban nem tudni, hogy a falu templomára, vagy az általa nem látott, ismertetlen eredetű romokra vonatkozik-e.⁶² A település mai ortodox kőtemploma ugyanazon a helyen áll, ahol a 18-19. századi térképek is jelzik, az azonban nem állapítható meg, hogy milyen kapcsolatban áll a forrásunk által említett épülettel. Lehet ennek átépített változata vagy akár egy teljesen új épület is, azonban tény, hogy sem a felirat, sem pedig középkori vagy barokk művészlet nyomát nem őrzi.

19. KÖRÖSSZEG, KÖRÖSGYÉRES K. (CHERESIG, COM. GIRIŞU DE CRIŞ) [31., 36., 40–41., 56., 64., 81.]

A körösszegi Csonkatoronnyal kapcsolatos levelezés az Egylet egyik sikertelen műemlékvédelmi kísérletének emlékét őrzi. A dokumentumok sorát egy különös támogatási kérelem nyitja 1902-ből. A torony körül ásatási szándékát bejelentő Fábíán Mihály ismeretlen Bihar megye századfordulós régészeti életében, levele alapján azonban leginkább egy „kincskeresőt”

⁵⁷ GODEA 1996, 150.

⁵⁸ GODEA 1996, 153.

⁵⁹ GODEA 1996, 157.

⁶⁰ GODEA 1996, 193., 512. jegyzet.

⁶¹ MÁTHÉ 1974, 296.

⁶² MÁTHÉ 1974, 344., térképmelléklet.

gyaníthatunk személyében. Kezdeményezésének eredményéről nem rendelkezünk további adatokkal. Két évvel később árvízvédelmi munkálatok során előkerült szórványleletek adományozása kapcsán tűnik fel újra a település neve, ezúttal azonban nem a lakótoronyhoz kapcsolódóan.

A Csonkatorony 1910-ben, a körösszegi Csáky-birtok eladása nyomán kerül az Egylet érdeklődésének középpontjába. A család helyi érdekeltségeinek feladását követően az Egylet csupán reprezentatív funkciókat ellátó elnöke, Beóthy László főispán próbálta a Csákyak szándékait kipuhatolni, valamint felajánlani az Egylet közreműködését a műemlék állagmegóvásában. Ez utóbbit a család egészen az első világháború kitöréséig elutasította, magának tartva fent az ezzel járó feladatok ellátását. Ezt követően a Műemlékek Országos Bizottságának bevonásával próbáltak megoldást találni az időközben súlyosan megrongálódott épület helyreállítására, erre azonban ismereteink szerint 1918-ig nem került sor.

20. KRAJNİKFALVA, SZÁSZFALVA K. (JOSANI, COM. MĂGEȘTI) [28.]

Kocsiss József élesdi gyógyszerész 1894. január 2.-i levele feltehetően Középesy Gyula régiségtári őrnek íródott és a régészeti irodalomban széles körben ismert krajnikfalvi bronz raktárlelet⁶³ előkerülésének körülményeit és helyét volt hivatva tisztázni. Ezek szerint a leletek a levélíró adománya alapján kerültek Nagyváradra, eredeti szándéka szerint a Régészeti Egylet és a Premontreai Főgimnázium között egyenlő arányban megosztva.

A raktárlelet származási helyére vonatkozó, meglehetősen bizonytalan és homályos információk jelen pillanatban nem teszik lehetővé a lelőhely pontos terepi azonosítását. A levélben említett, ma már nem létező malom sem a vidék 1899 után készült katonai sem egyéb fennmaradt és általunk ismert topográfiai térképen nem szerepel. Lehetséges helyeként a falun átfolyó Berze vagy Micske patakok valamelyikének völgye jöhet szóba, a település főútjától néhány száz méterre délre, ott, ahol a hegyi patakok kilépnek a hegyek közül a Sebes-Körös völgyébe. A lelőhely pontosítására azonban legfeljebb a helyi szájhagyomány, esetleg a vidék vízügyi levéltári forrásainak átvizsgálása nyújthat újabb lehetőséget.

21. MADARÁSZ K. (COM. MĂDĂRAS) [63.]

Halász Fekete Péter nagyszalontai iskolaigazgató feltehetően Középesy Gyula régiségtári őrnek címzett levele egy alig kutatott földrajzi területen gyarapítja régészeti topográfiai ismereteinket.⁶⁴ A korszak egyetlen Dél-Biharban működő műkedvelő régésze, aki ebben az időszakban a

⁶³ A raktárlelet és irodalmának összefoglalása: Mircea PETRESCU-DÎMBOVIȚA: *Depozitele de bronzuri din România*. București, 1977, 131.

⁶⁴ Nagyszalonta környéke Bihar megye alföldi régiói közül a legkevésbé kutatott, ezért a legkevésbé ismert lelőhellyel bíró vidék, Madarász község területéről pedig e sorok írójának ismeretei szerint egyetlen szakirodalomban jegyzett régészeti lelőhely vagy szórványlelet sem ismert.

Régészeti Egylet választmányi tagja is volt,⁶⁵ az Egylet felkérésére vette át a falu főutcájának egyik hátsó kertjében folyó „kincskereső” ásátás vezetését. Ennek során feltárta a település feltehetően középkori templomának egy jelentős részét és, bár helyszínrajzok nem maradtak fenn (talán nem is készültek), mégis néhány jelentőséggel bíró adatot őrzött meg az épület helyéről, jellegéről és struktúrájáról. A jelentés szerint, a leletekben amúgy sem bővelkedő ásátás anyagából feltehetően semmi sem került az Egylet gyűjteményébe.

22. MEZŐPETERD, HAJDÚ-BIHAR MEGYE [38.]

A település a Berettyó ármentesítő munkálatai során előkerült, ismeretlen korú régészeti szórványleletek adományozása kapcsán szerepel az Egylet levelezésében.

23. MONOSPETRI, VEDRESÁBRÁNY K. (PETREU, COM. ABRĂMUȚ) [29.]

A Monospetri területéről ismert négy különböző korú és szerkezetű földvár közül kettővel Középesy Gyula egyleti múzeumőr régészeti kutatóútja nyomán ismerkedett meg a régészeti kutatás. A szerző jelentésének Monospetrire vonatkozó adatai nyomtatásban is napvilágot láttak, ezért az idézett dokumentumnak elsősorban intézmény- és kutatástörténeti jelentőséget tulajdonítunk.⁶⁶ A jelentésben szereplő két lelőhely érdekessége, hogy pontosabb keltezésükhöz az elmúlt több mint egy évszázad régészeti kutatása sem szolgáltatott további adatokat. A településtől mintegy 1,5 km-re, észak-északkeletre fekvő Ungora-hegyen álló földvárat N. Chidioșan az Ottomány-kultúrával hozta kapcsolatba, de ásátásokat ezen a helyen nem végzett és felszíni leletanyagot sem közölt.⁶⁷ A falu belterületén, a településközponttól mintegy 1000 m-re, a Berettyó partján álló kisebb, ún. Belső Földvár középkori esetleg kora középkori keltezése – bár kezdetben csak hipotézisként merült fel⁶⁸ – a mai napig tartja magát a régészeti irodalomban, bár erre vonatkozó komoly érvek, adatok valójában soha nem merültek fel (9. kép).⁶⁹

24. NAGYSZALONTA (SALONTA) [23.]

Dr. Kronstein nagyváradai orvos rövid feljegyzése egy, a régészeti kutatás számára nem egészen ismeretlen Árpád-kori temetőből származó szórványleletekre vonatkozik.⁷⁰ Ezek 1896-ban kerültek az Egylet gyűjteményébe Pata-pusztá lelőhely megjelöléssel és azon kis számú régészeti

⁶⁵ LAKATOS-BALLA 2009., 214

⁶⁶ KÖZÉPESY 1901.

⁶⁷ REPERTORIUM 1974, 54.

⁶⁸ Lásd a 32. jegyzetet.

⁶⁹ BOROVSKY *A bonfoglalás története*. Budapest, 1894, 55.; Călin COSMA: *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII-X D. H.* Cluj-Napoca, 2002, 213.

⁷⁰ REPERTORIUM 1974, 60.

lelet közé számláltatnak, amelyek mindmáig fellelhetőek a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében.

A Régészeti Egylet 1896. évi gyűjteményi naplójába a tárgyak a következő bejegyzéssel szerepelnek:

„283. 3. Kronstein orvos N.Váradon.

Hallánték (csombok) rossz ezüst gyűrű és pedig 1 db ép, 1 db csonka nagyobb s vastagabb gömbölyű sodronyból, 1 db félannyi kisebb s vékonyabb részbe szinte csonka (a visszafordított, lapított részén), 3 db szinte gyűrű részlet, sodrony alakba (Papíron talált feljegyzés szerint ezek Nagy-Szalontától délre a Pata-pusztán egy domboldalban, mely Halom-domb nevet visel ásatás közben felmerült emberi csontvázak között találtattak. 1896 októb Kronstein)”

A feljegyzés amellett, hogy megnevezi a három különböző méretű S-végű hajkarikát, valamint három sodort huzalgyűrű töredéket, világosan utal arra, hogy a lelőhelyre és leletkörülményekre vonatkozó adatok nem közvetlen forrásból származnak. Ez annál is fontosabb, mivel a feljegyzés topográfiai szempontból alig értelmezhető. Az egykori Pata falu emlékét őrző puszta ugyanis valóban Nagyszalontától délkeletre található, ezen a területen azonban nemcsak, hogy Halom-domb nevű helyet nem ismerünk, de ezen a sík területen a leírásnak megfelelő domb sem található. Ugyanakkor a város központjától mintegy 4000 méterre észak-északnyugatra található egy Halom-domb nevű, a Korhány ér változó medrei által határolt terület, amelyen 1962-ben többek között két honfoglalás kori sír is előkerült.⁷¹ A lelőhelyre vonatkozó feljegyzés tehát ellentmondásosnak látszó információt tartalmaz: a két helynévi információ egyike téves kell legyen.

Figyelembe véve, hogy a középkorban elpusztult Pata falu keletkezése viszonylag jól datálható a 12-13. század fordulójára,⁷² kevésbé valószínű, hogy a felsorolt, kora Árpád-kori leletek kapcsolatba hozhatóak a település korai, soros temetőjével. Ugyanakkor a Halom-dombról származó 10. század első feléről, illetve a 11. század elejéről származó temetkezések alapján hajlunk arra a feltételezésre, hogy ez utóbbi lehetett az 1896-ban megbolygatott sírok valódi lelőhelye.

25. NAGYVÁRAD (ORADEA) [2., 17., 20–21., 32., 42., 44–49., 51–55.]

A Régészeti Egylet levéltárának legkorábbi, Nagyváradra vonatkozó adata az egylet alapításának évéből, 1872-ből származik. Lukács György polgármester egy július 22.-i keltezésű hivatalos levelében értesíti Dőry József főispánt, mint az Egylet elnökét, hogy a Nagyvásártér területén az esőzések kimosták egy - feltehetően középkori - épület nyomait, amelyből egy érelelet került elő [2.]. A lelőhely leírásakor említett Cédulaház az

⁷¹ LAKATOS-BALLA ATTILA: *Honfoglalás kori sírok Nagyszalonta-Halom dombról (Salonta, Románia). Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2005, 481–492.

⁷² JAKÓ 1940, 316.

egykori Nagyvásártér (ma December 1. park) déli harmadában, nagyjából a mai park déli szélének vonalában, a Pece-patak partjától néhány tíz méterre állt (10. kép, 1. lelőhely). Ettől a helytől nem messze, egy 2006. évi mentőásatás során kerültek elő további középkori épületnyomok.⁷³ A levélben említett éremlelet nagy valószínűséggel azonosítható azzal, a Lukács György adományából származó ezüst tallerral, amelyet 1872. október 19.-én vettek nyilvántartásba az Egylet gyűjteményi naplójába. Az éremről csupán annyit jegyeztek fel, hogy hátlapján egy sas volt látható, meghatározása azonban a lelet állapota miatt nem volt lehetséges.⁷⁴

1892 őszén a Váralját Olaszival összekötő *Nagyhid* (ma Dacia híd) építkezéseit irányító May Sándor mérnök adományoz az Egylet gyűjteménye számára ágyúgolyókat és további, meghatározatlan régiségeket, amelyek az olasz oldali hídfő alapozása során, 4-5 méteres mélységből kerültek elő (10. kép, 2. lelőhely). Mivel az 1892. év gyűjteményi törzskönyvei hiányoznak, sem az adomány pontos leltára, sem a leletkörülményekre vonatkozó pontosabb információk nem állnak rendelkezésre.

1896 júniusában a váradi római katolikus püspöki szentszék határozata nyomán a váradi vár 1881-1883 között, Rómer Flóris által, a káptalan és püspökség támogatásával végzett régészeti ásatásaiból származó faragott kőtöredékeket az Egylet megőrzésére bízzák [20.]. Ez az egyleti levéltár egyetlen korabeli dokumentuma, amely Rómer Flóris tudománytörténeti jelentőségű, várbeli ásatásaira vonatkozik.⁷⁵ A dokumentumban szereplő, „kegyeletes gondozás” címén visszatartandó kövek a székesegyház oldalbejáratánál elhelyezést nyerő és ma is ott található püspöki sírkövek voltak. Ugyanebben az évben a váradi várparancsnokság is kötelezi magát, hogy a vár épületein végzett átalakítások során előkerülő leleteket az Egylet gyűjteményében helyezi el [21.], azonban ezzel kapcsolatba hozható bejegyzések nem szerepelnek az Egylet 1896-1897. évi törzskönyveiben.

Dohány József Középesy Gyulához címzett, 1902. szeptember 10.-i keltezésű levele [32.] a Nagyvásártér (ma December 1 park) északnyugati sarkán álló Füchsl-ház építése során előkerült – minden bizonnyal középkori – falmaradványokról tudósít. A levél szerzője Karácsonyi Jánosra hivatkozva a falakat a Váralja és Péntekhely között húzódó városfallal azonosítja (10. kép, 4. lelőhely).

1910 novemberében a Körös partfalának kiépítése, valamint a Pece szabályozási munkálatai során a belváros különböző pontjairól származó

⁷³ E sorok írójának közöletlen ásatása 2006 tavaszán a Nagypiac és a December 1. parki megálló közötti villamosvonal cseréje alkalmával.

⁷⁴ *A Biharvármegyei Régészeti és történelmi egylet régiségtári naplója 1872-től* (A Körösvidéki Múzeum gyűjteményében. lelt. sz.: 1882). 5. lap, 160. szám.

⁷⁵ 1876 és 1885 között az Egylet tevékenysége gyakorlatilag szünetelt, ezért az 1881-1882. évi ásatásokra vonatkozó levéltári anyag Rómer Flóris magánlevéltárába került, onnan pedig az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába.

leletek kerültek az Egylet gyűjteményébe [42.]. Ma már ezek egyike sem lelhető fel a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében, azonban a leírás alapján legtöbbjük újkori tárgy lehetett (10. kép 5–6. lelőhely). Egyedüli kivételt talán a 7. szám alatt leírt templomi kehely jelenthet, amelynek akár 15-16. századi keltezése sem kizárható.

A következő évben, 1911 nyarán, a Vár nyugati előterében végzett csatornázási munkálatok temetkezéseket bolygattak meg [44.]. Az eseményről beszámoló Rácz Endre rendőrkapitány levelében szereplő, azóta felszámolt Várkapu utca és a Gilányi út sarkán álló 14-es számú ház telke egybeesik azzal a területtel, ahol 1992-ben, a ma is épülő ortodox katedrális alapozási munkálatai során elpusztították a vár középkori temetőjének tekintélyes részét (10. kép, 7. lelőhely).⁷⁶ Minden bizonnyal ugyanehhez a temetőhöz tartozhatott, az 1911-ben felszínre került, nagy mennyiségű emberi csont is.

A Nagyváradra vonatkozó levélműanyag különálló és tekintélyes csoportját alkotják a vár 1911–1912. évi ásatására vonatkozó dokumentumok [45–49., 51–54.]. A 9 irat legnagyobb része technikai természetű, elsősorban az ásatás szervezésével és lebonyolításával kapcsolatos ügyekre vonatkozik. Néhány tanulság azonban ezekből is levonható. Az ásatások tudományos színvonala és technikai, módszertani hiányosságai több alkalommal is visszaköszönnek az iratokban. Az Egylet vezetése és főként minden bizonnyal az ásatást vezető Gyalokay Jenő, a topográfiai felmérés és az ásatási dokumentáció elkészítésére, a Műemlékek Országos Bizottsága által kirendelt Foerk Ernőt az ásatás ideje alatt mindvégig mellőzte, amit a kutatásokat finanszírozó intézmény szóvá is tett [52.]. Az ásatás egyik legnagyobb dokumentációs kudarca azonban az 1755-ben egyszer már megbolygatott és ez alkalommal újból feltárt királyi szarkofág tartalma volt. A csontok vizsgálatára Török Aurélt, a modern tudományos antropológia magyarországi megteremtőjét kérték fel, aki első, rövid levelében [51.] még lelkesen számolt be arról, hogy a csontok kormeghatározása pontot tehet a királyi sír azonosítása körüli másfél évszázados vitára, Károly Róbert felesége, Beatrix királyné javára döntve el a kérdést. Alig három héttel később írott, hivatalos szakvéleménye [53.] azonban már lesújtó kritikával illeti az ásatás vezetőit, amiért a leletkörülmények pontos rögzítése nélkül, több különböző személytől származó csontokat, sőt állati eredetű csontanyagot is vegyítettek az Anthropológiai Intézet számára eljuttatott csomagba.

Nagyváradról származó lelet utoljára 1912 májusában szerepel az egylet levéltárában [55.]. Ekkor Rimmler Károly polgármester értesíti arról Karácsonyi János egyleti alelnököt, hogy a Sztaroveszki utcán, csatornázási munkálatok során temetkezésből származó leletek kerültek elő. A levél érdekessége, hogy a történeti-művészettörténeti irodalomból jól ismert, 16.

⁷⁶ Emődi János régész szíves szóbeli információja.

századi Ábrámfy sírkő⁷⁷ mellett a középkori és kora újkori Olaszi temetőjének további leleteiről is beszámol: nevezetesen egy arany (vagy aranyozott) ruhadíszről és egy aranszálakkal átszőtt pártáról.

26. NYÁRLÓ, ALMAMEZŐ K. (MIERLĂU, COM. HIDIȘELU DE SUS) [22.]

A nyárlói erdőben fekvő Árpád-kori vár egyike a 19. század legjelentősebb elfeledett régészeti lelőhelyeinek. Eddigi ismereteink szerint a népi helynévi hagyományból is kikopott várhelyet Emődi János régész azonosította a múlt század 70-es éveiben, első és mindeddig egyetlen felmérését pedig Hadnagy Árpád, a Körösvidéki Múzeum topográfusa végezte 1984-ben (13. kép).

A Régészeti Egylet levéltárában megőrzött szűkszavú beszámoló tanúsága szerint azonban a 19. század utolsó éveiben már folytak régészeti feltárások a vár területén. A rövid jelentés keltezetlen és szerzője sem bizonyos, csupán az ásatáson résztvevő Karácsonyi János kézírása nyújt némi támpontot az azonosításhoz. Mind Karácsonyi, mind pedig az ásatáson ugyancsak résztvevő Némethy Gyula gyakran közölt hosszabb-rövidebb régészeti, illetve történelmi tárgyú tudósításokat a helyi sajtóban, elsősorban a katolikus egyház által támogatott, konzervatív, Tiszántúl című napilapban. A nyárlói ásatásról szóló távirati stílusú jelentés minden bizonnyal hasonló céllal íródhatott. Ennek ellenére megőrzött néhány jelentős topográfiai adatot. A várdomb alatti állítólagos folyosó valószínűleg sohasem létezett. Minden bizonnyal egy ma már nem azonosítható objektumot értelmeztek félre a helyi néphagyományra támaszkodva. Ellenben léteznie kellett, bár már nyoma sem látható, a vár északi és nyugati oldalán jelzett sáncnak, valamint a domb legmagasabb pontján a kőből épült torony alapjainak. Kérdéses marad, hogy az ásatók mire alapozták a torony tatárjárás utáni keltezését. Az egylet gyűjteményi naplójában található ugyan egy rövid bejegyzés a nyárlói vár ásatásából származó két töredékes ezüstgyűrűről, amelyek ma már nem lelhetőek fel a Körösvidéki Múzeumban, ezek közül azonban az egyikre egy 1529-es évszám volt vésvé, a másik pedig a leírás alapján az előbbivel közel egykorú lehetett.⁷⁸ A szöveg szerzője valószínűleg abból az általános megfigyelésből indult ki, hogy a hasonló Árpád-kori földvárak kőfallal való erősítésére rendszerint a tatárjárást követően került sor.

27. OTTOMÁNY, SZALACS K (OTOMANI, COM. SĂLACEA) [66., 73–74., 76., 78.]

Az egyleti levéltár Ottományra vonatkozó legkorábbi irata egy rajzos dokumentum. 1898 augusztusában villámcsapás nyomán leégett és meg-

⁷⁷ KARÁCSONYI János: Az Ábrámfy család sírboltja a Sztaroveczky utcán. In *Biharvárad. I. kötet. A Biharvármegyei és Nagyváradi Régészeti és Történelmi Egylet Jelentései.* . ., Nagyváradi, 1913, 71–73.

⁷⁸ III. számú törzskönyv. 1898, 19–20. lap, 52. szám (A Körösvidéki Múzeum gyűjteményében, lelt. sz.: 1884).

rongálódott a település 13. századi eredetű temploma. Az újjáépítési munkák során a templom hajójában középkori falfestmények nyomai bukkantak elő, amelyeket 1898. augusztus 17.-én az Egylet megbízásából Némethy Gyula vizsgált meg, majd a helyszínen további freskókat is kibontott. Felfedezéséről a helyi sajtóban, később pedig rövid közlemény formájában az Egylet egyik kiadványában is beszámolt.⁷⁹ Ez utóbbiban utalt arra, hogy a helyszínen rajzvázlatokat készített, amelyek azonban soha nem kerültek közlésre. Az Egyleti Levéltár egyik iratcsomójában egy sajtóközleményhez csatolva őrződött meg ez a vázlat, amely Némethy írásai mellett a legfontosabb dokumentuma az azóta újra átfestett, az építkezések során pedig jórészt megsemmisült falfestmény maradványoknak (14–15. kép).

Az Egylet levéltárának egész sor dokumentuma, köztük elsősorban Roska Márton levelei számos információt őriztek meg a bronzkori Ottomány-kultúra eponím lelőhelyein végzett legkorábbi leletgyűjtésekről és régészeti ásatásokról. Ezek legtöbbje a később itt végzett szisztematikus feltárások fényében már kevés értékelhető régészeti információt nyújt a mai kutatás számára, azonban a lelőhely felfedezésének és a kutatások hőskorának egyedülálló tanúbizonyságait képezik, ezért érdemes behatóbban foglalkoznunk vele.

Mindkét ottományi lelőhely, a *Földvár* és a *Várhegy* felfedezése a régészeti kutatás számára dr. Andrassy Ernő érmelléki múzeumszervező munkásságához kapcsolódik. Andrassy, saját visszaemlékezései szerint 1920. augusztus 21.-én járt és gyűjtött felszíni leletanyagot ezen a két területen, ezeket tartván régészeti gyűjteménye legkorábbi darabjainak, ugyanakkor régészeti érdeklődése legkorábbi forrásának is⁸⁰ Ennek némiképpen ellentmondani látszik az Egylet levéltárában fennmaradt egyetlen levele. Ebben a több hónappal korábban, 1920. áprilisában keltezett, Karácsonyi Jánoshoz írott levelében részletesen beszámol a *Várhegy* topográfiájáról, a századelőn földmunkák során itt előkerült leletekről, további tárgyakat küld az Egylet gyűjteménye számára és felhívja a figyelmet a Várhegy régészeti potenciáljára [66.]. Ugyanakkor visszább is vezet a lelőhely kutatásának történetét, amikor beszámol arról, hogy az innen származó leleteket, a Ferenc József Intézet egyik történelemtanára révén a Nemzeti Múzeumban már a századelőn is ismerték és tanulmányozták.

Andrassy információja nyomán, feltehetően Karácsonyi János közbenjárására Roska Márton 1924-ben végzett ásatásokat mindkét lelőhelyen. Ezek a feltárások a levelek tanúsága szerint az Egylettől többé-kevésbé függetlenül, helyi finanszírozással folytak. Roska egyik levelében

⁷⁹ NÉMETHY GYULA: Az Ótományi (Bihar m.) falfestményekről. *A Biharvármegyei és Nagyváradi Régészeti és Történelmi Egylet 1903/909-iki Évkönyve*, 1909, 64–66. 1909.

⁸⁰ Dr. Andrassy Ernő kéziratos gyűjteményi naplója a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében (leltári szám nélkül), 1. lap.

emléket állít érmelléki mecénásainak, Andrassy Ernőnek, Jakab Ernőnek, Benedek Zoltán érmihályfalvi bankigazgatónak és Cs. Nagy Dániel ottományi lelkésznek, akik közül akkor néhányan a névtelenség árnyékából támogatták a feltárásokat. Mindezek ellenére Roska Márton az Egylet számára postázza az ottományi ásatás leletanyagát és dokumentációját, amely azonban nyomtalanul eltűnt, mind az egyleti levéltár, mind pedig a Körösvidéki Múzeum gyűjteményéből.

28. POCSAJ, MAGYARORSZÁG, HAJDÚ-BIHAR MEGYE [38.]

A település a Berettyó ármentesítő munkálatai során előkerült, ismeretlen korú régészeti szórványleletek adományozása kapcsán szerepel az Egylet levelezésében.

29. SARKAD, BÉKÉS MEGYE [3–4., 10–11.]

A Sarkad melletti „*Peckesvárral*” kapcsolatos fennmaradt levelezés viszonylag kevés konkrétumot tartalmaz, ennek ellenére nemcsak régészeti topográfiai szempontból lehet érdekes, hanem az Egylet régészeti érdeklődésének egyik legkorábbi célpontjaként is figyelmet érdemel. Maga a lelőhely Sarkadtól mintegy 4 km-re, északra található (17. kép). Valójában nem is egy vár, hanem a Gyulavarsánd kultúra egy nyílt telepe, amelybe egy honfoglalás kori temető sírjai kerültek beásásra. A lelőhely Peckes- vagy Peckesi-dombként vált ismertté a későbbi régészeti irodalomban.⁸¹ A 19. század utolsó harmadában erre a lelőhelyre nem csupán az agyagbányászat során előkerült szórványleletek hívták fel a figyelmet. A hely török kori, épített eredete, akárcsak a nagyszalontai Test-halom esetében, bár tévesen, itt is élénken élt a népi mondavilágban.⁸² A domb valószínűleg ennek köszönhette azt, hogy a 20. század 30-as éveiben lezajlott első, szakszerű ásatásokig a történeti irodalom is földvárként, a régió kora középkori védelmi rendszerének részeként tartotta számon.⁸³

Sarkad környéke, sem Bihar vármegye délnyugati része nem tartozott az Egylet gyűjtőterületéhez. A kapcsolatot itt az ekkor még fiatal, egyetemi tanulmányait éppen csak megkezdő Márki Sándor, a vidék egyik legjelesebb későbbi kutatója teremtette meg, akinek édesapja, Márki János uradalmi tisztartóként a peckes-dombi szántóföldeket is igazgatta. Cséplő Péter

⁸¹ FETTICH Nándor: Adatok a honfoglaláskor arhaeológiájához. *Archaeológiai Értesítő* 45, 1931, 73–75.; FEHÉR Géza, ÉRY Kinga, KRALOVÁNSZKY Alán: *A Közép-Dunamedence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei*. Régészeti Tanulmányok II. Budapest, 1962, no. 869.; MESTERHÁZY Károly: Sarkad a tatárjárásig. In *Tanulmányok Sarkad múltjából*. (Szerk.: Komoróczy György) Sarkad, 1970, 17–27., 22–23.; MEDGYESI Pál: Néhány Békés megyei avar kori és X–XI. századi lelet. *Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 16, 1996, 129–156., 138.

⁸² SZENDREI Eszter: Két hajdani hajdúváros törökkori mondái. *Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 16, 1996, 297–304., 303.

⁸³ MÁRKI Sándor: Adatok Sarkad történetéhez II. *Régészeti és Történelmi Közlemények. A Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet Közlönye* I. évfolyam, 1874, 4. szám, 57–61., 59–60.

régiségtári űrhöz irt 1872. 6vi level6ben besz6mol az Peckes-dombr6l sz6rmoz6 leletekr6l 6s k6zvetit6 szerepet is vállal abban, hogy a feltehet6en 10. sz6zadi s6irokb6l sz6rmoz6 t6rgyak (egy p6r aranyozott ez6st karperec 6s k6t kism6ret6 agyagb6gre) az Egylet gy6jtem6ny6be ker6lhessenek. Ezt k6vet6en a gy6jt6 szenved6ly6r6l tan6s6got tev6 helyi birtokos, Nuszbek S6ndor veszi 6t a levelez6s fonal6t, aki a leleteket el is juttatja Nagyv6radra.⁸⁴

Az ily m6don létrej6tt kapcsolat fonal6t ifj. Gyalokay Lajos, az egylet frissen hivatalba l6pett titk6ra eleveniti fel 1874 nyar6n, a dokumentumok tan6s6ga szerint azzal a sz6nd6kkel, hogy a lel6helyen 6sat6sokat v6gezzen. Arra n6zve nincs inform6ci6nk, hogy erre sor is ker6lt volna, de ebben az 6vben az Egylet gy6jtem6ny6be ker6l a lel6hely helysz6nrajza, amely a gy6jtem6ny legkor6bbi, ilyen jelleg6 r6g6szeti dokumentuma (16. k66p), a lel6helyr6l pedig Nuszbek S6ndor m6g a k6vetkez6 6vben is k6ld6tt be, f6k6nt 6skori csont- 6s agyagt6rgyakat.⁸⁵

30. S6P, HAJD6-BIHAR MEGYE [15–16.]

S6p falu 1892-ben 6jj66p6tett reform6tus templom6nak hely6n a bont6si munk6latok sor6n ker6ltek el6 a telep6l6s egy kor6bbi, feltehet6en k6z6pkori templom6nak alapfalai. Err6l a herp6lyi r6g6szeti lel6helyek szorgos, m6kedvel6 kutat6ja Tardy S6ndor, 6s feltehet6en az 6 k6zbenj6r6s6ra, a helyi lelk6sz, K6ntor Istv6n szinte p6rhuzamosan sz6moltak be feltehet6en B6l6ni S6ndor gy6jtem6nyi 6rnek. K6ntor, ak6rcsak Tardy a munk6latok sor6n el6ker6lt n6h6ny leletet is megk6ldte az Egylet sz6m6ra, valamint a templomalap helysz6nrajz6t. Ez ut6bbi m6eml6ki topogr6fiai szempontb6l rendk6iv6l jelent6s dokumentum, ak6rcsak a t6bbi t6rgy, ma m6r nem azonos6that6 a K6r6svid6ki M6zeum gy6jtem6ny6ben 6s az Egyleti Lev6lt6r 6llom6ny6ban sem lelhet6 fel.

31. SZALACS (S6LACEA) [72., 73.]

Roska M6rton k6t, 1925-6s keltez6s6 level6nek egy-egy r6szlete egy Szalacs k6zs6g terület6n tal6lhat6, b6r a r6g6szeti repert6riumok sz6m6ra nem teljesen ismeretlen, m6gis 6rdemben alig ismert lel6helyr6l k6z6l jelent6s r6g6szeti adatokat. A Szalacs-Ottom6ny orsz6g6t d6li oldal6n, Szalacst6l mintegy 2,4 km-re nyugat-d6lnyugati 6r6nyban fekv6 V6rb6c⁸⁶ nev6 promont6rium (18. k66p) – b6r Roska ezt nem eml6ti – minden bizonnyal dr. Andr6ssy Ern6 gy6jt6sei r6v6n ker6lt a szerz6 6rdekl6d6s6nek

⁸⁴ *A b6harr6rmegyei R6g6szeti 6s t6rt6nelmi egylet r6gis6gt6ri napl6ja 1872-t6l* (A K6r6svid6ki M6zeum gy6jtem6ny6ben). 8. lap.

⁸⁵ *A b6harr6rmegyei R6g6szeti 6s t6rt6nelmi egylet r6gis6gt6ri napl6ja 1872-t6l* (A K6r6svid6ki M6zeum gy6jtem6ny6ben). 58. lap.

⁸⁶ A Roska 6ltal a lev6lben 6s a repert6riumban (ROSKA 1942, 252.) is használ *V6rb6t* n6vforma t6ved6s. A helyi hagyom6nyban a *V6rb6c/V6rb6c6z* n6vforma 6l 6s a 20. sz6zad harmadik 6vtized6ben is ez volt haszn6latban.

középpontjába.⁸⁷ A domb déli oldalát valószínűleg már ekkor is homokfejtőként használták, amelynek során előkerültek a 72. levélben említett szórványos csontleletek. A levelek tanúsága szerint Roska Márton ásatására 1925 áprilisának közepén kerülhetett sor, valamikor 11. és 21. között. A Karácsonyi Jánosnak írt beszámolójában még nem tesz említést az itt talált rézkori telepnyomokról,⁸⁸ bár megjegyzi, hogy a kerámiaanyag még nem került meghatározásra. A 73. levél szövege segít tisztázni a Roska által feltárt középkori temető időrendjét és rétegtanát. E szerint a rézkori települést teljességgel felforgatta egy Árpád-kori, valamint egy későbbi, keltezetlen koporsós temetkezési réteg. Ez utóbbi felső időhatárának a XIV. században való meghatározása feltehetően az ásató által a levélben jelzett kerámialeletek alapján történt. A kevés számú sírmelléklet közül a szerző a biharihoz hasonló hajkarikákat említi.

A lelőhelyen a mai napig aktív (illegális) homokkitermelő működik. A kitermelések nyomán a domb déli oldalán frissen beszakadó partfalban jól kivehetőek a Roska Márton által kutatott temető újabban megbolygatott sírjainak profiljai.⁸⁹

32. SZALÁRD (SĂLARD) [18–19.]

Az Egylet levéltárának két szűkszavú közigazgatási dokumentuma a régészeti kutatásban jól ismert Szalárd-Bodolyó-pusztai bronz raktárlet⁹⁰ előkerülésének körülményeihez nyújt néhány, kevésbé jelentős információt. Az iratok alapján a leletegyüttes a vármegyei közigazgatás közvetítésével a lelőhely tulajdonosának adománya révén került az Egylet gyűjteményébe.

33. VÁRADSZŐLŐS, MA NAGYVÁRAD RÉSZÉ (SELEUŞ, ORADEA) [14.]

Kiss Elek főszolgabíró szűkszavú adományozó levele a legkorábbi és a legutóbbi időkig az egyetlen dokumentuma volt a Pecsészőlős egykori temetője helyén található régészeti lelőhelynek. Az azóta parkká alakított terület valójában a régészeti kutatásban *Szálka-domb*, *Faiskola*, *Guttman-téglagyár*, *Jégpince* és *Vavilov utca* nevek alatt ismert hatalmas lelőhelykomplexum délkeleti szélén található. Ezt a területet a 18. század második felétől használták temetőként. Annál is érdekesebb, hogy az intézményes hátterű régészeti kutatás elmúlt közel 140 esztendeje alatt ezzel az egy

⁸⁷ Dr. Andrásy Ernő kéziratos gyűjteményi naplója a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében (leltári szám nélkül), 74. lap.

⁸⁸ ROSKA 1925, 403.; ROSKA 1942, 252.

⁸⁹ E sorok írójának terepbejárása 2004. április 25.-én (részt vettek: Emődi János régész, Tatár Lóránt helybeli lakos Emődi Éva és Balla Tünde).

⁹⁰ A lelet irodalmának legteljesebb összefoglalása: PETRESCU-DÎMBOVIŢA 1977, 133–134. (A szerző itt nem idézi a lelet egyik legkorábbi, első kézből való ismertetését: CSÉPLŐ Péter: Néhány érdekesebb leletünk Biharvármegyének történet előtti idejéből. *A Biharvármegyei és Nagyvárad Régészeti és Történelmi Egylet 1896/97-iki Évkönyve* (szerk.: Karácsonyi János). Nagyvárad, 1897, 31–56., 36–40.

alkalommal találkozunk a temetőből származó régészeti leletekkel, mivel a vele szomszédos terület, a Guttman-téglagyár több mint két évtizeden keresztül Középesy Gyula múzeumőr kedvenc gyűjtőterületei közé tartozott, a településnek pedig olyan, régészeti érdeklődésű plébánosai is voltak, mint az Egylet választmányában tevékenykedő Vidovich György kanonok.⁹¹

A temető helyének parkosítása során végzett régészeti leletmentő ásatások tanúsága szerint erre a periférikus területre csupán a lelőhely legnagyobb kiterjedést elért késő neolitikus és rézkori településszintjei terjedtek ki. Ez egybevág az 1892-ben előkerült szórványleletek feltelezhető korával. A tárgyak ma már nem azonosíthatók a Körösvidéki Múzeum gyűjteményében és részletesebb leírásuk sem áll rendelkezésre, mivel az Egylet gyűjteményének 1892. évi gyarapodási naplója hiányzik a Körösvidéki Múzeum gyűjteményéből.

34. VÁRASFENES (FINIS) [1., 34.]

A Várasfenes község határában található Árpád-kori erődítményrom, az ún. *Bélavárral* kapcsolatosan ránk maradt két dokumentum leginkább kutatástörténeti jelentőséggel bír. Az első feljegyzés 1831-ből származik és az Egylet korábbi pénztárnoka, Gálbory Sámuel adománya révén került a gyűjteménybe (19. kép). Ez a levéltár legkorábbi, műemlékre vagy régészeti lelőhelyre vonatkozó irata. A feljegyzésnek a Bélavárra vonatkozó része egy, a várrom keleti falán egykor állott kőtábla szövegét próbálja reprodukálni. A tábla már nem lelhető fel, a reprodukált szöveg pedig értelmezhetetlen, valószínűleg hibásan is került lejegyzésre. A dokumentum igazi jelentősége, hogy a vármegye középkori épített öröksége iránti legkorábbi „műkedvelő” érdeklődés tanúbizonyosságát képezi a 19. század első harmadában.

A következő irat mintegy 70 évvel később keletkezett, ám mindkettő – talán nem véletlenül – ugyanabban az évben, 1903-ban került az Egylet levéltárába. Az utóbbi levél [34.], a neves barlangkutató és turisztikai szakember, Czárán Gyula tollából származik. Ebben megpróbálja rávenni az Egylet vezetését, hogy a veszélyeztetett állapotba került várrom alapvető állagmegóvási munkálatainak elvégzését vállalja magára. A kezdeményezésnek ismereteink szerint nem lett következménye.

⁹¹ LAKATOS-BALLA 2009, 216.

1.

A' Fenesi Hegyen le omladozott Béla Várának egy kő táblán levő fel írása⁹²

BAGTOCSAI
JADASYARC
DO: AKNAIINYAD
Nap keleti oldalon

A most fel áló Szudris Hellység Templomába pedig ez a' fel írás
találtatik

Hoc Ecclesia erecta non scio
Renovata Anno 1696
Picta per me Franciscum
Xaverium Szalloky Cassoviensem
Anno 1781 sub Parocho Iosepho
Sudrizan

*A lap hátoldalán Középesy Gyula múzeumőr kézírásával a következő feljegyzés
olvasható:*

133/1903 tzskvi szám Múzeum

A Belényes melletti Fenes község mellett fekvő úgynevezett Bélavár egy
kőtáblán találtatott felírás hiteles másolata 1831.

Lejjebb ceruzával, halványan:
Gálbory Sámuel adta be.

2.

3430/1872

Nagyvárad város polgármesterétől

Biharmegye főispánja
Méltóságos báró Dőry József urnak!⁹³

Helyben.

A nagypiaczterén közel a czédulaházhoz a folyó hó 19én történt
esőzés megszünte után bizonyos Ványa Koszta nevezetű hetes egy pincze
bolthajtáshoz hasonló üreget fedezett fel, melynek közelében az ide csatolt

⁹² EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. iratcsomó, 96.

⁹³ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratcsomó, 6.

1 darab régi pénzt taláta; a beomlott üreget a netalán felfedezhető régiségek érdekében teendő ásatások iránti véleményezés tekintetéből megvizsgáltatni rendeltem s ennek biztosítására a kapitányi hivatal által a szükséges intézkedések megtétettek, a talált pénzdarabot pedig Méltóságodhoz, mint a biharmegyei régészeti társulat elnökéhez hivatalos tisztelettel beküldöm.-

Nagyváradon Julius 22én 1872.

Polgármester
Lukács György

3.

Tisztelendő Úr!⁹⁴

Örömmel olvastam Ftdőséged azon levelét, melyben a bihari tört. S rég. egyeslet haladásáról tudósítani szíveskedett. Szeretném azt, legalább mint másokat buzdító gyűjtő, magam is növelni, ha viszonyaim jobban engednék.

Okt. 31én, feljövetelem előtti estén, mutattak nekem egy pár, ezüsttel bőven vegyített arany karperecet s egy kis agyag csuprot, melyet mind a Sarkad határában lévő u. n. Peckes-várban találtak. Nuszbec barátom megígérte, hogy a még talán fölfedezendő tárgyakkal együtt ezeket is a bihari múzeumnak adja; azonban alkalmasint én lehetek azt szerencsés Ftdőségednek elküldhetni; mert a csomagolást nem minden ember szereti, kivált, ha azt az embert Nuszbec Sándornak híjják.

Kis-Marja kiváltságlevelét, ha ugyan elküldése igazán n. volna Ftdő Úr terhére, nagy köszönettel fogadnám.

Böloni, kinek Ft. Úr megemlékezése jól esett s most tiszteletét küldi, az érmészettel kezd foglalkozni s pedig Romer és Hampel urak szíves kalauzolása melett.

Ftdő Úrnak

tisztelő tanítványa
Márki Sándor

Sarkad. 1872. nov. 4.

U.i. Bölcsészeti- és nem jogtanuló vagyok, minek Ftdő Úr címezni szíveskedett. M.

4.

Tekintetes Úr!⁹⁵

Van szerencsém a sarkadi határban lévő, úgynevezett „Peczkes vár”-ban talált régiségeket, jelesen: egy kis negyed meszelyes és egy fél meszelyes

⁹⁴ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratcsomó, 4.

⁹⁵ EGYLETI LEVÉLTÁR, 3. iratcsomó, 1.

agyag csuprot; s két darab érc karperecet /: ez utóbbiak kiásás alkalmával a karcsonatokon találtattak /: Tekintetes Úrnak azon kérelem mellett beküldeni, miszerint sziveskedjék azokat a biharmegyei múzeum régiség tárába elhelyezni.

A jövő tavaszon újra meginduló ásások alkalmával felszínre kerülő régiségek szintén a nevezett múzeum gyarapítására szánván.

Tisztelettel maradtam

Sarkadon, 1872. nov. 21.

alázatos szolgája
Nuszbek Sándor

5.

A tenkei szakasz fszbíróásától

605/874

Méltóságos Főispán ur!⁹⁶

A vett rendelet értelmében tett körút alkalmával, személyesen hallgattam ki a f. bátori kincstalálókát, kik is egész őszintén a 30 felajánlott forint elfogadása mellett, köszönettel nyilatkoztak.

Van szerencsém ennél fogva tisztelettel felkérni Méltóságodat: miszerint az érintett összeg mielőbbi kiutalását elrendelni méltóztassék.

Lessen 1874 Majus 12^{én}

szolgabíró ur helyett
Hraneczky Károly
h. szb

6.

352/874

Elősmervény!⁹⁷

Hogy fbátor község határában általunk talált s Biharmegye régiségtárában beadott régiségi tárgyakért jutalmul nyert 30 azaz harmincz oszt. ért. Forintot, hogy a f.bátori jegyzőség útján részünkre hiány nélkül kiadatott elősmerjük.

F.Bátor 1874 Juni 14^{ik}én

⁹⁶ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratcsomó, 18.

⁹⁷ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratcsomó, 20.

Előttünk
fbíró Andor Mitru
Szunyogh Ferencz jegyző

Bartha Lajos
Rád Gyurka
Frenez Sándor
fbátori lakosok

Sarok Kálmán
mint névaláíró

7.

A tenkei szakasz szolgabíróságától

984/1874 szám.

Méltóságos Elnök úr!⁹⁸

A f. bátori kincstalálók részére, az átengedett régiségekért kiutalt s tek. Szarukán Gergely úrtól átvett 30 frtot, az illetőknek kézbesítettvén: van szerencsém az ezt igazoló elősmervényt ./ . alatt tisztelettel mellékelni.

Lessen 1874 Junius hó 16^{án}.

Pálinkássy Imre
szbíró

Ezen jelentés a mellékelt 30 ftról szóló eredeti nyugtával együtt Tekintetes Szarukán Gergely egyleti pénztárnok úrhoz hivatalos használat végett áttéteik.

Nvárad 1874 Junius 17^{én}

B Dőry József
egyleti elnök

8.

Érk. 20/7 874.

Tekintetes ifj. Gyalokay Lajos úrnak⁹⁹

N.Váradon

Folyó hó 17^{én} kelt, s hozzám intézett becses levelére sietek válaszolni egyszersmind tudomására hozni, hogy e tárgyban ezelőtt pár évvel főtis. Barlanghy úrnak írtam, s felkértem hasson oda hogy itt – miután reményelhető régiségekre akadni – ásatások történjenek. Ha az időben

⁹⁸ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratcsomó, 21.

⁹⁹ EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó, 1–2.

magam ajánlottam önként következnek, hogy most is nem csak hogy megtagadnám, sőt nagy örömmel veszek benne részt, s tőlem kitelhetőleg segéd kezét is nyújtandok.

A mi a halomról tudakozást illeti, 1849^{ik} évben az atyám az ugy nevezett „é” domb kertben levő tanyáján a középső vagyis a legmagasabb pince alá pincét ásott, ásás közben akadtak emberi elkorhadtt csontvázra s a mellett egy értékes arany sisakra, a melyet az 50nes években én mint nváradit tanuló tanárainknak bemutattnak, de megfejteni, melyik századból való lehetett nem tudták, a sisak területén szép domború metszetek vannak melyek ember testet lófejjel és viszont ló testet ember fejjel ábrázolnak, e sisakot nagybátyám Cséffy László vivén fel Pestre azt a M. Nemzeti Múzeumnak beadta, 1870^{ik} évben Fényes Mór barátommal a Muzeumbani létünkknor felkerestük a sisakot, s az illető felügyelőtől annak jutottunk tudomására, hogy az, Atilla király idejebeli hun vagyis magyar sisak s igen nagybecsű ritkaságnak mondotta. E halmokhoz nem nagy távolságra esik egy régi rom, ugynevezett Klastrom melynek csonka tornya jelenleg is 7 öl magass, - mely a pálos szerzeteseké volt 16^{ik} században még virágzott Érpály faluval, de a 17^{ik} században elpusztult – itt is lehetne ásatásokat tenni, nevezetesen a templom alatt melynek fekvését hol volt igen jól tudom, de maga magát is meg mutatja, de lehetne egy más hely is az ugynevezett fehér templom táján, tele vannak a mi földünk ily régi romokkal s emlékekkel a mennyiben Érpály község itt feküdt, erre nézve legczélszerűbbnek vélném kiméltóztatna hozzám jönni s itt a helyszínen meghatározni, az ásatások hol lennének eszközzendők, a munkát pedig september hó végén, midőn munkás kezét könnyebben s olcsóbban lehet fogadni legczélszerűbbnek vélném megkezdeni.

Tisztelettel marad

B.Ujfalu Juli 19^{én} 874

Tekintetességednek

alázatos szolgája
Tardy Sándor

u.i. Ha szerencsém lesz, szóval többet elmondhatok.

9.

Tekintetes ifj. Gyalokay Lajos urnak¹⁰⁰

N.Váradon

Miután a régészetnek magam is kedvelője vagyok, igen szívesen adok felvilágosítást a miről csak tudok, de tiltakoznom kell azon állítás ellen, hogy az itt talált Hun maradvány paizs dudor lett volna de véleményem szerint nem is lehetett más mint sisak mert a formája most is teljesen ép, hasonlít a volt zsandár sisakhoz a mennyiben ez is csucsosan végződött s abba a csucsba volt a forgót nyomó ezüst sodrony drót is, mely minden kétséget eloszlat, találtatott a középső vagyis legmagasabb halom alatt 1½ öl mélységre, a pincébe ma is látható helyen a mennyiben a lábszár csont a falszinbe faragtatván most is szemlélhető ugyan akkor ott találtatott araszos szélességű kard, s a mellett pika forma a milyen az ulánoknak van, csak hogy ezen tárgyakat a földről elválasztani az elporladás miatt csak darabonként lehetett, de ezek megsemmisültek. E megásott halommal ily formában o o o Ø o o o hat halom látszik körülbelül 15 v. 20 öl távolságra egy mástól, csak hogy ezek sokkal kisebbek a megásott v. középső halomnál.

Mely halmok közül egyet Lugosi volt Debreceni tanár 1852 v. 54^{be} ásatni kezdett, de felhagyott a munkával mert azt tapasztalta hogy az ásásba nem vólt, az apám ki jelenleg Váradon időzik Bagossi Károly urnál azt mondja tud egy halmot mely ásásban vólt, kérem felkeresni ő többet mondhat szóval, ezen halmokon nem látszik hogy pénz keresők valaha áskálódtak volna, de oly régiek is lehetnek hogy a nép száján tudtommal semmi szóhagyomány nem maradt. 1844 óta lett legelő föld, azelőtt szőlős kert volt.

Fényes Mór barátom beszéli tegnap hogy az ugynevezett „teleken” hol hajdan Érpály feküdt, az uton midőn kocsival megy egy kis helyen nagy dübörgés hallható, ezt is meg lehetne kísérelni. A mi a pénz áldozatot illeti az egész ásatás nem kerülhet 20 v. 30 frtnál nagyobb összegbe, mert ha látja az ember hogy a halom ásásba nem vólt – mi a földön 1000 év mulva is látható – azt félbe hadgya, azért irtam ha ki méltóztatna rándulni a helyszínen czélszerűbben lehetne meg állapítani megkezdessem az ásatást vagy nem.

Szíves üdvözlettel marad

B.Ujfalu Juli 22^{én} 1874

Tekintetességednek

alázatos szolgája
Tardy Sándor

¹⁰⁰ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratcsomó, 16.

10.

Tekintetes Titkár Úr!¹⁰¹

Az általam beküldött régiségek a Peczkés várban találtak. E hajdani földvár, a környező természetes és ásott erekből hordatott össze, s így egy része víztől környezett védhely lehetett.

Peczkésvár hajdanáról a köznép csak nagyon homályos sejtelmekkel bír, legtöbben azonban a kurucokat emlegetik e vár volt lakóinak.

A föld tulajdonosa e helyen az ásatást, ha meg engedni hajlandó lenne is, - nem hiszem, hogy oly mennyiségű, vagy ritkaságuk által oly értékű tárgyakat tudna egy ásatás eredményül felmutatni, hogy a költségeket tekintve, az egylet megelégését csak kis részben is kiérdemelje.

Különbén is e helyen, a téglá és vályog készítésétől hátra maradt gödrök az ősszel beontatnak, s így a gödrök körül a föld 2-3 ölnyi szélességben megfordítatik; az ebből kikerülő régiségek száma és értéke, egy netalán eszközendő ásatás eredményére, a legvalószínűbb következtetést enged vonnunk, annál is inkább, mivel e munkálatnál az ügy érdekében személyesen fogok őrködni, hogy úgy a régiségek épségben maradását biztosítsam, valamint a munka költségeit pontosan kiszámíthassam.

Midőn tehát e soraimmal Tekintetes Titkár Úrnak becses levelére válaszolhatni szerencsém van, egy alkalommal a még birtokomban lévő régiségeket, jelesen egy ember koponyát, két kengyel vas maradványát és egy rézpénz alakú tárgyat, azon ígéretem mellett küldöm, hogy a nagyra becsült Biharvármegyei régészeti egylet gyűjteményét szaporítani hazafiúi kötelességemnek tartom.

Mely után teljes tisztelettel maradtam
Csákisziget, 1874, július 23.

alázatos szolgája
Nuszbek Sándor

NB. A régiségek 1-2 láb mélyről lettek feltárva.

11.

Tekintetes Titkár Úr!¹⁰²

Becsés soraiban említett ásatást, hiszem, hogy Tekint. Márki János tiszttartó úr, hajlandó lesz megengedni, ha az oly módon teljesítetik, hogy az által az uradalom érdekei csorbát nem szenvednek; vagyis a Peckés vár, mely jelenleg szántóföld, e minőségében, az ásatás után is használtathassék.

¹⁰¹ A nagyváradi Körösvidéki Múzeum gyűjteménye, Lelt. sz.: 616.

¹⁰² EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratsomó, 3.

Különben ez ügyet legjobban elintézhetjük, ha e lelhely meg-
szemlélése végett ígért látogatásával, e hó második felében megörvendeztet.

Most pedig fogadja Tekintetes Titkár Úr, az Igazgató választmány
által rám pazarlott megtiszteltetésért legmélyebb köszönetemet.

Teljes tisztelettel maradtam

Tekintetes Titkár Úrnak

Csákiszigeti pusztán, 1875, szept. 1^{én}

kész szolgája
Nuszbek Sándor

12.

Méltóságos Főispán Úr!¹⁰³

Gróf Zay Albert ő Méltósága álmosdi homoki birtokán, hol a
községi legelő végződik s hol 1840^{ik} év előtt még nagy erdőség volt; folyó
évben különböző föld munkás emberek régi ezüst pénzeket találtak.

Természetesen több idő múlt el míg nevezett Gróf úr álmosdi
gazdatisztje Nemes József úr tudomására juttatott ez a dolog, ekkor azonban
nevezett tisztartó úr alant írott társaságában a hely színére menve,
megkezdett a kutató ásatás.

A homok talaj egy ásó nyomnyi felásatása után két négyszög méter öl
területen, elszórtan, a tisztelettel ide mellékelt pénz nemekből találtunk
néhány darabot.

A pénzek mindezekhez hasonló apró ezüst darabok és pedig a
legrégebb 1510., tehát Úlászló vagyis Dobzse László király idejéből, azután
1521–1526 – tehát II^{ik} Lajos, Csele patakban fült királyunk idejéből, utóbbi
épp a szerencsétlen mohácsi csata évéből való.

Utolsó korszaki találmány, és ez a legfőbb I^é Ferdinánd király
idejéből valók 1528–1545ig.

Ezen pénzek, mint 300 éven felüli leletek, valószínűleg érdemesek
arra, hogy a Biharmegyei régiségi gyűjtemény számára megőriztessék. Mely
célra, midőn öt darabot van szerencsém a Méltóságos Főispán úr illetékes
rendelkezése alá tisztelettel felmutatni.

Kiváló tiszteletem nyilvánítása mellett maradok.
Álmosd. Martius 15. 1887.

alázatos szolgája
Balogh Lajos
álmosdi birtokos

¹⁰³ EGYLETI LEVÉLTÁR, 3. iratcsomó, 23.

13.

Tekintetes Némethy József urnak¹⁰⁴

Nagyváradon

Válaszólag folyó hó 28áról keltezett hozzám intézett becses levelére, van szerencsém értesíteni, hogy az általam a biharmegyei muzeumnak beküldött csákányokat a község északi végén levő közlegelő terméketlen szikes síkrészén, vályog vetési czélből felásott földben 1/2-1 láb mélyen itteni lakos Mike Gábor napszámos ember találta, ezeken kívül semmi más nem találtatott.

E leltre nézve azon a véleményen vagyok, hogy a talált tárgyak nem a használati korszak óta hevernek a föld alatt, hanem azon a helyen gyakran szoktak rézműves cigányok sátort ütni és huzamosabb ideig tartózkodni, és így nem lehetetlen, hogy azok mint feldolgozandó anyagot hagyták hátra maguk után.

Azt hiszem, hogy ott ásatást rendezni nem volna érdemes, mert sem történelem, sem szájhagyomány nem szól amellett, hogy a hely valaha lakó, temető vagy tábor, avagy bármi olyan helyül szolgált volna, amiből következtetve, több régiség is lenne található.

Egyéb iránt, miután e hely most már vályog vetési helyül szolgál, jövőben is figyelemmel fogom az ott foglalkozó munkásokat kíséreni, s ha netalán valamit találnának, nem fogok késni azt a bihar megyei muzeumnak beküldeni.

Henczida 1889 máj 31

kiváló tisztelettel
Karakas Dániel
községi jegyző

14.

4655/892

A biharmegyei régészeti és történelmi egylet tekintetes Igazgatóságának¹⁰⁵

NVáradon

Pecze Szöllős községben a róm kath. temetőben sírásás közben Lukács Lajos sírásó által a közelmúlt Deczember hónapja 18^{án} talált állítólag réz anyagból készült fejsze [...] 2 drb régi szerszámféle csontot a községi előjárók és a községi képviselő testület óhajtása alapján itt csatolva öröktulajdonul a biharmegyei régészeti és történelmi társulat részére van szerencsém tisztelettel megküldeni.

¹⁰⁴ EGYLETI LEVÉLTÁR, 3. iratcsomó, 31.

¹⁰⁵ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4 iratcsomó, 28.

Nagyvárad 1892. Január 4^{én}

Kiss Elek
főszolgabíró

15.

Kedves Tekintetes Úr!¹⁰⁶

Becsés megkeresése után, van szerencsém a saápi ev. ref. templom körül találtatott ruhaneműeket elküldeni, hozzá csatolva ezekhez építész Veress Károly úr által lerajzolt alapot, mely az egy méter föld lehordása következtében tűnt elő, a most lebontott templom belső területén.

Magam is vétettem azóta ásatásokat, de nem találtam egyebet csontoknál és néhány koponyadarabnál.

A legőszintébb tisztelem mellett vagyok Saápon máj 4. 1892

A Tekintetes Úrnak

alázatos szolgája
Kántor István
saápi ev. ref. lelkész

16.

B. Ujfalu Máj 6^a 1892

Mélyen tisztelt Nagyságos Uram!¹⁰⁷

Sááp község új templomot épített, a régi helyén, melynek bontásakor értésemre esett hogy egy régi fundamentomra akadtak, azonnal elrándultam Sáápra, s kértem a lelkészt ha valami régi tárgyra akadnak ne hagyja elkallódni, az építész t hasonlólag felkértem az alaprajz levételére, kik is azt szívesen meg tették, tegnap hozzám meg is küldték, mit én nagyságodnak ide pakolva beküldök, méltóztasson a rajzot, ha hasznát veheti megtartani s többi tárgyat a Biharmegyei Muzeumba elhelyezni.

A Nváradi püspökség történetében Sáápra nem akadtam vagy figyelmemet kikerülte, azért voltam bátor Nagyságodnak az alaprajzot megküldeni, a többi tárgyak, melyek azt hiszem Mise mondó ruhának szegélye és oltár terítő lehetett, bámulatos hogy annyi évszázad olta el nem rohadt igaz hogy igen száraz helyen volt.

Magamat barátságba ajánlva marad
Nagyságodnak

¹⁰⁶ EGYLETI LEVÉLTÁR, 32. iratcsomó, 1287.

¹⁰⁷ EGYLETI LEVÉLTÁR 3. iratcsomó, 34.

alázatos szolgája
Tardy Sándor

u.i. Az alapfalazat téglája hasonlít az én Herpályi csonka toronyom
téglájához, mind méretre mind erősségre.

May Sándor
kir. mérnök

17.

Nagyságos Bunyitay Vincze kanonok úrnak¹⁰⁸

Helyben

A nagy híd építésénél az olaszii oldal felőli hídfő alapozásánál 4-5 m
mélységben a víz színe alatt különféle régiségeket és ágyúgolyókat találtunk,
melyeket ezennel azon kérelemmel küldöm Nagyságodnak, miszerint
méltóztassék ezeket a biharmegyei régiségtár részére ottani elhelyezés végett
elfogadni.

kitűnő tisztelettel,

Nagyvárad 892 szept 17^{én}

May Sándor

18.

Biharvármegye alispánjától

9551/894

A biharmegyei történelmi és régészeti egyeslet Tekintetes Elnökségének¹⁰⁹

Helyben

Van szerencsém értesíteni a tekintetes elnökséget, miképp a Szalárd
községhez tartozó Bodonyo pusztán talált bronz leletet – miután sem
belügyminiszter úr sem a nemzeti muzeum a leletre nem tart számot a találó
ismeretlen helyre eltávozott, Toth László földtulajdonos pedig jogáról az
egyesület javára lemondott – egészében a tekintetes egyesület rendelkezésére
bocsátom s felkérem a tekintetes elnök urat, hogy a leletnek a vármegyei
kiadótól leendő átvétele iránt mielőbb intézkedjék.

Nagyváradon 1894 június 7.

Szunyogh Péter
alispán

¹⁰⁸ EGYLETI LEVÉLTÁR 3. iratcsomó, 33.

¹⁰⁹ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratcsomó, 37.

19.
Elismervény¹¹⁰

Azon álló bronzletről, mely a bodollyoi pusztán került napfényre és melyet alulírott a tekintetes kiadó hivataltól a Biharmegyei múzeum részére által vett.

Nagy-Varad. 1894 évi jun. 30

Cséplő Péter
biharmegyei múzeum őre

20.
Kivonat¹¹¹

A nagyváradai I. sz. püspöki Szentszék 1896 június 20. tartott ülésének jegyzőkönyvéből.

15. Jelenti a jegyző, hogy a régi székesegyház köveinek elhelyezésére nézve a biharvármegyei és nagyváradai régészeti és történelmi egylet titkára a 71/1896 törv. sz. határozat kapcsán akként nyilatkozott, hogy azokat a múzeum épület déli galériája alatt lévő souterain helyiségbe szándékoznak letétként elhelyezni.

128/1896 törv. sz.

Határozat

A jelentés kapcsán a kövek az egyházmegye tulajdonjogának fenttartásával letétként az átvett darabok számát magában foglaló vételismervény ellenében átadatnak a régészeti és történelmi egyletnek s általa immár átszállíthatók, kivéve a kegyeletes gondozást inkább igénylő emlékeket, melyek kiválasztására főtisztelendő Bunyitay Vincze és tisztelendő dr Karácsonyi János urak már a 71/1896 törv. sz. határozattal megbízást nyertek, mely utóbbi műemlékek a további rendelkezésig az egyházmegyénél visszatartandók.

Miről úgy a biharmegyei és nagyváradai régészeti és történelmi egylet t. választmánya, mint az említett kiküldött urak jegyzőkönyvi kivonaton értesíttetni rendeltetnek.

Kmf.

Jegyzette s kiadta
Dr Szemethy Géza
hites jegyző

¹¹⁰ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratcsomó, 36.

¹¹¹ EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó, 4.

21.

K. u. K. CASTELL-COMMANDO
Grosswardein
N° 26 ad.

A biharvármegyei és nagyváradai régészeti és történelmi egylet¹¹²

Kelt, Nagyvárad 1896 Junius 24.

Nagyváradon

Az 1896 Mai 3^{ikáról} kelt XIII/1896 sz. átiratra a cs. és kir. 7. hadtest parancsnokság a 911 sz. e hó 18^{ikáról} kelt rendeletével elhatározta, hogy az ideji átalakítási munkálatok alkalmával a várban talált tárgyak a fenti egyletnek átengedhetők.

Erről a fenti egyletet szolgálati tisztelettel azon megkereséssel értesítem, hogy az említett tárgyakat sziveskedjék a várból elvitetni.

22.

1898 aug. 24-én¹¹³ dr. Karácsonyi János a M. Tud. Akadémia lev. Tagja dr. Némethy Gyula a n. váradai rég. és tört. egylet titkára, Ferencsik . . . uradalmi erdész és Hoffmann Henrik püspökségi uradalmi intéző kalauzolása mellett megtekintették a nyárlai hegyi vár helyét s ott részben ásatásokat végeztek. A várhegy a mai Nyárló falutól északra esik s a tetején levő romokat a vidéki románajkúak „Csetecuel”-nek, azaz kisvárnak nevezik régi időtől fogva. A várhegy alján ma már kiszáradt vízgyűjtő medencét fedeztek fel. A hegy északi és nyugati oldalán két meglehetősen ép, ember magasságnyi sáncz vonul végig egész odáig, a hol a hegy meredeksége más védelmi eszközt fölöslegessé tett. A hegy csúcsától lejjebb mint egy 6 méternyi mélységben egy, most már, s kincskeresők áskálódásai következtében összeomlott folyosó romjai látszanak. A folyosó vége állítólag vaskapuval volt elzárva.

A hegytetőn próbaként tett ásatások egy kerek, terméskőből körülbelül a tatárjárás után épült torony alapjait mutatták. Mivel az összeomlott folyosó felderítésére, s a hegytetőn levő épület alapok kiásására mesteremberek voltak szükségesek, a vár helyének, építésmódjának és idejének megállapítása azon időre halasztatott, midőn kellő számú és alkalmas emberek és eszközök rendelkezésre állanak.

¹¹² EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó. 7.

¹¹³ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. csomó, 30–31.

23.

Nagy-Szalontától¹¹⁴ délre Pata Pusztán egy domboldalban – mely Halomdomb nevet visel – ásatás közben emberi csontok között ilyen fülbevaló formájú karikák találtak¹¹⁵

1896. oktob.

Törzskönyv 283/896 sz. a. Dr. Kornstein

2 db nagyobb, 1 db kisebb, 2 db töredék halántékgyűrű (fülbévalószerű).

24.

A Műemlékek Országos Bizottsága
292/1897

A „Biharmegyei és Nagyváradi Történelmi és Régészeti Egylet”
Tekintetes Elnökségének¹¹⁶

Nagyváradon

Hivatkozással a Tekintetes Elnökségnek f. évi november hó 25-ikén kelt becses átiratára, melylyel a műemlékek országos bizottságának figyelmét a Fekete-Körös partján elhagyatva álló belényes-szentmiklósi árpádkori templom toronyra irányítani szíveskedett, van szerencsénk tisztelettel értesíteni, miszerint bizottságunk hajlandó ezen rom megóvását célzó legszükségesebb kitározási munkát jövő évi teendői közé felvenni, s egyúttal Stehlo Otto másodépítésünket már meg is bíztuk, hogy a szóban levő emléket vizsgálja meg s annak állapotáról tegyen jelentést.

Kelt Budapesten, 1897. évi december hó 17-ikén tartott rendes ülésünkből.

Dr. Czobor Béla
Előadó

25.

A Műemlékek Országos Bizottsága
57 sz. 1898

A biharmegyei és nagyváradi régészeti és történelmi egylet
Tekintetes Elnökségének¹¹⁷

Nagyváradon

¹¹⁴ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. csomó, 28.

¹¹⁵ Az idáig ismeretlen kézirással írt szöveget a továbbiakban Középesy Gyula által a lapra alsó felére írt feljegyzések követik.

¹¹⁶ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratsomó, 41.

¹¹⁷ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. csomó, 32.

A belényes szt. Miklósi árpádkori torony fenntartása ügyében 1897. évi december hó 17^{én} tartott rendes ülésünkön 292 sz. alatt kelt átiratokra hivatkozólag van szerencsénk a Tekintetes Elnökségnek becses tudomására hozni, miszerint Sztehlo Ottó másod-építész f. évi ápril hó 19-ikei szóban levő emléket megvizsgálta, s arról mai napont tartott ülésünkben jelentést tett.

A helyszínen készített felvétel és Sztehlo jelentéséből kitűnik, hogy a torony nem csak kis támaszfalra és tetőre szorúl, hanem az északi és déli oldalon lévő veszélyes repedések miatt a torony ezen két nyílása az építmény fennállásának biztosítása céljából kifalazandó és keleti oldalán mindkét pilléréhez egy-egy támfal építendő, mely munkálat tekintélyes összeget fogna igénybe venni.

Ezek előre bocsájtása után azon kéréssel fordulunk a Tekintetes Elnökséghez, hogy esetleg a biharmegyei m. kir. államépítészeti hivatal felkérése mellett a ./.. alatt ide csatolt tervezet alapján a végzendő munkálatokhoz szükséges téglá, esetleg az ott rendelkezésre álló s így sokkal olcsóbb terméskő anyag ára, beszerzési módja, valamint a kivitelre vonatkozó helyi árak tekintetében bizottságunknak részletes adatokat és felvilágosítást nyújtani szíveskedjék.

Kelt Budapesten, 1898. évi május 17^{én} tartott rendes ülésünkből.

Forster Gyula
másod-elnök

Dr. Czobor Béla
Előadó

26.

Másolat:¹¹⁸

Magyar királyi pénzügyminister. 63084 sz. Tekintetes Szunyoghurnak Biharvármegye alispánjának. Nagyvárad. A folyó év ápril 13-án 9648 sz.a. felterjesztett Szőnyi József és Nagy József által Bihar Diószeg község határában talált kincslelet, a m. kir. főfémjelző hivatal által kiállított és ide csatolt becslevél szerint 8 frt. 75 kr. értéket képvisel. A leletből a m. nemzeti múzeum 22 drb. érmet tartott meg 3 frt. 50 kr. értékben, mely összeget a lelet többi részével együtt, a törvényes gyakorlatnak megfelelően a megtalálók és földtulajdonos között leendő felosztás céljából, ide csatolva leküldöm. Budapest 1898 szeptember 29. A minister megbízásából. Olvashatatlan aláírás ministeri tanácsos

¹¹⁸ EGYLETI LEVÉLTÁR, 3. csomó, 55.

27.

Biharvármegye alispánjától

29533/898 sz.

A Bihar megye és nagyváradi régészeti és történelmi egylet
Tekintetes IGAZGATÓSÁGÁNAK.¹¹⁹

Helyben

Bihar-Dioszeg község határában Szönyi József és Nagy József u. ottani lakosok 65 drb. Régi romai érmet találtak, melyek beváltás végett a m. kir. Pénzügyminister urhoz lettek felterjesztve.

Miután a másolatban mellékelt ministeri leirat szerint a 8 frt. 78 krra becsült érmekből a m. nemzeti muzeum csak 22 darabot tartott meg, azon tiszteletteljes megkereséssel fordulok T. Czimhez, hogy miután az egyleti titkár ur még az érmeknek felterjesztése előtt oda nyilatkozott, miszerint azokat a muzeum számára hajlandó volna megvásárolni – a megmaradt 43 drb érmet a m. kir. főfémjelző hivatal által megbecsült 5 frt. 25 kr. árban készséggel bocsátom a tek. Igazgatóság rendelkezésére.

Nagyvárad 1898 november hó 1-én

Szunyogh József
alispán

28.

Kocsiss József
Gyógysz. Élesden
1/2 1894

Nagyságos uram!¹²⁰

Igéretemhez képest van szerencsém a talált bronz tárgyakat azon kéréssel küldeni, hogy felét főtisztelendő Kertész úrnak elküldeni méltóztassék.

Ami a hely leírását illeti, ez idő szerint többet nem tudhattam meg mint azt, hogy azok Krajnikfalva községben - mely a Körös balpartján fekszik - találtattak egy odaváló lakos által midőn malmát - mely a hegy oldalában fekszik - építette; azt a hegyről lefolyó patakocska mellett alapítás alkalmával.

Ha utánjárásomnak sikerül, bővebb felvilágosítással szolgállok.

¹¹⁹ EGYLETI LEVÉLTÁR, 3. csomó, 54.

¹²⁰ EGYLETI LEVÉLTÁR, 32. csomó, 86.

Azon reményben, hogy úgy a Biharmegyei mint a nagyváradí
gymnázium múzeuma e csekély ajándékomat szívesen veendi vagyok

Nagyságodnak

alázatos szolgája
Kocsiss József

29.

A Biharvámegyei és Nagyvárad városi régészeti és történelmi egylet
Tekintetes Választmányához
intézett jelentése
Középesy Gyula
múzeumi őrnök

a melyben az ártándi ásatás végre nem hajthatását, ellenben a Köbölkút és
vidéken teljesített ásatás eredményét, a nyert emléktárgyak bemutatásával
bejelenti, végre kérelmét fejezi ki, hogy utóbb jelzett helyen kutatásait
folytathassa.

Tekintetes Választmány!¹²¹

Ama becses megbízásnak a mellyel az ártándi avar temető
kikutatására néhai Cséplő Péter főtisztelendő urat s engemet kiküldött, eleget
nem tehattunk, azon felmerült akadályok miatt, hogy a szükséges költséget
későn kaphattuk kézhez, miután a terület tulajdonosa tekintetes Platthy
Miklós úr levélbe arról értesített, mikép az érdekes terület jelentkezésünk
előtt már bevetettvén kára nélkül, csak a jövő évben aratás után bocsáthatja
rendelkezünk alá.

Amiért is becses megbízásainak megújítása esetébe, az ismételve
tervezett ásatást a jövő évbe végrehajtani nem késendek.

Hogy a fent nevezett helyen elmúlasztottat valamivel pótoljuk,
másrészt a jövőre újabb éspedig emberileg előre látható eredménnyel
kecsegtető kutatási területet szerezzünk s előlegesen szemlélhessünk meg,
elhatároztuk: hogy én előbb a Berettyó közép völgyének háta megett fekvő
Köbölkútra menjek ki, innen visszajövet után pedig együttesen Berettyó
Szentmártonba egy Kúnhalom megásatására menjünk ki.

E vázolt megállapodás értelmében én október hó 14én reggel
Horváth Barnabás festész és földbirtokos úrhoz ki is utaztam, hogy első
sorban a néh. Cséplő Péter úr kívánatához képest népvándorlás és
honfoglaláskori tárgyak után halmokba kutassak de ezt az éjjel megeredt s
másnap délelőtt is tartott eső (15^{én}) miatt azonnal nem foganatosíthattam, de

¹²¹ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. iratsomó, 38-40.

helyette házi gazdám szíves kalauzolása mellett a lakásához közel eső szőlő területeken s mellett több ősi praehistorikus telephely és urnatemetőt mint a múlt évben végrehajtott rigolórozás által felforgatottak szemléltem meg, majd ezek végébe 3 munkás alkalmazásával 5 különböző helyen estig (1½ öl hosszú, 5 láb széles s 60 cm mélyre) ásattam eredménytelenül.

16án reggel a község külterületén ettől félóránnyira Székelyhíd felé, oda való közlakos Víg Mihály tulajdonát képező szántóföldön fekvő igen ellapult 35 méter hosszú, 26 széles s 1 méter magas halmába annak közepe táján egy 5 méter hosszú, 2½ méter széles, 2½ méter mély kutató gödröt 6 munkás segítségével ásattam eredménytelenül. Ennek megásatására ösztönzött az, hogy a halomtól alig ezer lépésre Horváth Barnabás úr földjén álló halomba a múlt évbe a felszínhez közel egy elporladt emberi csontvázra, bőrruha maradványokra, a halom belsejébe pedig szokatlan föld alatti kamarára akadtak, továbbá a halom előtti útárkába egy köböküti lakos egy 3 cm élű avar vas nyílhegyet, az átellenes túl oldalt fekvő Folkmári nevű birtokon lévő 3 halom egyike mellett pedig 1 vaskardot leletek, a mely tárgyak elkallódtak. Ezutóbbi halmok már bevetve lévén, most hozzá nyúlni nem lehetett.

17^{én} reggel a község déli részén szinte odavaló földműves Erdei Mihálynak igen emelkedett helyen fekvő előbb szőlőnek használt most szántás alatti ingatlanán fekvő egy 18 m hosszú, 16 méter széles 1½ méter magas halmát 6 munkás alkalmazásával kutattam meg a melynekeredménye csak 1 őskori edény füle, 1 db kis fekete színű kő darabok s az lett, hogy mikép itt, úgy az előbbi halomnál is azok felhordott vagyis mesterséges voltak tűnt ki.

18án reggel házigazdám előfogatán, kalauzolása mellett a községen kívüli területen fekvő 7 részint már kutatott, részint érintetlen halom megszemlélése után Apát-Keresztúrra az itteni volt átmeneti stílusú, téglából épített kis egyház romja, majd a mellette levő 2 őskori, cserép és csontmaradványokat feltüntető dombok fensíkjait szemléltem meg.

Innen Monos-Petribé hajtva át, az ennek külhatárába fekvő 3 ősi földvár egyikét délelőtt az úgynevezett Belső földvárat mely a Berettyó partján fekszik, kettős árok, kettős földhányással bír, kisebb terjedelmű s melynek belseje mivel víz alatt áll, szemléltem meg s az idő előrehaladottsága miatt délre Margittára tértem be.

Az elköltött ebéd után, délután M. Petribé visszatérve az ennek felső része de szinte külterületén levő s a nép nyelvén úgynevezett Ungora szinte őskori mint már magasabb domb fensíkján fekvő, földhányás nélküli, de árokkal körülvett, most már bevetett felületén szerte az elszórt ős bronzkori cseréppel – csiga körvonal, csücsök díszítésük – behintett földvárát tekintettem meg. Az itt felszedett 1 db szürke obsidian forgács darabot, s 11 db cserepet mint a hely korára jellemzőt s mint ásatásra kecsegtető bizonyítékokat, mint megőrzésre érdemeseket bemutatom.

Ugyan csak M.Petribé Lichtmann Margit kisasszonytól 1 orosz nikkal, 1 veresréz szerb kis forgalmi, 1 sárgaréz magyar emlékérmét, 1 héber sárgaréz tantuszt, 1 db sárgaréz pecsétnyomó lapocskát Kis Léta fordított elhelyezésű betűkkel, továbbá 1 db kis illatszertartó ólom kulacsocskát az egylet gyűjteményei gyarapítására kaptam.

19én az ismét beállott eső áztatta sikossá vált utak miatt ki nem mehetve hazulról, jegyzékbe vettem a házigazdám kezébe került, részint köbölkúti, részint a szomszéd területeken felmerült, de sajnos időközben általa elajándékozott régészeti emléktárgyak neveit, lelőhelyeit, lelőit mint bizonyítékait a régészetileg érdekes a további kutatásra érdemes területnek s hogy ezt ne csak írásba, papíron, de kézzel foghatólag is tudjam bizonyítani, hogy éppen üres kézzel, eredménytelenül ne jöjjek másnap 20án haza, hogy házigazdám a maga, mint anyja, özv. Horváth Gergelyné és neje ősi magyar meleg vendégszeretetét fokozza, az itt tisztelettel bemutatott, alább felsorolt s a törzskönyvbe részletesen bevezetett tárgyakat ajándékozta.

1 nagy fekete szakóca, 1 csonka eltört kőbalta nyéllyukkal. 6 darab őskori agyag tárgy közte 1 orsó nehezék, 1 kis fületlen merőke; 2 db bronz tölsér csüngő, 1 db Holdas bronz csüngő boglárka, 1 még ismeretlen rendeltetésű bronz tárgy, melynek alakja a magyarországi bronzokról Hampel J. Úr által írt 3 kötetes illusztrált műbe eddig még elő nem fordul. Valószínűleg kelta bronzlánc végére alkalmazott akasztó karika. 1 vörösréz tőr v. kardpenge csonka darabja; 1 db kis veresrézből készült a csak 12½ centiméter hosszú baltácska a melynek hasonlóját Pulszky Ferencz 1883-ba ismertette a „Rézkor Magyarországon” című művében s a mely rézbalta valamivel nagyobb (18 centis) alakban szinte Biharmegyéből Pusztá Tóthról került elő. Ez alak a Rézkor elejéről való s belőle fejlődött a két élű csákány alak. 1 vas patkó, 4 db könyvet 1666, 1777, 1813, 1856ik évekből, a néhai atyja Horváth Gergely egy mérnöki munkáját, 1 puszpáng fából készített és 18ik századba használt alólig öblös Oboa nevű fúvóhangszert.

Közvetítése mellett köbölkúti lakos F. Szilágyi Sándor 1 obszidian széles és hosszú késpengét, míg Katona György egy őskori állat (Anoplotherium) fog zománccos részét ajándékozta.

Miután szavahihető köbölkúti lakosok előadása szerint ott s vidékén különböző időkből különböző korú rég. tárgyak kerültek elő, de a melyek a hozzá nem értés, közöny, helyi gyűjtő hiánya miatt egyrészt, másrészt újabban vándorló üzér, házaló kereskedő által megvásárolva, össze nem gyűjtve elkallódott, illetve elszármazott.

Miután nem csak a fent elmondottakból, bemutatott tárgyakból, általam a helyszínen tapasztaltakból, az előbbi évekből e vidékről gyűjteményeinkbe került különösen rézkori tárgyakból Köbölkút s vidékének régészetileg igen érdekessége az eddiginél nagyobb figyelemre érdemes volta kitűnik. Bizonyítja ezt még az is újabban, hogy haza érkezésem után pár napra Horváth Barnabás úr levélben értesített arról, mikép eljövetelem napja estéjén odavaló lakos Kis Györfi Gyula alatt pincze ásás közbe a föld

összeomolva a halom közepén egy őskori kamrát a fenekén őskori cse-
repekkel talált, s jövő évben leendő kikutathatás indokából tovább
érintetlenül hagyott.

Ezekután midőn kiadásaimnak 7 napra tíz koronával számítva
összesen 70 azaz hetven koronába való megállapítását, jelentésemnek szíves
tudomásul vételét, előzékeny házigazdám s a többi ajándékot nyújtóknak
köszönet szavazását kérném-

Kérem még kimondani miképp a jövő évi tavasszal, nyár elején, ősz
elején a M.Petri ez alkalommal nem láthatott felső földvára meg-
szemléltetése esetleg úgy ennek mint a Belső földvár, Ungora földvárnak
megáshatása, felmérése, lerajzolhatása, további kutatás, gyűjtés céljából
mindenkori jelentéstétel kötelezettsége mellett a helyszínére kiszállhassak.

Hogy museumi volt őrtársam néh. Cséplő Péter főtiszt Úr volt-é
BerettyóSztMártonban avagy B.Ujfaluba s mit tervelt, végzett ottan, miután
sajnos elhalálózása előtt 12 nap alatt vele nem találkozáván semmi tudomással
se bírok.

Végül tisztelettel még bejelentem miképp a bemutatott régészeti
emléktárgyakat alkalmas ismertető cikk kíséretében közlés végett az
Archaeologiai Értesítő tekintetes Szerkesztőségének különösen azért is
fogom beküldeni, mert bár az ismeretlen rendeltetésűnek jelzett
bronztárgyakhoz hasonló Kőbölkúton több is találtatott ugyan, de közölve
még nem volt, és mert a veresréz baltácska kicsinysége által a hasonfajtájú
beliektől eltér, az obsidián késpengékhez hasonló hosszú és széles se került
gyűjteményünkbe, így ezidő szerint régészeti kiváló darabokat képeznek.

Maradván teljes tisztelettel Nagyváradon
1900 évi November 12^{én}

alázatos szolgája
Középesy Gyula
museumi őr

30.

Műemlékek Országos Bizottsága
305/1901 sz.

A „Biharvármegyei és nagyváradai régészeti és történelmi egylet” Tekintetes
Elnökségének¹²²

Nagyvárad

F. hó 10-ikén kelt becses átirata értelmében a Berettyó-Újfalu (Bihar
m.) mellett levő u. n. Herpályi árpádkori torony állapotának megvizsgálása
céljából mai napon tartott rendes ülésünkből Szethlo Ottó bizottsági

¹²² EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. csomó, 50.

másod-építészt küldtük ki, aki lehetőleg még e hó folyamán el fog járni megbízatásában.

Kelt Budapesten, 1901. évi július hó 17-ikén tartott rendes ülésünkből.

Gr. Zichy Jenő
b. elnök

Dr. Czobor Béla
előadó

31.

Méltóságos Elnök úr.¹²³

Én alulírott mély alázattal esedezem, hogy a Körösszegi vár belterületének kikutatására a bihar megyei régészeti és történelmi egylet engem némi segítségben részesítsen.

Mivelhogy már a múlt év, 1901. évben tettem kutatásokat az említett várban, de az anyagi körülmények nem engedték a nagyobb kutatást, pedig a tapasztalatok azt engedik következtetni, hogy a nagyobb mérvű ásatás alkalmával, sokat de igen sokat lehetne tenni a történelmi egylettel.

Mire nézve ha az egylet a muzeumok országos felügyelőségénél magát közbevetné, bizonyára, engedélyt nyerne, hogy az ásatásokra adott évi segély egyrészét erre fordíthassa. A méltóságos Gróf Csáky Károly püspök úr ő eminenciájától pedig a vár területét ásatásokra kieszközölni annál is inkább kegyeskedjék, mert akkor a kutatás folyamatosan eszközölhető, a titkos helyeket ösmerem a várban, de erőm az átkutatására nem volt.

Hogy a történelmi muzeumnak átadott tárgyakért minthogy a munkát igen sok fáradság és időbe került és költségbe, kérek érte /10./ tíz koronát kiutalni nevemre méltóztassék.

És kijelentem, hogy ha az egylet az ásatásra engedélyt nyer a vár tulajdonostól és nekem átengedettik, én az egylet kiküldöttének mindenekben alávetem magamat, és a tudományos leleteket tisztelettel az egyleti muzeumba díjtalanul beszállítom.

Vagyok alázatos szolgája, a méltóságos Elnök úrnak mindenkor

Kelt Furta Január 25ik/1902 év.

Fábián Mihály

¹²³ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. iratcsomó, 53.

32.

Füchsl Testvérek
Nagyvárad, 1902 IX/10

Nagyságos Középeßy Gyula urnak¹²⁴

Helyben

Ezen sorok átadóájával van szerencsém Nsgos uramnak mint a museum ellenőrének egy ágyúgolyót átszolgáltatni. A golyót Füchsl testvérek cz. palotájának építése alkalmával találták s mult héten hatalmas arányu falak közelében 3½ méter mélységben. Ezen falak Dr. Karácsonyi János Plébános ur közlése szerint – kit ez irányban levélileg megkerestem – Nagy-Várad egykori határa volt s épült 1534-1536 körül a leromboltatott 1711-ben neve „Péntekhely” volt. Ezek szerint valószínű hogy ezen golyót ezen falak szétrobbantására használták. Ha gondolja Nsgos uram hogy a golyó históriai nevezetességű ugy kérvén annak a nagyváradai museumbani elhelyezését. Fogadja Nsgos uram legmélyebb tiszteletem nyilvánítását.

kész szolgálja
Dohány József

P.s. Levél leragasztása előtt hozták be a 2-ik golyót így ezt is beküldöm.

33.

Műemlékek Országos Bizottsága
407/1902. sz.

A Biharvármegyei és nagyváradai régészeti és történelmi Egylet
Tekintetes Elnökségének¹²⁵

Nagyvárad

A Berettyó-Újfaluhoz tartozó herpályi pusztán dűledező állapotban fennmaradt árpádkori csonka-tororny biztosítási munkálatainak költségeire a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr bizottságunk javaslatára f. évi 46.900 szám alatt kelt leiratával 1500 korona államsegélyt engedélyezett.

Van szerencsénk az engedélyt oly kéréssel hozni a Tekintetes Elnökség tudomására, hogy a szóban levő biztosítási munkálatok iránt – melyek kivitelére legalkalmasabbnak tartottuk a biharmegyei m. kir. államépítészeti hivatalnak adni megbízást – érdeklődni és esetleg a

¹²⁴ EGYLETI LEVÉLTÁR, 3. iratcsomó, 87.

¹²⁵ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. iratcsomó, 58.

szükséghez képest a nevezett hivatalnak e történelmi műemlék megóvása érdekében felvilágosításokat nyújtani sziveskedjék.

Kelt Budapesten. 1902. évi szeptember hó 25.

Forster Gyula
másodelnök

34.

A tekintetes Bihermegyei Régészeti és Történelmi Egyletnek¹²⁶

Nagyváradon

Bihermegye történelmi emlékekben a nélkül is szűkölködő hegyvidékének egyik legérdekesebb várromja a Fenes fölött kimagasló 's Belényeshez is jól látszó Bélavára. Ezt a várromot a végpusztulástól, melynek különben mihamarább áldozatul fog esni, nagyon csekély munkával meg lehetne menteni.

A vártoronynak egy jó része u.i. áll még: de épen talapzatából kimállottak és kihullottak a fal kövei és téglái, minek folytán ebben mély üreg támadt, mely üreg fölébe a falnak megmaradt felső része kihajlik; ez imígyen alsó támaszától megfosztva, lassankint szintén utána hull, míg az egész fal annyira meggyengül, hogy a torony be fog omlani.

Kár volna pusztulni hagyni ezt a történelmi emléket. Azért a tek. Régészeti és Történelmi Egyletkez fordulok, mint a melynek hivatása az ilyeneknek fentartásáról gondoskodni, s mely a b. szentmiklósi romtorony kitataroztatásával meg is mutatta, hogy hivatását megértve, céljai érdekében áldozatokat is tud hozni. Nagyon kis áldozatról, egy csekélységről van itt szó. Csak a kihullott köveket s téglákat kell egy kőműves által a falba mészpéppel visszarakatni, a mi egy pár forintba kerül; - 's a Bélavár meg van mentve. Azt hiszem, Pallady fenesi gör. kath. lelkész, ki agilis ember 's érdeklődik a közügyek iránt, szívesen elvállalná 's foganatosíttatná is az Egylet nevében a kijavítást; nézetem szerint legczélszerűbb volna őt ezzel megbízni.

Az ügyet még egyszer az Egylet szíves figyelmébe ajánlva 's annak elintézését kérve,

maradok

Mennyháza (Arad megye) 1903. III. 3.

Teljes tisztelettel
Czárán Gyula

¹²⁶ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. csomó, 60.

35.

Műemlékek Országos Bizottsága
558/1903 szám

A biharmegyei és nagyváradai régészeti és történelmi Egylet
Tekintetes Elnökségének¹²⁷

Nagyvárad

A Berettyó-Ujfaluhoz tartozó herpályi pusztán lévő árpádkori csonka-torony helyreállítása ügyében f. hó 10-én kelt jelentését köszönettel tudomásul véve, van szerencsénk a Tekintetes Elnökséget értesíteni, hogy az engedélyezett 1500 korona államsegély kiutalványozása iránt a lépéseket megtettük és a biharmegyei államépítészeti hivatalt a helyreállítási munkák ügyében jelentésének sürgős bemutatására egyidejűleg felkértük.

Kelt Budapesten, 1903. évi szeptember hó 14-én.

Forster Gyula
másod elnök

36.

Tekintetes Régészeti Egyesületnek¹²⁸

Helyben

A Sebes Körös hullámterében Körösszeg község belsősege mellett, a Sebes Körös jobb partján védtöltés építés céljaira ásott agyag gödörben 0.8-1.0 mt mélységben a földszint alatt találtuk a mellékelt agyagedényt és a két rézpénz darabot, melyet szintén ide mellékelek.

Tisztelettel kérem sziveskedjék ezen tárgyakat adományként a bih. Megyei régiségi muzeum céljaira átvenni.

Nagyvárad 904 decz. 20

M. Terézia 1761 kreutzere
I^{só} Ferencz 1800 évi 1 krosa

Kiváló tisztelettel
Pekarovits Imre
igazgató főmérnök

¹²⁷ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. iratcsomó, 64.

¹²⁸ EGYLETI LEVÉLTÁR, 3. iratcsomó, 95.

37.

1904 év 18/6

A székelyhídi kir. jbiróság vezetőjétől

Biharmegyei régészeti egyesület tekintetes Igazgatóságának¹²⁹

Nagyvárad

A vezetésem alatti kir járásbíróság mint büntető bíróság talált pénz eltitkolásának vétségével vádolt Drigda János és társai elleni bűnügyben bűnjelt képező 2 db. régi ezüst pénz és agyagcsupor elkobzását rendelte el, mely értékeket agyagcsuporral együtt ezennel rendelkezésére bocsájtom. Az iratok tanúsítása szerint az 1904 évi márczius hó folyamán H-k.-szt-Imre községben vádlottak árkot ástak és ezen alkalommal lelték a kőedényt, melyben 5 ezüst gyűrű és egy csapat apró ezüst lemez pénz volt.

Székelyhíd, 1905 január 4.

Olasz József
kir. járásbíró

38.

2298/905

Tekintetes

Középeßy Gyula muzeum őr urnak¹³⁰

Nagyváradon

A Berettyó vízszabályzó és ármentesítő társulat nevében öt régi tárgyat van szerencsém az egyesület számára megküldeni: egyik egy réz buzogány, mely Berettyóújfalu határában múlt évben a régi Kálló víz folyás medrében, a meder feneke alatt mintegy 50-60 cm mélységben találtatott, a másik egy agyagedény, mely szintén kubikosok által Pocsaj község határában Kasza pusztán az Ár folyó medrében a folyó meder színe alatt 1.70 mtr mélységben a folyó év tavaszán ásatott ki, végül 2 fegyver vég, egy kis halászó kő 3 évvel ez előtt Mező-Peterd határában az Ölyvös medrében 10 cmtr mélységben ásatott ki.

A társulattól nyert utasításom alapján ezen tárgyakat tisztelettel rendelkezésére bocsátom.

Nagyváradon 1905 szept. 2

Tatár Zalán
igazgató

¹²⁹ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratcsomó, 42.

¹³⁰ EGYLETI LEVÉLTÁR, 3. iratcsomó, 112.

Szíves sorait köszönettel vettem, sorra a következőkben van szerencsém válaszolni.

Utána tudakozódtam először is, hogy a multkor beküldött tárgyakból nem maradt-e még nálok? Sikerült tőlük még 4 darabot össze szednem: egy kard hüvelyvéget, egy gombot, egy zabola darabot és egy lószerszám dísz karikát s továbbá annak az edénynek csak a roncsát, a melyben ezek a tárgyak voltak és még 2 db vastárgyat a mi szinte ezek között volt de mivel olyan alakatlan tömeg volt félrelökték. Ezt is egy csomóba bepakolva van szerencsém be küldeni.

A küldött koponya tényleg homok közt volt.

A „Felszólítást” át adtam Nagy József gazdának elolvasás végett, meg is ígérte, hogy ezentúl nagyobb figyelmet fordítanak rá, ha találnak valamit, mert még van vagy 300 négyzetöl terület ami forgatás alá jó.

Az 1^{so} kérdő pontra a B. Nagy József lakik Temető utca 11. 2ra. A bronz lelet úgy jutott hozzám, hogy az az ember a ki Nagy József szőlőjét forgatja - aki Nagy Józsefnek ipa is - elhozott egy darabot -még pedig éppen a kardhüvely végre valót - megvizsgálás végett, hogy nem arany-e? S midőn meggyőződtem róla, hogy nem arany, de azt láttam, hogy nem valami közönséges tárgy azt kérdeztem tőle, hogy hol vette? Előadta aztán, hogy szőlő forgatás alkalmával letek egy nagy fazekat, de az összetört s abba volt vagy 40 db külömbféle tárgy. En meggyőztem aztán, hogy csak nekik értéktelen tárgyak, hanem hozza el nekem én beküldöm a muzeum részére ha használható lesz, s így azonnal el is hozta hozzám s én beküldtem.

3ra a szőlő telep kinn van, jelenleg Teleki szőlő telepnek nevezik, vagyis azon a helyen a hol régente Szent János Ugra letért. A mint a régiek hagyományos mondása után a fáma tartja, ezen a helyen a régiek föld alatti helyiségbe laktak minden jószágokkal együtt.

4re. B Nagy József szőlős szomszédja jobbról T. Bálint István, balról Korniss Sándor a kinek is a szőlőjébe régente sok mindenféle edénymaradékot emberi és állati csontokat leletek, s ott van most is a szőlője végén egész garmadába rakva a sok cserép és kő darabok, ebből szedtem össze több darabot a mit curriusum kép be is küldök, megjegyezve, hogy Korniss Sándor szőlőjéből való.

5re. B. Tornyi Mihály és legény fia.

6ra. 70-80 cm mélyen volt az edény felső szája, szájjal felfele, de hogy be volt-e fedve valamivel azt nem tudják.

7re. Azt, hogy az edény közvetlen közelében hamú vagy szén lett volna nem tudják, hanem hogy össze vissza edénydarabok, emberi állati

¹³¹ A nagyváradai Körösvidéki Múzeum gyűjteménye, Lelt. sz.: 427.

csontok vannak azt állítják, de az összes területen mindenütt találtak már csontokat és edényeket.

8re. A szőlő észak-dél irányban fekszik.

9re. A mint fentebb is jeleztem több fele leltek edény és csont darabokat.

10. Ez az egész szőlő terület nem nagy területen és inkább dombon fekszik, de nem hepe hupás hely.

A házam közvetlen a református templom mellett van - nincs is több templom - s a mint hírlík régen te katolikus templom volt vörös barátok laktak itt, most is van a falun kívül a Bölönyi úrék jelenlegi temetkezési helye amit úgy hívnak, hogy Apátnyara.

Van itten körül több halom: a nyugati oldalon van az u.n. Mária halom, keletre Szentegyház-halom, itt régen te próba ásatást csináltak s egy tágas üregben nagymennyiségű búzát és lenmagot leletek; azután van Félszakálu halom, Tövis halom. Ördög égető halom.

Leltem a szőlőben létemkor a kihányt részek közt 3 fogat s egy agyarat vagy szarv? és egy vas fejszét is a miket szinte beküldök.

Beszéli Nagy József, hogy mikor a szőlőjét először kezdték forgatni akkor meg találtak egy nagy kör kőrákást körülbelül 1 láb magasságban, ők azt hiszik valami kemence alj lehetett. Továbbá leltek vagy 6 db cukor süveg alakú de nem annyira hegyes kő alakot egy-egy ölnyi távolságra volt egymástól s a felső részén oldalt nyílás volt. Ezt nem tudják, hogy mi lehetett, de már sajnos nincs meg belőle semmi.

Azt hiszem mindenről küldtem választ, ha azonban valamiről kellene még felvilágosítást adnom kérem értesíteni, ígérem szíves rendelkezésére állok.

Szíves tisztelettel maradtam

Ugra 1906 1/XII.

Domokos Gyula
Gyógyszerész

NB: A mi a becsomagolt pak körül van az mind a Korniss Sándor szőlőjéből való, még az állati fogak is.

40.

Nagyságos és Főtisztelendő Dr. Karácsonyi János prépost-kanonok úrnak.¹³²

Nagyvárad

3732/910. D. a. J. Kr!

Nagyságos és Főtisztelendő Prépost Kanonok Úr!

¹³² EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó, 17.

Valóban restelném, ha okot szolgáltattam volna Nagyságodnak jóakaratu figyelmeztetésére, így pedig örömmel jelenthetem, hogy egy pillanatig sem gondoltam arra, hogy az úgynevezett csonka tornyot prédára eresszem.

Az eladás mai napig ugyan még nem perfect, de a tárgyalások folyamán ki volt kötve, hogy az eladandó birtoktestben nem foglaltatik a kérdéses objectum, mely a Csáky családra nézve történelmi beccsel bír, magától értetődik, hogy visszatartottam egy bizonyos nagyságú földterületet is, mely a torony fenntartása érdekében szükségesnek mutatkozott.

Ama kérdés kire bizzam a körösszeghi vár romjainak gondozását, ma még nem oldható meg, mert első sorban tekintettel kell lennem magára a családra, mely esetleg szívesen elválalja a servitust, ha ugyan módját fogja megtalálni, hogyan lehetne e kérdés megoldását beláthatatlan időre biztosítani.

Ha pedig várákozásom ellenére a családdal való ez iránti tárgyalás megfelelő eredménnyre nem vezetne, bátor leszek a biharmegyei történelmi egyletnek nemes ajándékát igaz hálával igénybe venni.

Fogadja Nagyságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Vác, 1910. augusztus hó 16.

+Csáky
püspök

41.

Dely Imre. P.Peres U. P. Furta

Nagyságos Uram!¹³³

Midőn szívességét s kölcsön adott könyvét megköszönném, azt külön [...] ¹³⁴ alatt posta útján vissza küldöm.

Egy alkalommal [...] feladom a nálam személyesen megtekintett régiségeket azon megjegyzéssel hogy a saját kezüleg tett feljegyzése a kőbalta lyukában van.

A Körösszegi torony ügyében írtam Gr. Csáky V megbízottja Hunyady Ferinek. Ő annyit válaszolt hogy neki tudomása nincs rólla, de levelet fog intézni Gr. Csáky V.hoz és a válaszáról értesít; még eddig nem értesített!

A körösszegi toronyhoz közel levő Körösszeg Apáti területen van egy tábla föld, mely az oláh lakosok által „Kunilis” néven neveztetik, ez

¹³³ EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó, 16.

¹³⁴ A levél rendkívül nehezen olvasható kézírással íródott. A kiolvashatatlan szavakat szögletes zárójelbe tett pontokkal jelöltük.

valószínű „Kun ülés” nevű volt s lehet hogy a kunok megtelepülésének első helyét jelzi, ha érdeklő Nagyságodat a helyrajzot beküldöm, megjelölve a [...].

A nállam levő pallosa a bihar nagy bajomi „Akasztó halomban” találták majd alkalmilag beviszem személyesen.

Kiváló tiszteletem bejelentése mellett maradtam kész szolgálja

Pperes 1910 Aug 30.

Dely Imre

42.

Nagyvárad Város Mérnöki Hivatala

4878/1910. szám

Tekintetes Középeffy Kálmán urnak

A helybeli Ipolyi muzeum régiségtári őrének¹³⁵

Nagyváradon

Van szerencsém értesíteni, hogy tegnapi szóbeli megbeszélésünkhöz képest a Körös partfal és a Pecze építési munkálatainál talált tárgyakat a város polgármesterénél bemutattam és arra a megállapodásra jutottunk, hogy e tárgyakat az Ipolyi muzeumnak készséggel átengedjük, mégis azzal a kikötéssel, hogy a város ezekre a tárgyakra fenntartja a tulajdon jogát, arra az esetre, ha Nagyvárad város közönsége maga is létesítene egy muzeumot, a melyben annak idején ezek a tárgyak elhelyezendők volnának.

Miután azonban ez időszert kilátás sincs arra, hogy ilyen muzeum létesüljön, egyelőre a szóban forgó tárgyakat Tekintetességed rendelkezésére bocsájttuk, azzal a kéréssel, hogy azok átvételét a mellékelt jegyzék másod példányán elismerni sziveskedjék.-

A jegyzék egyik példányát sziveskedjék muzeumuk számára visszatartani.-

Nagyvárad, 1910. november 8.

v. főmérnök

Jegyzék.

A városi mérnöki hivatal vezetése alatt folyamatban lévő földmunkák alkalmával kiásott és talált tárgyakról:

1. A Körös partfal építől munkáinál egy drb. 1 m. hosszú puszkacsó elöl töltő psukához, piramidalis, egy csövü, találtatott a Szent László téri hídfőtől vízfolyás irányban lefelé 70 m-nyire.-

¹³⁵ EGYLETI LEVÉLTÁR, 3. iratcsomó, 189–190.

2. A Pecze szabályozási munkáinál egy kard markolat a kardpenge felső végével, találtatott a Pecze azon szakaszán, mely a Vitéz utcái ház sor vonalában a Rhédey kert vidékén fekszik.-

3. Ugyan ezen a vidéken találtatott egy drb. szurony.-

4. Egy drb. sarkantyú, a taréja hiányzik.-

5. Egy revolver, am mely azonban modern külsejűnek látszik, találtatott a Pecze meder ásásánál a volt Szabó féle telek mellett.-

6. Egy 8 cm. átmérőjű ágyú golyó, találtatott a Pecze munkáknál a Rózsa utca végén lévő szakaszon.-

7. Egy kehely, valószínűleg kath. rítus céljaira szolgált, a mely kiásás alkalmával öt részben volt feltalálható, találtatott a Pecze ásás munkáinál a Szarvas-sor 17 számú ház előtt, a föld színétől 2.5 m. mélységben.-

Ezen értékes lelet részei a következők:

a. Maga a kehely pohár, mely egy csavaros ruddal: három részt foglal össze, a legfelső rész a simára csiszolt kehelypohár, ezt körül fogja, mintegy alsó feléig egy áttört körkereszt metszetű üst formájú rész, míg ez alatt egy keleti edényre emlékeztető alsó tányér foglaltatik, az összefoglaló csavar orsóval bír, ez az orsó szolgált

b. a második csavar összeköttetésére, a melynek tetején barokkos diszítésű foglalo van, melybe ismét egy csavar orsó szolgált, ez a csavar orsó volt a kehelynek a nyele, a melyről azonban a diszítés már hiányzik.-

c. Egy félhold alaku nyilván az ostya kitételére szolgáló alkat rész, egy mintázott és vésett kovácsolt rész, mely valószínűleg a kehely talpát diszítette és végül az ostya tányér, a melybe görög kereszt van bevésve.

A kehelypohár részének összenyomott alakban a legkisebb átmérője 72 m/m., a legnagyobb átmérője 89 m/m., a kehely mélysége 70 m/m., a nyél hossza kicsavarva 23 cm., az ostya tartó tányér átmérője 151 m/m.-

Nagyvárad, 1910. november 8.-

v. főmérnök.

Megjegyzés

A túlnan levő Jegyzékbe 1., 2., 3., 4., 5. sorszámok alatti tárgyak, mind a rozsdától szétrágattak, de mint modernnek és kiállításra nem alkalmasak, mint fölöslegesek is; külön csomagolva 326-1910 sorszám alatt félre tétettek a fegyver gyűjteményt tartalmazó szekrénybe. A többi tárgyak szinte a fenti szám alatt a Törzskönyv 97 lapja szerint jelezve kiállítottak és pedig a kehely alkatrészeiből összeállítva.

Kelt 1910 évi november hó 11ik napján

Nagyváradon

Középesy Gyula
múzeumi őr.

43.

Bpest 1911 16/VII
Villányi út 2.

Kedves Barárom!¹³⁶

A mint tudhatod, évek óta a római sáncokkal vesződöm. A legnagyobb bajom a fényképek hiánya s éppen ezért folyamodom hozzád, hogy talán segíthetnél ebbeli nyomorúságom egy részén.

Talán kitalálhatnád a módját annak: miként kaphatnék fényképeket

1. Beél megett [...]tól Kumanesdig a Bohhad erdőbe haladó sánczról? Beélen van káptalani erdész s egy Tohas nevű oláh erdőőr vagy a főerdőőr, kik velem jártak. Ha befolyásoddal rá lehetne venni az ottani erdészt megadnám az utasítást.

2. Ba[...]konynál, a hidegkúti határtól kezdve igen jól látszik az Ördögárka mert út mellett tart az Álcsi pusztának. Itt különösen 2 völgyelésen érdekes az átvonulás. Innen is minél több fénykép kellene.

3. Körösszeg Apátitól épp úgy kellene, ha ugyan kiterjed hatásköröd oda, mert Creiterer kapitány terrorismusa miatt nem akadt volt ott kalauzom az erdőbe.

Én ottan sokat áldoztam fényképezésre, de nem mindenütt sikerült, most pedig nem is hiszik fáradozásomat pedig érzem hogy megfejtetem eme rejtélyes földmívek korát és rendeltetését.

Szíves üdvözlettel

híved
Téglás Gábor

44.

Nagyságos és Főtisztelendő
Dr. Karácsonyi János kanonok urnak.¹³⁷

Nagyváradon

Tisztelettel adom tudtára Nagyságodnak, hogy a Nagy-Piaczterén a Várkapu utcza és Gilányi utcza közti csatornázási szakaszon a 24 számú ház előtt a munkások igen nagy mennyiségű emberi csontra akadtak, miután valószínű, hogy a jelzett helyen egyéb régi dolgok is vannak, igen ajánlatos volna, ha ezen ügyben egy szakember megjelenne s leletet megtekintené.

Tisztelettel maradtam

Nagyvárad 1911. augusztus 16-án

Rácz Endre
r. kapitány

¹³⁶ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. iratcsomó, 32–33.

¹³⁷ EGYLETI LEVÉLTÁR, 32. iratcsomó, 1306.

Cs. és kir. állomásparancsnokság
Nagyvárad
640 E. Szám

A Bihari és Nagyváradai történelmi és régészeti egyesületnek¹³⁸
Nagyvárad

Nagyvárad, 1911 augusztus hó 29

A hadügyminisztérium augusztus hó 6-án kelt Abt. 8/H.B. számú rendelete folytán t. Czimnek a várnak udvarában az ásatások megejtését az ottan létezett templom alapzatok és sírok feltalálása céljából a következő feltételek betartása mellett engedélyezte:

Az ásatások a nagyváradai katonai épület felvigyázóság vezetése és utasítása mellett vitendők keresztül.

A laképületeken esetleg eszközölt, továbbá katonai egyéneknek vagy kincstári anyagon történt károkért az egyesület felelős.

A kiszemelt anyag megfelelő magas rétegekben betöltendő és gondosan bedöngetendő.

Későbbi sülyedések kiegyenlítendőek.

A földtömeg bekövetkezett megállapodása után a netalán fennállot folyókák, valamint a kavicsolás ujonnan helyreállítandók.

A csatornázás és a vízvezeték bevezetésénél a laza földtömeg által szükséges megerősítése ezen vízvezetéknek az egyesület költségén történjék meg: úgyszintén ugyanazom intézkedések megtétele azon vezetékelnél is, melyek az ásatások körzetébe esnek.

A nagylaktanya udvarfalához legközelebb és ahhoz párhuzamosan tervezett árok határa vagy egy támaszfallal megerősítendő, vagy pedig egy deszkázattal jól alátámasztandó.

Utóbbi az árok feltöltése után is sértetlenül meghagyandó.

Az árok deszkakerítéssel való ellátását az egyesület eszközli.

Az egyesületnek egy évi kezességi idő előíratik.

A talált tárgyak eltávolítása csak a hivatott politikai hatóság értesítése után eszközölhető az egyesület által.

Az ásatások a csatornázás előtt, azaz azonnal megkezdhetők; esetleges többkiadás a csatornázás hátráltatása miatt vagy esetleges változás ezen munkálatokon az említett ásatások miatt stb. az egyesület terhére eszközözendő

A nagyváradai állomásparancsnokság az egyesülettel esetről esetre egyetértőleg jár el.

Vitás esetekben a közös hadügyminisztérium döntése mérvadó.

¹³⁸ EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó, 20.

T. cím fentiekre vonatkozó elhatározását, illetve a munkálatok megkezdésének idejét szíveskedjék ide az állomásparancsnokságnak, a várparancsnokság és építészeti felügyelőség értesítése végett, tudomásra adni.

46.

Királyi Főügyészség Nagyváradon
1911. E1. 15/D. 46. szám.

Nagyságos Uram!¹³⁹

Hozzám intézett becses soraira van szerencsém értesíteni, hogy a nagyvárad kir. ügyészt utasítottam, hogy a Szent László királyunk által emelt székesegyház alapfalainak kiásása céljára folyó évi október 10-ével kezdődően naponta 20-25 rabot a szóbelileg megállapított feltételek illetve munkadíj mellett Nagyságodnak rendelkezésére bocsásson.

Kiváló tisztelettel

Nagyvárad 1911 szeptember hó 15-én.

47.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége
Budapest, VIII., FHG. Sándor–U. 28.
896. sz.

Nagyságos és Főtisztelendő
Dr. KARÁCSONYI JÁNOS prépost-kanonok urnak,
A Biharmegyei és Nagyvárad Régészeti és Történelmi Egylet Elnöke¹⁴⁰
Nagyvárad

Vonatkozással Nagyságodnak folyó évi szeptember hó 11.-én 52 szám alatt kelt nagybecsü átíratásra, van szerencsém értesíteni, hogy az ásatásokra szolgáló 300 korona rendkívüli segélyt az Egylet elnöksége címére ma elküldtem-

Fogadja Nagyságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.
Budapest, 1911. szeptember hó 19.-én

Szalay
h. orsz. főfelügyelő

¹³⁹ EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó, 18.

¹⁴⁰ EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó, 30.

48.

Műemlékek Országos Bizottsága
683/1911. szám.

Nagyságos és Főtisztelendő
DR. KARÁCSONYI JÁNOS Prépostkanonok Urnak, a Biharmegyei és
Nagyvárad Régészeti és Történelmi Egylet Alelnökének¹⁴¹

Nagyvárad

Köszönettel véve Nagyságod folyó hó 11.-én 51. szám alatt kelt nagybecsű értesítését a nagyvárad váraktanya udvarán végzendő ásatás megindításáról, van szerencsém Nagyságodat értesíteni, hogy az ásatás folyamán netán szükséges szakszerű útmutatás megadására és a műszaki felvételek elkészítésére bizottságunk tagját, Foerk Ernő építész tanár urat /lakik Budapest, III. Föld utca 61./ kértük fel, ki akkor, midőn szükségesnek fog mutatkozni, Nagyságod meghívására Nagyváradra fog utazni.

Fogadja Nagyságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.
Budapest, 1911. szeptember 27.-én.

Forster Gyula
elnök

49.

A nagyvárad kir. ügyészség vezetőjétől
1911. El. 16. D. 11.

Nagyságos és főtisztelendő Dr. Karácsonyi János lat. szert. kanonok urnak,
mint a régészeti egylet Elnökének¹⁴²

Nagyvárad

Értesítem Nagyságodat, hogy a nagyvárad kir. Főügyész ur 1911. El.16.D.46. szám alatt kelt rendeletével a biharmegyei és nagyvárad régészeti egyletnek a Szent László királyunk által emelt székesegyház alapfalainak kiásatása céljára folyó évi október 10-ével kezdődően naponta 20-25 rabot rendelkezésére bocsátott.

A feltételek a következők:

1. A letartóztatottakat a szükséges szerszámokkal a munkát adó köteles ellátni.
2. A napi munka idő vasárnap és ünnepnap kivételével 8 órában van megállapítva d. e. 6–11 és d.u. 2–5 ig.
3. A letartóztatottak után személyenkint húsz fillér fizetendő.
4. A fizetett díj fele a munkást, fele pedig a kincstárt illeti.

¹⁴¹ EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó, 19.

¹⁴² EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó, 31.

5. A letartóztatottakra felügyelő két fogházőr s az ellenőrző őrmester fejenként és személyenként egy korona mérsékelt napi díjban részesítendő.

Amennyiben Nagyságod ezen feltételeket elfogadni hajlandó, szíveskedjék engemet értesíteni, hogy a kirendelt rabokra felügyelő fogházőrök a hónap melyik napján, milyen órában és kinél jelentkezzenek a tervbe vett munkálatok megkezdése céljából.

Nagyvárad, 1911 október hó 3.

Baróthy Pál

50.

Nagyságos Uram!¹⁴³

Az érkeserűi határ tulsó szélén fekvő Püspökhalmon a Nagyságod által óhajtott kutató ásatást teljesítettem: a halom legmagasabb, kerek alaku tetején egy dült nyomtatott T alakú arkot ástunk: a felső rész cca 35-40 m. hosszú a másik 205-30 méter hosszú s mindkettő 150-175 cméterig mély: a hosszabb s a kör szélén levő árok ásásnál nagyon sok emberi csontra és koponyára akadtunk köröttük tölgyfa hulladék és rothadt fapor volt; egyetlen koponyának parányi hajmaradékát is találtuk; találtunk kékes szürke gömbölyű homokkő darabokat úgy szintén sok kő illetve téglát és vakolatot: a második ároknál szintén téglá és vakolat hulladékot meg emberi csontokat s a vége felé egy helyen lépésnyi szélességben erős cement vakolatot, téglát az alatt pedig oly kemény földet, hogy ásóval nem is lehetett ásni, csakányunk meg nem volt, de idő sem volt így az abba maradt. A dolog nekem úgy tűnik fel, mintha feldult sírok lettek volna s az ott levő épületet – templomot elhordták volna alapostul, mert az a kemény föld csak alap lehetett; lehet, hogy tűzhely mert igen kemény volt s mintha hamuszerű por is lett volna rajta.

A tulajdonos valami Dandé nevű nem is akart engedni ásni és kártérítést kíván, nagynehezen tudtam lebeszélni, hogy ne okoskodjon; kártérítést kér a fűért a mi ott terem neki, meg, hogy rongáljuk a földjét. Azt mondtam neki, hogy az árkokat behuzatom szépen és kap vagy 10 koronát, hogy az ásott helyeket bevesse, látszólag megnyugodott; nem tudom aztán mit mondna, ha tovább ásatnánk?

Valamilyen tárgyat semmit sem találtunk, azért gondolom, hogy kirabolt sírok vagy kriptából kerülhettek azok a csontok!

További teendőkre várom Nagyságod szíves rendelkezését!

Még a Tyukszerapáti templom alapját próbálom kikutatni.

¹⁴³ EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó, 34.

Egy embernél nálunk van egy nagy kerek kő, a melyet ott találtak szántás közben, kézi darálót csinált belőle, s mondják hogy sok téglát s edény darabot találtak ott régebben.

Budai Géza szemtanu mondja, hogy Nagy Gábor Kágyi szőlőtelepesnél sok régi tárgy: kőbalta, csuprok, edények vannak, találtak szőlőforgatás alkalmával. Nem jó volna a muzeumnak azokat megszerezni, ha meg vannak még?

A piskolti collégám mondja, hogy tudják, hol volt Szent Miklóson a templom.

A tyukszerapáti kutatás eredményéről szintén bátor leszek Nagyságodat értesíteni.

A püspökhalmi árkokat be is huzattam; a csontokat egy csomóban elföldeltem; esetleges további ásatásnál könnyen kitisztíthatók.

Magamat Nagyságod jó indulatába ajánlva, vagyok

Értarcsán 1911 November

legalázatosabb szolgálja

Kiss Valér

gör. sz. v. kath lelkész

P.S. Nagyságos Hodinka tanár ur nem válaszolt levelemre!

51.

K. M. T. EGYETEM ANTHROPOLOGIAI MÚZEUM
BUDAPEST, VIII., MÚZEUM-KÖRÚT 4. SZ.

95/1911

Nagyságos Dr. Karácsonyi János Urnak¹⁴⁴

Nagy-Váradon

Igen tisztelt ügyvezető Alelnök Ur!

Hálás köszönetemet kérem a N. Váradí Régészeti és Történelmi Egylet választmányának kifejezni, hogy alkalmat nyújtott nekem a f. é. október 26 kiásott sír csontdarabjait tüzetesebb vizsgálat alá vennem.

Jelenleg a vizsgálat még nincs befejezve s így a részletes eredményről csak ezután fogok nyilatkozni; de már most is közölhetem azt az érdekes tényt: hogy a beküldött csont darabok egy 15-17 év körüli nő csontvázához tartoznak, úgy hogy ha maga a sír csakugyan királyi sír volt – ez esetben a csontok Beatrix királynétól erednek.

¹⁴⁴ EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iartcsomó, 36.

Mihelyt egyéb hivatalos elfoglaltságom is meg fogja engedni, a vizsgálatot be fogom fejezni, s az eredményt egészen tüzetesen fogom közölni.

Nagyságodnak kitűnő tisztelettel
Bp. 1911. XII. 7.

Török

52.

Műemlékek Országos Bizottsága
812/1911. szám.

Nagyságos és Főtisztelendő
DR: KARÁCSONYI JÁNOS Prépostkanonok Urnak, a biharmegyei és
nagyváradai régészeti és történelmi egyesület Alelnökének¹⁴⁵

Nagyvárad.

A nagyváradai laktanya udvarán végzendő ásatás megindítása ügyében Nagyságod folyó évi szeptember 11.-én 51. szám alatt kelt nagybecsű értesítésének kézhez vétele után szept. 27.-én 683. szám alatt volt szerencsém Nagyságodat értesíteni, hogy az ásatás folyamán netán szükséges szakszerű útmutatás megadására és a műszaki felvételek elkészítésére Foerk Ernő bizottsági tagot, ki Kalocsán a régi főtemplom maradványait tárta fel, kértük fel, hogy Nagyságod meghívására haladéktalanul Nagyváradra utazzék. Tőle a feltárási munkák iránt felvilágosítást kérve, meglepetéssel értesültünk arról, hogy ő meghívást egyáltalán nem vett és csak a napilapok ismételt híradásaiból értesültünk arról, hogy az ásatások során nemcsak állítólag Mária királyné sírjából származó leletek, hanem épületmaradványok is előkerültek. Fontos tudományos érdek, hogy az ásatás minden mozzanata teljesen megbízható, szakszerű módon műszakilag feljegyeztessék, miért is van szerencsém Nagyságod nagybecsű értesítését arra nézve kérni, hogy ez megtörtént-e és hogy áll-e Nagyságodnak olyan szakember rendelkezésére, kinek működése bizottságunk kiküldött tagjának mellőzését indokolná.

Fogadja Nagyságot kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1911. november 8.-án.

Forster Gyula
elnök.

¹⁴⁵ EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó 23.

103 sz.

Nagyságos Alelnök Úr!¹⁴⁶

Van szerencsém a „Biharvármegye és Nagyvárad régészeti és történelmi egylet” részéről nov. 28-án beküldött csontleltre vonatkozólag szakvéleményemet a következőkben előadni.

a. A 38 cm hosszú, 17 cm széles, 6 cm magas világos sárgás barna színű papírlemez dobozban, vattába göngyölgetett csontdarabok valamint töredékek száma = 32. A skatulya tetején a csontdarabok számát illetőleg plajbásszal a következő felírás látható.

11 darab csont

Találtuk 1911 okt. 26-án a vár kútja melletti

Sírboltban

3.05 m-nyire a vár udvar színe alatt

Gyalokay

11/2 hozzá jött 22 db. Csont

1 db. vörösmárvány

1 db. vas

Gyalokay

Így tehát a felirat szerint 33 csontdarabnak kellene lennie a papírlemez dobozban.

b. A beküldött dobozban talált csontok illetőleg csontdarabok és töredékek a következők.

1. Egy ketté tört alsó állkapocs (2 drb)
2. Hat db. egymáshoz tartozó nyakcsigolya
3. Egy más csontvázhoz tartozó nyakcsigolya
4. Egy baloldali kulcscsont
5. Egy jobboldali lapoczká töredék
6. Két más csontvázhoz tartozó jobb oldali lapoczká töredék
7. Egy baloldali lapoczká töredék
8. Egy jobb és egy baloldali szárkapocs töredék (összesen 2 db.)
9. Hat db. (kisebb nagyobb) bordatöredék
10. Egy csípőcsont töredék
11. Egy fan-ülőcsont töredék (egy db)
12. Egy sípcsont töredék

¹⁴⁶ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. iratcsomó, 76-77.

13. Hat darab csont töredék szilánk

14. Egy disznó bal combcsontjának térdízületi vége.

Összeg (1-14) = 32 csont darab tehát 1 darabbal kevesebb mint a felirat mondja.

c. Minthogy magam az ásatásnál jelen nem voltam, s így a tényleg végbevitt ásatás helyi körülményeiről személyes útmutató benyomásaim nincsenek, kénytelen vagyok csupán csak ama mozzanatokra támaszkodni, a melyekről a beküldött csontok – úgy ahogy vannak – tanúságot tesznek:

α. A csontok nemcsak különböző egyénektől, hanem különböző helyen (sírban) eltemetettektől származnak, vagyis összevissza bolygatott helyekről származnak. Ezt, a csontoknak egymástól eltérő színe (patinája) és egymástól eltérő megtartási állapota tanúsítja.

β. A két állkapocs töredék és a 6 db. nyakcsigolya a legnagyobb valószínűség szerint egy és ugyanazon személytől és pedig egy 14 év körüli női személytől származnak. Ezek sárgás színűek.

γ. Vannak még sárgás színű csontdarabok, de a melyeknek hová tartozását – magtának a végbevitt ásatásnak ismerete nélkül – biztosabban ki nem mutathatom.

δ. A többi csontdarabok felnőtt korú egyénektől és pedig férfiaktól származnak. Ezek szürkés színű patinával bírnak.

ε. Feltűnő és jellegző egy disznó csontnak a jelenléte – a mi nyilván és kézzelfoghatóan arról tesz tanúságot, hogy az egész csontlelet bolygatott helyről való.

φ. Felette kár, hogy az igen tisztelt régészeti és történelmi egyesület emez a fölvetett nevezetes történelmi és hazafias jelentőséggel bíró ásatáshoz szakértőt nem méltóztatott meghívni. Nem különben nagy kár, hogy az ásatás miként való foganatbavételéről értesítést nem méltóztatott beküldeni – mert akkor a valószínűleg egy némely homályt a csontokra vonatkozólag el lehetett volna oszlatni.

Régészeti ásatás valamely egészen más dolog, mint a technikai szempontból legkifogástalanabb mérnöki földmunkázat.

Eme jelentés tételeknek kegyes tudomásul való vételét kérve maradok

Nagyságodnak

kitűnő tisztelettel
Dr. Török Aurél
udv. Tanácsos

Budapest 1911 XII/31.

54.

Méltóságos Főfelügyelőség!¹⁴⁷

A biharmegyei és nagyváradi régészeti egyesület hazafias, tudományos és kegyeleti szempontból feltárni óhajtja a nagyváradi vár belső udvarában dicsőséges Szent László királyunktól emelt székesegyháznak 1883-ban még fel nem ásott alapfalait, mert reméli, hogy itt, különösen a szentély körül még számos magyar királynak és főpapnak sírját vagy síremlékét feltalálja.

1883-ban e terület felásását a hadügyminisztérium nem engedte meg, mert ott van a vár belső udvarának kútja és az ásatással e kút veszélyeztetett volna. Most azonban az egész vár és a kaszárnyák vízszükségletéről az oda bevezetett városi vízvezeték bőven gondoskodik, nincs tehát semmi ok a kutat féltetni, és így reméljük, hogy ez eddig fűvel temetett terület felásására is engedelmet nyerünk.

Nagyon szükséges volna azonban, hogy e nagy és nehéz ásatás költségeire a méltóságos főfelügyelőség ez évben 1000 kor. rendkívüli államsegélyt adni kegyeskedjék.

Az ásatás csak október havában történék ugyan, de attól tartunk, hogy ha akkor folyamodunk kérésünk meghallgatásra nem talál, mert a főfelügyelőség akkorra a rendelkezésre álló segélyt teljesen kiosztja; bátorkodunk tehát a kérésünket soron kívül előterjeszteni. Az ásatásokról külön számadást vezetünk és a fel nem használt államsegélyt visszafizetjük.

55.

1917/1911 eln.-sz.

NAGYSÁGOS DR. KARÁCSONYI JÁNOS KANONOK ÚRNAK!¹⁴⁸

NAGYVÁRAD

Folyó év márczius hó 12-én délután a Sztaroveszki utcai csatornázási munkálatok alkalmával Almási József hegyköz csatári földmunkás 1 síremléket, két koponyát egy látszólag aranyból készült kalpagdísz s egy aranyszálakból font fejdísz talált.

A talált síremléket Nagyságod már átvette, most pótlólag a két koponyát, fejdísz s egy aranynak látszó kalpagdísz a nagyváradi Régészegylet muzeumában való szíves megőrzés végett Nagyságod kezeihez átteszem.

Nagyvárad 1912 május hó 10-én.

Rimmler
polgármester

¹⁴⁷ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. iratcsomó, 74.

¹⁴⁸ EGYLETI LEVÉLTÁR, 24. iratcsomó, 1

56.

190./913.

Nagyságos Dr. Karácsonyi János kanonok Úrnak!
Mint a Biharmegyei és nagyváradai régészeti és történelmi egylet ügyvivő
alelnökének.¹⁴⁹

Nagyvárad

A vácsi megyés Püspök úr Ónagyméltósága kegyes megbízásából
értesítem Nagyságodat, hogy miután Ónagyméltósága a körösszegi
csonkatornyot és ennek területét gróf Csáky Vidor úr Ónagyméltóságának
adta át, és a telekkönyvi átíratás már folyamatban van, azért is méltóztassék
ez ügyben Csáky Vidor gróf Úrhoz fordulni-

Kiváló tisztelettel.

Vác, 1913 ápril 30án.

Nagy Sándor
kir. tanácsos jószág igazgató

57.

Nagyvárad thjf. város rendőrkapitányi hivatala
4529 B. sz.
1914.

Bűnügyi osztály.

Jegyzőkönyv¹⁵⁰

Fölvéve Nagyváradon, 1914 évi *junius* hó 5. napján délelőtt 12 órakor
jogtalan elsajátítás [...] gyanúsított *Balogh Antal* kihallgatása alkalmával.¹⁵¹

Jelen vannak: alulírottak.

Gyanúsítottak kérésére – az eljáró tisztviselő intézkedése folytán a
kihallgatás . . . mint hatósági tanuk jelenlétében teljesítettik, történik.

Idézésre megjelent gyanúsított személyes viszonyaira nézve
megkérdeztetvén előadja:

1. Családi neve: *Balogh*
2. Utóneve: *Antal*
3. Atyjának családi és utóneve: *Balogh András*

¹⁴⁹ EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratsomó, 41.

¹⁵⁰ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratsomó, 46–47.

¹⁵¹ A közölt dokumentum egy rendőrségi jegyzőkönyv formanyomtatványa. A dőlt betűkkel közölt szövegrészek kézzel voltak kitöltve.

4. Anyjának családi és utóneve: *Lakatos Teréz*
5. Születés ideje: *1886 év március hó 1. nap.*
6. Születés helye: *Kiskereki község, Bihar vármegye.*
7. Családi állapota: *vadbázis Varga Lidiával*
8. Honossága: *magyar*
9. Községi illetősége: *Érolaszi község, Bihar vármegye.*
10. Lakhelye: *Érolaszi község, Beke utca*
11. Vallása: *ref.*
12. Kora: *28 éves*
13. Foglalkozása: *napszámos*
14. Vagyoni viszonyai: *bázis van*
15. Katonai viszonyai: *katona volt*
16. Szellemi műveltsége: a. ír és olvas? *Igen*
17. Anyanyelve: *magyar*
18. Előző büntetések: *büntetlen*
19. A gyanúsítottnál netán felismerhető testi vagy szellemi fogyatkozás: *nincs*

Gyanúsított figyelmeztetvén védőválasztói jogára, felvilágosítva a védő kirendelésének módozatairól és az ingyenes védelem eseteiről, kijelenti: c. Nem kívánok védőt.

Arra a kérdésre, hogy kíván-e valamit a védelmére előadni, terhelt következőleg nyilatkozik: *Nem érzem magam bűnösnek.*

F. évi június hó 2-án délelőtt 11 óra tájban Albis községhez tartozó és Báró Stúbenberg József tulajdonát képező szántóföldön, gőzekével szántottam. Az új tanya előtt levő táblán a szántás közben kb 12-15 cm mélységben, a tőlem lefoglalt régi bronz baltát találtam, melynek üregében aranynak látszó ékszer darabok voltak föld törmelékekben. A balta darabot az eke oldalához ütöttem s az ékszer darabokat kiszedtem belőle. A megtalálásnál jelen volt Forgács Gábor és Szalkai Ferenc napszámosok, érolaszi lakosok. Én a talált tárgyakat mai napon azért hoztam be Nagyváradra, hogy itt ékszerésszel megbecsültessem, hogy képviselnek-e értéket.

Tagadom, hogy a tárgyakat eladni próbáltam volna. Mialatt én két ékszerésznél – kiknek neveit nem tudom – bent voltam, az úton talált Pál György nevű cigány ismerősöm várt az üzlet ajtóban.

Tagadom, hogy a lefoglalt tárgyakon kívül egyebet is találtam volna.

Felolvasás után kb. Aláíratott.

Balogh Antal

Nagyváradí thjf. város rendőrkapitányi hivatala
4529 B. sz.
1914.

Bűnügyi osztály.

Jegyzőkönyv¹⁵²

Fölvéve Nagyváradon, 1914 évi *junius* hó 5. napján délután 1 órakor *jogtalan elsajátítás vétségével* gyanúsított Pál György kihallgatása alkalmával.¹⁵³

Jelen vannak: alulírottak.

Gyanúsítottak kérésére – az eljáró tisztviselő intézkedése folytán a kihallgatás . . . mint hatósági tanuk jelenlétében teljesítették, történik.

Idézésre megjelent gyanúsított személyes viszonyaira nézve megkérdezettvén előadja:

1. Családi neve: *Pál*
2. Utóneve: *György*
3. Atyjának családi és utóneve: *nem tudja*
4. Anyjának családi és utóneve: *nem tudja*
5. Születés ideje: *nem tudja*
6. Születés helye: *Hegyközszentimre* község.
7. Családi állapota: *vadházias Varga Sárával*
8. Honossága: *magyar*
9. Községi illetősége:
10. Lakhelye: *Jákóhodos*
11. Vallása: *ref.*
12. Kora: *39 éves*
13. Foglalkozása: *bérmunkás*
14. Vagyoni viszonyai:
15. Katonai viszonyai: *2. honv. huszárezredben szolgált*
16. Szellemi műveltsége: a. ír és olvas? *Nem*
17. Anyanyelve: *magyar*
18. Előző büntetések: *állítása szerint büntetlen*
19. A gyanúsítottnál netán felismerhető testi vagy szellemi fogyatkozás: -

Gyanúsított figyelmeztetvén védőválasztói jogára, felvilágosítva a védő kirendelésének módozatairól és az ingyenes védelem eseteiről, kijelenti: c. Nem kívánok védőt.

¹⁵² EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratcsomó, 48–49.

¹⁵³ A közölt dokumentum egy rendőrségi jegyzőkönyv formanyomtatványa. A dőlt betűkkel közölt szövegrészek kézzel voltak kitöltve.

Arra a kérdésre, hogy kíván-e valamit a védelmére előadni, terhelt következőleg nyilatkozik:

Bűnösnek nem érzem magam. Ma reggel jöttem Nagyváradra Balogh Antal érolaszí lakossal, aki útközben elmondta, hogy Székelyhídon a Stubenberg Gróf uradalmában dolgozott a pünkösdi ünnepek után s szántás közben a gép kivetett a földből egy fém lánczot s azt meg akarja Nagyváradon vizsgáltatni, hogy mit ér. Be is ment a Rákóczi úton egy órás üzletbe, s ott megmutatta, utána egy rendőr mindkettőnket előállított. Én bent sem voltam az ékszerésznél, hanem kint vártam.

Egyebeket előadni nem kívánok.

Felolvasva, helyben aláíratott, illetve kézjeggyelvetett.

Pál György k. x. v.

59.

Nagyvárad város rendőrsége¹⁵⁴

Központ

Jelentés¹⁵⁵

Nagyvárad, 1914. évi Június hó 5.kén.

Alulírott 21 számú rendőr tiszteletteljesen a következőket jelentem, - hogy: Ma délelőtt 9. órakor a Rákóczi úton a Széchenyi kávéház előtt szolgálatom teljesítése alkalmával Balogh Antal Érolaszí, Pál György Hodosi lakos czigányok Freund Benjámín és Boros J. Ékszerészeknél mintegy 40-50 gram törtaranyat és egy drb. bronz kancsót árusítottak, miért is a hivatal elé állítottam mivel magokat kellően igazolni nem tudták, az aranyat s az 1 drb. kancsót. Bodó László felügyelő urnak átszolgáltattam.

Szegő Imre
Rendőr

Láttam

[...]

r felügyelő

60.

M kir VIII számú csendőrkerület. Szalacsi örs

208. szám. / 1914

Tárgy: Albis község határában talált régi kincs tárgyában értesítés

A tekintetes rendőr kapitányi hivatalnak¹⁵⁶

Nagyvárad

¹⁵⁴ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4 iratcsomó, 50.

¹⁵⁵ A közölt dokumentum egy rendőrségi jegyzőkönyv formanyomtatványa. A dőlt betűkkel közölt szövegrészek kézzel voltak kitöltve.

¹⁵⁶ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratcsomó, 51.

Szalacs 1914. évi június hó 9én.

Hivatkozással a folyó hó 6án kelt távirati megkeresésére értesítem a czímet, hogy Balog Antal, Forgács Gábor és Szalkai Ferencz ér olaszi lakosok által talált ékszer utáni puhatolást és helyszíni szemlét Kiss János őrmester és Varga József csendőrből állott járőr megejtette, melynek folyamán megállapította, hogy nevezett Balog a bronz baltát és arany törmeléket tényleg a Gróf Stubenberg József tulajdonát képező új tanya elnevezésű pusztája előtt lévő körtefa táblában szántás közben találta. Helyszíni szemle megtartása után Forgács Gábor, Szalkai Ferencz ér olaszi lakosokat az esetre nézve kikérdeztem kik elő adták, hogy ők nem tudják azt, hogy Balog mit talált mert ő nekik azt nem mutatta meg.

Kiss János
őrmester

61.

Nagyvárad város rendőrkapitányi hivatalától
4529/914 B. szám.-.

Tek. Alispáni Hivatalnak¹⁵⁷

Helyben

Báró Stubenberg József Albis községhez tartozó birtokán az új tanya előtt levő táblán Balogh Antal napszámos által f. hó 2-án talált s ide f. hó 5-én becslés végett behozott 1 drb. bronz baltát s le tört részét valamint 28.8/10 arany törmeléket r. nyomozati iratok kapcsán illetékességből megküldöm.

Nagyvárad, 1914. június 12.

[...]
Rendőrkapitány

1 drb. bronz balta és 28.08 gramm arany töredék

62.

A BIHARMEGYEI ÉS NAGYVÁRADI RÉGÉSZETI ÉS
TÖRTÉNELMI EGYLET

19/1914. szám.

Méltóságos Gróf Úr!¹⁵⁸

¹⁵⁷ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratcsomó, 53.

¹⁵⁸ EGYLETI LEVÉLTÁR, 24. iratcsomó, 3.

Biharvármegye alispáni hivatala 12 154/1914 sz. alatt felhívta egyletünket, hogy Méltóságodnak albisi birtokán a tavaszon talált bronz baltát és aranytörmelékét becsültessük meg és amennyiben azok az egylet muzeumban való elhelyezésre érdemesek, az érték 2/3 részét a földtulajdonos és a találó részére leendő eljuttatás végett küldjük be.

E megkeresés értelmében el is jártunk. A balta fémértéke lényegtelen. Az aranytörmelék fém súlya Kálmán Sándor ékszerész becslése alapján 28 2/3 gramm 77 Korona értékben. Ez az aranytörmelék-lelet érdemes a múzeumba való elhelyezésre.

Azonban egyletünk anyagi ereje nagyon fogyatékos. Hazafias és kulturális célokért küzdő egyletünk Biharvármegye és Nagy-Várad művelt és fennkölt gondolkodású közönségének támogatására és a m. kir. kormány némi államsegélyére kénytelen támaszkodni egyéb források hiányában lét-fennmaradása érdekében.

Ezekután abbéli alázatos kérelmünket bátrkodunk Méltóságos Gróf Úr színe elé terjeszteni, hogy a birtokán talált tárgyak értékének említett 2/3 részét, körülbelül 52 Korona összeget kegyeskedjék egyletünknek ajándékozni, illetve azon összeg beküldésétől minket nagylelkűen felmenteni s eképp múzeumunk gyűjteményét ama lelet elhelyezésével gazdagítani.

Kérelmünket kegyes figyelmébe ajánlottan maradok
Méltóságos Gróf Úrnak

Nagy-Váradon 1914 szept. 1.

Alázatos szolgálja
Dr. Karácsonyi János
prépost kanonok, ügyvezető elnök

63.

Községi Polgári Leányiskola Igazgatósága
Nagyszalonta

Nagyságos Uram!¹⁵⁹

Némay, méneskari főhadnagyhoz intézett levelével Nagyságos Uram hozzám utasítván nevezett főhadnagyot, a legnagyobb készséggel tettem eleget azon megbízásának, hogy a madarászi ásatásokat megtekintsem s a további munkához a szükséges felvilágosítást megadjam. Egy teljes napot töltöttem Madarászon, átvizsgáltam mindent, a mit lehetett s a tapasztaltakról a következőket jelenthetem:

Némay úr minden rendszer nélkül ásatott, inkább csak lyukakat vájt, csontot szedett s a laikusok szokásaként pénzt, fegyvert stb. keresett. Én

¹⁵⁹ EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó, 42–43.

megpróbáltam a rendelkezésemre álló időhöz képest valamennyire rendes munkát csinálni. Összefüggő tömegben feltártam két falat, melyek párhuzamosan futnak Kelet-nyugati irányban. Az északi fal feltárt hossza 14.50 m a délié: 11.20 m. A két fal egymástól való távolsága 6.80-7 m. közt váltakozik, a mit az egyes falrészek letöredezése tett ilyen különböző. A falvastagság 1 m–1.10 m. A fal téglái tartós mészhabarcba vannak rakva s az egész fal tartása jó szilárd. A téglák átlagos hossza 27½-28 cm, szélessége 12-13 cm; vastagsága pedig 6-6½ cm. A téglák valószínűleg kétfélék, egy az első számmal jelzett kisebb, - és egy a második szám szerinti nagyobb méretűek.

Igyekeztem a két oldalfal záródását megkeresni, főként a keleti végén, azonban sikertelenül, több idő és rendszeres munka után lehetne azt feltalálni.

A falak készítése és a téglák méretei alapján az építkezést középkorinak tartom s valószínű, hogy a Bunyitay által is melített régi, magyar lakosságú Madarász egyházának alapjaival van dolgunk, melyeket ma már 80-100 cm vastagságban borít a felső föld réteg. A téglákból kettőt elhoztam, ha Nagyságos Uram óhajtja, alkalmilag beviszem. Az ásatások alkalmával több egymás felett való rétegben elhelyezett temetkezést találtunk, néhol teljesen elrozsdásodott s alig felismerhető koporsószegeket, mást semmit.

Előző alkalommal Némay úr talált egy darab I. Ferdinánd-denárt, mely nála van.

Ennyit jelenthetek a dologról; legfeljebb még azt jelzem, hogy a falak főutcáján Demeter Iszáj Györgyné luczernás kertjében vannak. Azt nagyságos Uramnak mondani sem kell, hogy a nagyváradi lapok erre vonatkozó közleményei tudatlan emberek meséi, melyek inkább a nevek szerepeltetését célozzák.

Ha a dologban Nagyságos Uram vagy az egyesület bármit szándékozik tenni, a legszívesebben ajánlom fel csekély erőmet és szolgálatomat.

Kiváló tisztelettel vagyok
Nagyszalonta 1914 szept. 12

alázatos szolgája
H. Fekete Péter
polg. leányiskolai igazgató

64.

1916 II/12én

Bihar vármegye történelmi társulata
Tekintetes Elnökségének¹⁶⁰

Nagyvárad

Nagyon tisztelt Elnök Úr!

A „Műemlékek országos bizottsága” a körösszegi u.n. „Csonka torony” ügyében hozzám fordúlt.

Homályosan emlékszem és úgy rémlik előttem, de okmányom vagy írásbeli adataim arra nincsenek, mint ha a történelmi társulatuk kezdeményezésére 1913 év körül a „csonka torony” gondozását vagy pláne tulajdonjogát a h. Társulatuknak adattam volna? Vagy tán elődömmel gróf Csáky Károly váci püspökkel folytak e részben tárgyalások?

Ez ügyre vonatkozó tájékoztató szíves felvilágosításait valamint alkalmatlankodásomért bocsánatot kérve, és szíves választát előre is megköszönve fogadja Elnök úr kitűnő tiszteletem nyilvánítását mellyel vagyok (bár ösmeretlenül)

Elnök úr híve
Gróf Csáky Vidor

65.

Gróf Széchényi Miklós püspök Úr Ő Excellentiája adományai a múzeum részére:¹⁶¹

1. Áttört dombormű, puszpángfából faragva a XVIII. századból, hozzávaló egykorú tokkal. Áthoszi görög barát munka.
2. Ezüstkanál, nyele részben aranyozva. Öntött, vert és vésett munka a XVI. századból. (Nyele két darabra törött).
3. Ezüstkanál, öntött, vert és vésett munka a XVI. századból.
4. János-Zsigmond és Izabella aranya 1558-ból.
5. I. Ferdinánd aranya 1559-ből.

¹⁶⁰ EGYLETI LEVÉLTÁR, 20. iratcsomó, 44.

¹⁶¹ EGYLETI LEVÉLTÁR, 4. iratcsomó, 57.

A 2-5. alattiakat Fugyivásárhelyen találták a Szőlőben. Vétetett Diamandi Jánostól 800 K-ért.

Nagyvárad. 1918. IX. 5.

Mihalik József

66.

Méltóságos és Főtisztelendő Úr!¹⁶²

Ottomány községnek délnyugati végénél lévő szőlőhegy egyik kiemelkedő részét „várhegy”-nek nevezik. Folyó hó 10.-én ifj. Szabó Gyula úrral kimentem a szőlőjükbe és a fentnevezett helyet megtekintettem. Egy kb. 800 méternyi, tojásdad, déli végén kihegyesedő, északi oldalán a dombháttól 2 és ½ méterrel magasabban álló fensíkot találtam. Ennek a területnek 1/3 része a Szabó úrék krumplicsövényéhez tartozik, amelyet 20 évvel ezelőtt rigólizáltak 60 cm mélyen. Elbeszélés szerint akkor sok ép és törött csuprot, fazekat, szarvas agancsokat, rengeteg csontot és egy helyen falmaradványt találtak. Most a föld felszínén ilyen törmelékeket lehet találni.

A mellette levő, de más tulajdonát képező kaszáló, amelyen a „vár” 2/3 része esik, még nem volt felásva és ennek legmeredekebb keleti oldalán ásattam. Edény törmeléket és 80 cm. mélyen egy négy réteg téglából álló fal külső szélét leltük meg, amely itt észak-déli irányban halad. Hamu és széndarabok voltak még mellette.

A várhegy oldalán lévő szőlőjükben Szabó Gyula úrék szintén húsz évvel ezelőtt fegyvereket (bronz, réz és vasból) és urnákat találtak, melyeket annak idején [...] Bertalan úrnak, a Ferencz-József intézet történelem tanárának adtak, aki a Nemzeti muzeumban kelta és illír régiségeknek határozta meg. Közvetlenül az akkor feltárt sírok mellett van egy még fel nem ásott gyümölcsös, amelyet érdemes volna átkutatni.

Nagyon kérjük méltóságodat a beküldött töredékeket méltóztassék meghatározni, mely korból valók. És ismerve méltóságod kiváló szaktudását és a régiségek irányti érdeklődését, kérjük szíves értesítését nem óhajtana-e itt ásatásokat végeztetni.

Méltóságodnak a bocsánatát kérem alkalmatlankodásomért.

Maradtam méltóságodnak

Érmihályfalva, 920. IV./12

alázatos híve
ifj. Andrassy Ernő

¹⁶² EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. iratcsomó, 87-88.

67.

A hegyközszáldobágyi éremlelet¹⁶³

Hegyközszáldobágyon az 1921 évben egy a XVI. századból származó, több, mint 240 drbból álló éremleletet találtak, mely Somogyi Géza adományából a nagyváradi muzeum birtokába került. Az éremlelet ismertetését a következőkban adom.

A leletben volt érmek közül több igen gyenge állapotban volt, ennek következtében a tisztogatási és meghatározási munkák közben több darab el-, vagy összetört; 238 drbot azonban sikerült használható állapotban meghatározni.

A leletben 178 drb. magyar és 60 idegen érem volt, mind a XVI. századból. Az idegen érmek legnagyobb része lengyel királysági érem és cseh fillér (obulus). A magyar érmek négy uralkodó idejéből valók és pedig volt a leletben 64 drb. denár I ferdinánd, 39 denár Miksa és 74 drb denár Rudolf uralkodása idejéből; a negyedik uralkodó II Lajos egyetlen denárral van képviselve, mely 1526-ból való s a C.N.H. II 306A alatt leírt éremnek felel meg. Ki van lyukasztva, bizonyítékául annak, hogy az elrejtés előtt ékszerű használhatta tulajdonosa. E denáron kívül a legrégebb magyar érem 1535-ből, a legfiatalabb 1597-ből való.

Az idegen érmek a következők:

a.) Cseh fillér (obulus). II Ulászló (1471-1516): 9 drb., II. Lajos: 1 drb., I Ferdinánd: 7 drb., I Miksa: 4 drb. Rudolf: 5 drb.

b.) Garas. II Lajos schweidniczi garas: 3 drb. Albert brandenburgi garasa 1545-ből: 1 drb., Lengyel királyság: János Albert (1492-1501) 14 drb., Alexander (1501-06) 2 drb., I Zsigmond (1506-48) 13 drb.

Meghatározhatatlan: 1 drb. Törmelék külön tasakban.

Az éremlelet elterjedésének időpontjára nézve teljesen helytálló dr. Karácsonyi János úrnak előttem nyilvánított ama véleménye, hogy a lelet Omár szerdárnak a váradi vár ellen vezetett 1598 évi ostroma és a környéken ezzel kapcsolatosan történt tatárdúlás alkalmával került a földre. Igazolja ezt az a körülmény, hogy az érmek évszámainak elég hosszú, a XVI. század közepe és végének majdnem minden évére kitarjedő sora az 1597. évvel bezárul; sem 1598-ból, sem a későbbi évekből egyetlen érem sincs a leletben.

Az érmek uralkodók szerint való részletezése a következő:

Uralkodó	Érem neme	Évszám	Drb.	Jegyzet
II Lajos	Denár	1526	1	Lyukas
I Ferdinánd	Denár	1535	1	
I Ferdinánd	Denár	1537	1	
I Ferdinánd	Denár	1539	1	Csorba

¹⁶³ EGYLETI LEVÉLTÁR, 24. iratcsomó, 65–66.

I Ferdinánd	Denár	1540	1	
I Ferdinánd	Denár	1541	2	
I Ferdinánd	Denár	1543	3	Egy csorba
I Ferdinánd	Denár	1544	2	
I Ferdinánd	Denár	1546	1	
I Ferdinánd	Denár	1547	2	
I Ferdinánd	Denár	1548	4	
I Ferdinánd	Denár	1549	1	
I Ferdinánd	Denár	1550	19	Egy csorba
I Ferdinánd	Denár	1551	3	
I Ferdinánd	Denár	1552	3	
I Ferdinánd	Denár	1556	3	
I Ferdinánd	Denár	1557	8	
I Ferdinánd	Denár	1558	2	
I Ferdinánd	Denár	1560	3	Egy csorba
I Ferdinánd	Denár	1561	1	Törött
I Ferdinánd	Denár	1562	1	Csorba
I Ferdinánd	Denár	1565	1	
I Ferdinánd	Denár	Bizonytalan	11	2 csorba
I Miksa	Denár	1566	3	Egy csorba
I Miksa	Denár	1567	3	
I Miksa	Denár	1568	4	Egy csorba
I Miksa	Denár	1569	3	2 csorba
I Miksa	Denár	1570	4	
I Miksa	Denár	1571	1	
I Miksa	Denár	1572	2	
I Miksa	Denár	1575	1	
I Miksa	Denár	1576	1	
I Miksa	Denár	1577	9	3 csorba
I Miksa	Denár	1578	6	2 csorba
I Miksa	Denár	Bizonytalan	2	
I Rudolf	Denár	1579	6	2 változat
I Rudolf	Denár	1580	8	
I Rudolf	Denár	1581	4	
I Rudolf	Denár	1583	3	Egy csorba
I Rudolf	Denár	1584	7	2 csorba
I Rudolf	Denár	1585	5	
I Rudolf	Denár	1586	4	
I Rudolf	Denár	1587	2	
I Rudolf	Denár	1588	1	
I Rudolf	Denár	1589	4	Egy csorba
I Rudolf	Denár	1590	5	Egy csorba

I Rudolf	Denár	1591	2	Egy fél
I Rudolf	Denár	1592	6	Egy csorba
I Rudolf	Denár	1593	1	
I Rudolf	Denár	1594	1	
I Rudolf	Denár	1595	3	
I Rudolf	Denár	1597	4	2 csorba
I Rudolf	Denár	Bizonytalan	8	
I. Lajos (cseh)	Obulus	Bizonytalan	1	
II. Ulászló (cseh)	Obulus	Bizonytalan	9	1 csorba
I. Ferdinánd (cseh)	Obulus	Bizonytalan	5	
I. Ferdinánd (cseh)	Obulus	1562	1	
I. Ferdinánd (cseh)	Obulus	1563	1	
I. Miksa (cseh)	Obulus	1565	1	
I. Miksa (cseh)	Obulus	1572	1	
I. Miksa (cseh)	Obulus	Bizonytalan	2	Egy csorba
Rudolf (cseh)	Obulus	Bizonytalan	1	
Rudolf (cseh)	Obulus	1583	1	
Rudolf (cseh)	Obulus	1587	1	
Rudolf (cseh)	Obulus	1589	1	
Rudolf (cseh)	Obulus	1594	1	
I Lajos (Schweidnitz)	Garas	1526	3	
Albert (Brandenburg)	Garas	1545	1	
János Albert (lengyel)	Garas		14	2 csorba
Alexander (lengyel)	Garas		2	
I Zsigmond (lengyel)	Garas		13	2 csorba
Meghatározhatatlan	Garas		1	
Összesen			238	

Nagyszalonta 1921 december 27.

H. Fekete Péter
polg. leányiskolai igazgató

A muzeumba lehelyezve lett 1922 július 22-én
Grócz
múzeumi őr¹⁶⁴

¹⁶⁴ Grócz Béla múzeumőr utólagos bejegyzése ceruzával.

68.

Kedves János Bátyám!¹⁶⁵

A mennyiben perfectuálódnék az idei ásatás és néprajzi gyűjtés kérdése, kérném engem a következő címre értesíteni: Sighetul-Marmatiei, Str. V. Alexandri 19. Kincsesy Bogdán leveleivel.

E hó 15.-én t.i. én már útra kelek, hogy a hó második felében lehetőleg végezzem el a műemlékbizottság megbízása folytán nekem kiosztott ásatásokat Konyhán, Mikolafia Bogdán lakásának helyén.

Úgy intézném dolgaimat, hogy onnét visszatérőben fognék hozzá a váradi múzeum munkálataihoz.

Miképpen utolsó találkozásunkkor említettem, régészeti szempontból kívánatos volna folytatni az Igricz-barlang feltárását, mert ott 1913-ban konstatáltam a diluviális ember nyomait s azóta alszik az egész dolog.

Mindenképpen kérek egy pár soros értesítést, hogy tudjam, miképpen osszam be az időmet, mert már a bánátiak is felkértek több ásatás vezetésére s onnét is a napokban várok végleges értesítést, hogy a nyár hátralevő részére kidolgozzam a programomat.

Őszinte ragaszkodással

Kv. 1923. jul. 9.

Str. Gherescu 2.

szertő öccse
Roska Márton

69.

Kedves János Bátyám!¹⁶⁶

Itt bent Erdélyben is érzeik, hogy ma-holnap itt az ideje a külső munkálatoknak. Eszemben is volt, hogy írjak, de a sors alaposan meglátogatott.

Valami háborús hűlésből kifolyólag rendszeresen el kezdett fájni a jobb szemöldökcsontom (esmoiditis) s a sok szenvedés vége operálás lett, minek rendjén kiszedték a csontokat.

Szombat óta járogatok ki a múzeumba s naponkint egyszer kezelő orvosomhoz, utókezelésre.

Azzal biztat, hogy úgy tíz nap múlva rendben leszek. Azután készséggel, jó szívvel állok rendelkezésére.

Hogy a kecske is jól lakják, a káposzta is megmaradjon turnusokra fogom osztani az ásatást. Az első hetet szeretném még áprilisban elvégezni. Esetleg nagyhéten mennék ki egy pár napra s húsvét negyednapján megint.

¹⁶⁵ A nagyváradi Körösvidéki Múzeum gyűjteménye, lelt. sz.: 1490.

¹⁶⁶ A nagyváradi Körösvidéki Múzeum gyűjteménye, lelt. sz.: 1489.

Ez alatt az idő alatt a részleteket illetően is betekintést nyernék a temető és telep lelkébe, munkásaimat is kinevelném, úgy hogy a folytatólagos turnusok könnyebben mennének.

Én innen minden eszközt, fényképező gépet stb. viszek magammal.

Kérem szíves értesítését, hogy kb. mennyi pénz áll rendelkezésre?

A mi elszállásolásomat s a Biharon való tartózkodásommal járó dolgokat illeti, Tarnóczy Lajos jó szívvel fog rendelkezésemre állani.

A turnusok beosztása az anyagiakon múlik.

Nem múlászthatom el. hogy ismét szót ne emeljek az igriczbarlangi ásatások érdekében. Nem lehetne az idén erre is áldozni?

A bihari lenne múzeumuk első rendszeres ásatása, az igriczbarlangi pedig palaeolithikummal gazdagítaná a váradi múzeumot.

Érmihályfalva felől is jöttek volt hírek az ősszel telepekről, temetőkről, áldozatkészségről. Csak hírek maradtak?

Szeretettel üdvözlé.

Kv. 1924. III. 31.

tisztelő öccse
Roska Márton

70.

Kedves János Bátyám!¹⁶⁷

Az anyagiak híján még tegnap be kellett volna rekesztenem az ásatásokat, de annyi sír és olyan jelenségek voltak feltárára előkészítve, hogy csak ma tudok elszakadni Bihartól egy kis túlköltséggel

Részletes jelentést és elszámolást hazuról küldök vagy hozok, mert viszem a sírleleteket is preparálás, a csontok meghatározása stb. végett.

Magam helyett e sorokat küldöm, megköszönve 18.-ikára szóló szíves meghívását.

A munka derekán távozom- Perédynek elsírtam jeremiádomat szóval, hamarosan írok erről s az ottományi tapasztalataimról.

Még csak annyit: 124 sírt tártunk fel s megkaptam egy csonka és egy egész őskori lakás alapját.

Szerető öccse

Bihar. 924. V. 14.

Roska Márton

¹⁶⁷ A nagyváradi Körösvidéki Múzeum gyűjteménye, lelt. sz.:1493.

71.

Kedves János Bátyám!¹⁶⁸

Az érmihályfalvi anyag régen becsomagolva várja hazaküldését. Szó van azonban arról, hogy esetleg le kell közölnöm ez évi őskori ásatásaimat s a míg ez a kérdés nem tisztázódik várnom kell a ládika elküldésével.

Soraimat éppen szent Karácsony előtt kapja meg János Bátyám. Ériék meg jó egészségben s töltsék el kellemesen. Az új eszetendő hozzon csak örömet, boldogságot és meglelégedést kedves mindnyájuknak

Sok szeretettel

Kv. 1924. XII. 20.

Roska Márton

72.

Kedves János Bátyám!¹⁶⁹

Az éjjeli gyorssal haza jöttem a nélkül, hogy beszólhattam volna Váradra, mint a hogy ígértem.

Kedden, ünnep harmad napján éjjel ismét visszamegyek Ottományba, hogy a még rendelkezésre álló pénzzel folytassam a munkát.

Kécczen két szórványos sírt lelt Lukasz Gyula intéző úr, istállóépítés alkalmával. A rézkorból valók. Utánuk kutattam, de semmi nyomra nem akadtam, ezért mondom, hogy szórványos temetkezések. Az utánkutatással megoldottam a függő kérdést s így ezt a dolgot elintéztnek tekinthetjük.

Az ottományi Várhegyen bámulatos gazdag eredményt értem el. Az eddig felszínre került emlékek egy roppant finom ízlésű népnek a bronzkor elejéről való hagyatékát képviselik.

A váradi múzeum büszke lehet majd arra a sok szép holmira, a mi innét kikerült.

Hála Benedek Zoltán bankigazgatónak, ki 5000 leít áldozott erre az ásatásra, hála Andrassy Ernőnek, Jakab Ernőnek, kik lelkesedéssel támogattak és Cs. Nagy Dániel ottományi ref. papnak, ki derekasan kivette részét a közmunkából.

Boldog vagyok, hogy ilyen emberekkel együtt dolgozhatom.

Nagyon kérném János Bátyámat, hogy a múzeum nevében egy pár sort iratni szíveskedjék a nevezetteknek. Lukasz intéző úr kérésemre szívesen átengedte ajándékba a váradi múzeumnak a tőle talált két sírt. El is hoztam tőle. A leleteket az eddigi metóduş szerint ideszállítatom, preparálom, leírom, megcsinálom a szükséges szelvényeket stb. s készen adom majd kézbe.

¹⁶⁸ A nagyváradi Körösvidéki Múzeum gyűjteménye, lelt. sz.: 1488.

¹⁶⁹ A nagyváradi Körösvidéki Múzeum gyűjteménye, lelt. sz.: 1492.

Jó volna, ha Perédy megütné a dobot egy kissé. Benedek Zoltán nem akarja, hogy a neve forogjon, róla tehát mint ismeretlen meczenásról lehetne megemlékezni.

Hányan lehetnek még, a kikben felébredhetne a köz iránt való kötelesség s áldozna ilyen célokra is.

Megnéztem Szalacson a Várbótot. A legfontosabb, a mit konstatálnom sikerült az egyik szakadékban, egy emberi csontváz szárcsontja.

Nincs kizárva, hogy egy pár órát ennek is szentelek, hogy betekintést szerezzek a belsejébe.

A jó Isten áldása legyen rajtunk és munkánkon!

Kellemes húsvéti ünnepeket kívánva, vagyok őszinte ragaszkodással

Kv. 1925. IV. 10.

szertető öccse
Roska Márton

73.

Kedves János Bátyám!¹⁷⁰

Tegnap reggel kerültem haza.

A második turnusban ásattam Szalacson a Várboton és Ottományban a Földvárban.

A Várboton a következőket konstatáltam:

A felszín alatt 30 cm.-re bolygatott sírokra akadtam, még pedig aránylag kis területen többre, lejjebb pedig kelet-nyugati kelezésben koporsós temetkezésű bolygatatlan sírokat ástam ki. Egy kis területen 16-ot a bolygatatlanokkal együtt. Mellékletet egyik mellett sem leltem. Leltem azonban szórványosan két hajkarikát, vagy fülbevalót, melyek analógiáit megtaláltam tavaly a bihari temetőben datált árpádkori sírokban.

Már most úgy alakul a dolog, hogy a felső, bolygatott sírok a régebbiek, ezeket szedték ki, mikor a koporsós temetkezések részre sírt ástak.

Egy pár cserép középkori jellegű, rendes kíséző jelenség a szénnyomokkal együtt. Ezt Biharon s másutt is konstatáltam.

Cserepeim még mosatlanok s így nincs kizárva, hogy közöttük őskori is akad.

Ebben az esetben elébb őskori telep volt a Várboton, aztán, kb. az Árpádok korában temetkeztek ott (esetleg már a népvándorlások korában), majd, talán nem is sokkal ez után koporsós temetkezések kerültek a földbe s a végén építkeztek ezen a kimagasló ponton.

A sírok korának megállapíthatása végett, alkalmilag tovább kellene folytatni a munkálatokat.

Ottományon a Földvárat kezdettem ásni, a mi voltaképpen egy kimagasló sziget az Érben, a milyen több is lehet.

¹⁷⁰ A nagyváradai Körösvidéki Múzeum gyűjteménye lelt. sz.:1484.

A még rendelkezésemre álló anyagi erők nem engedtek meg, csupán egy rövidebb lélegzetű dolgot. Így sikerült megállapítani, hogy a telep keletkezési ideje a kőkor végére esik s belenyúlik a bronzkorba s e tekintetben szoros rokonságban van a Várhegy bronzkori kulturális maradványaival.

A leletek három ládába csomagolva várják az ideküldést, mit a jó Andrassy dr. eszközöl.

Mihelyt megjönnek, munkához látok. Kérdés azonban, el tudok-e készülni vele a közgyűlésig? Sok a ragasztani való stb. Ha igen, ezer örömmel vállalkozom arra, hogy a közgyűlésen erről beszéljek. Ha nem, ajánlanám, hogy illesszünk be egy vetített képes előadást, mely mindig jobban vonz. Beszelnék a technikáról, fémek kulturális szerepéről, támaszkodva a tűzről mondottakra annak idején. Esetleg csináljuk úgy a dolgot, hogy a muzeumi közgyűlésen bemutatnám az ottományi gyönyörű anyag egy részét s östve tartanám meg a vetített képes előadást.

Belépti díj mostan nem lesz, de a bihari ásatások folytathatása érdekében önkénytes adományokat szívesen fogadunk. Ezt a vetített képes előadást östvére, olyan időre kell tenni, mikor a publikum jöhet s főképpen az a publikum jöhet, melynek van a zsebében.

Perédi barátunk s más újságírók vegyék kezükbe a dolgot, dolgozzák meg a publikumot, keltsenek érdeklődést nemcsak a városban, hanem vidéken is.

Én meg vagyok győződve, hogy sikerülni fog.

Nekünk t.i. az idén föltétlenül be kell fejezni a bihari temető ásatását.

Most írok Andrassynak s megpendítem előtte a dolgot, hogy annak idején Váradról átmennék Mihályfalvára s az ottani érdeklődőknek is bemutatnám az anyag egy részét s ott is beszelnék. Esetleg ott is összegyűl valami, a mivel a Várbotot tisztázni lehetne.

Parancsoljon velem János Bátyám, a hogy jónak látja. Én jó szível, teljes lélekkel állok rendelkezésre, a míg a jó Isten dolgoznom engedi.

Őszinte ragaszkodással

Kv. 1925. IV. 22

szerető öccse
Roska Márton

74.

Kvár, 1925. június-hó 20.-án.

Kedves János Bátyám!¹⁷¹

Itt küldöm a már beletárolt, beszámozott anyag leltármásolatát, melyet a muzeumőr már be is írhat a muzeum naplójába.

Ennek a folytatása lesz a tavaly Érmihályfalván végzett ásatás eredménye, melyet momentán nem tudok befejezni, mert a leletek egy része a rajzolóknál van. Mihelyt kézhez kapom, befejezem ennek számozását, leletározását is, a másolatot pótlólag küldöm.

Verekszem még mindig, hogy az intézet folytassa az ottományi ásatásokat s ha nem, legalább rajzoltassa le az eddigi eredményeket, hogy a tudományos leírásukat is megkezdhessem.

Az eredeti ásatási leltár s az egyes ásatások szelvényei (a bihariakkal együtt) külön kezelve s megjelölve nálam vannak és maradnak, míg a munkálatokat be nem fejeztem, akkor a vonatkozó jelentésekkel együtt, melyekkel szintén készen vagyok s a melyek e szelvényekhez vannak csatolva mint a múzeum birtokát, tulajdonát elküldöm, vagy átadom a fényképlemezekkel együtt.

Mindnyájunkat érhet baleset s éppen erre való tekintetből kérem iktattatni ezt a levelemet, hogy a muzeum tulajdonjogának érvényesítésekor okmányul szolgálhasson.

Nem kapván semmi értesítést, úgy látszik a gyűjtési akció nem járt sikerrel. Érmihályfalva megadta a példát, Várad megette maradt.

A napokban igen kellemes meglepetés ért: megválasztottak a német birodalmi Régészeti Intézet levelező tagjának.

Őszinte ragaszkodással, szerető öccse

Roska Márton

NB: Mihelyt eldől a rajzoltatás kérdése, a leleteket Váradra küldöm.

75.

Kedves János Bátyám!¹⁷²

Én még mindig itthon várom, hogy igazgatóm rendezze az ásatási költségek felvételének, kiosztásának nagy kérdését. Úgy hírlík, hogy talán kedden útra kelünk valamennyien Hunyad megyébe. Én Csoklovínát és Fegyert fogom folytatni.

A nagy várakozásban ráértem, hogy az érmihályfalvi telep anyagát is beszámozzam. Itt köldöm ezt a leltárkivonatot is. Ezzel aztán be is fejeztem

¹⁷¹ Egyleti Levéltár, 21. iratcsomó, 91.

¹⁷² A nagyváradi Körövidéki Múzeum gyűjteménye, lelt. sz.: 1485.

az egész anyag leltározását, a mi nálam van s lerajzoltatásra vár. A muzeumőr folytathatja a további leltározást 5701. számmal.

Nem tudom, mikor merre leszek? Ha netalán sikerülne augusztus végéig összehozni annyi pénzt, hogy Biharon tovább dolgozzam, parancsoljon az értesítést ide Kolozsvárra küldeni, mert koronkint csak haza nézek. Az nincs kizárva, hogy valamelyik utam kapcsán magam is benézek Váradra.

Itt sokaknak nem tetszik, hogy a Német Régészeti Intézet levelező tagjává választott.

Ezzel szemben én karavánnak képzelem magam s megyek a magam útján előre.

Őszinte ragaszkodással, szerető öccse
Kv. 1925. VII. 19.

Roska Márton

76.

Kedves János Bátyám!¹⁷³

Nagyon kérem, ne rójjon meg a levélpapirosomért. Rendesen ilyet használok, más nincs is kezemügyében jelenleg.

Azt az örvendetes hírt akarom közölni, hogy végre valahára le vannak rajzoltatva az érmihályfalvi és ottományi ásatásokból a szükséges dolgok, nagy részben s így abban a helyzetben vagyok, hogy haza küldhetem a holmikát.

A mai napon három ládába csomagolva elküldöttem a múzeum címére:

1. az ottományi várhegyi
2. az ottományi földvári
3. a szalacsi
4. a kéczi

5. az érmihályfalvi ásatásokat, beszámozva, beleltározva, minek leltárát még a nyár kezdetén elküldöttem volt. Ezeken kívül küldöm:

6. az ideai bihari ásatásokból kikerült anyagot, és pediglen úgy a sírleleteket, mint külön jegyzékben felsorolt szorványos holmikát, miknek száma 103.-115.-ig terjed. Ezeket a muzeumőr beszámozhatja folytatólagosan. Az én utolsó leltári számom 5700 volt, az érmihályfalvi leletek utolsó tétele.

A nagyobbik ládába csomagoltam az eddigi sírok rövid helyzetleírását is, tehát mind az 506 sírét. Kézzel kellett írnom s bizony helyenkint nem olyan könnyen olvasható.

¹⁷³ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. iratcsomó, 92.

Ebbe a ládába csomagoltam az ásatások rendjén készített fényképfölvételek lemezeit is.

Ugyancsak ebbe a ládába tettem három csonka példányt a mi hajdani folyóiratunkból, egyet János Bátyám, egyet Némethy kanonok úr és egyet a Follman Géza részére. A VII. kötetből alig tudtam egy példányok kihalászni, mert elfogyott teljesen. A mit itt küldök, az a János Bátyámé.

Már most nálam van még ugy az érmihályfalvi, mint az ottományi stb. ásatások szelvényeinek eredeti fölvétele, a mit lassan-lassan átrajzoló, majd ha mód és alkalom kínálkozik, lerajzoltatom s akkor az eredetieket hazaküldöm.

A tavalyi érmihályfalvi ásatás, reméllem, meg fog jelenni az itteni műemlékbizottság jelentéseiben s akkor a maga kis francia kivonatával hozzáférhető lesz a külföld számára is.

Persze most a téli hideggel gondolni sem lehet arra, hogy a most hazaküldött szép holmikát kiállítsák. Várni kell vele a tavaszig, a mikor, ha a jó Isten segít, jó szívvvel fogok rendelkezésükre állni.

A folytatólagos leltározás is maradhat akorra, legalább útbaigazításokat adhatok a muzeumőröknek, hogy hogyan végezze a számozást. A tárgyak így sem keveredhetnek össze, mert mindenik el van látva az ásatási leltári számmal s a jelentés illetőleg rövid leírás alapján könnyen megkapja az együvé tartozó dolgokat.

Engedje meg, János Bátyám, hogy e sorok rendjén kívánjak boldog karácsonyi ünnepeket, az új esztendőben pedig rombolhatatlan jó egészséget, csak örömet, sok lelkierőt.

Kv. 1925. XII. 10.

Szerető öccse
Roska Márton

77

Kedves Jó János Bátyám!¹⁷⁴

Egyebet keresve, ráakadtam a bihari elszámolás adataira s így küldöm a térképpel egyetemben, ami nem fért be a ládába, amit még tegnap vonatra adattam. A fennmaradó 35 lejt pénzben és bélyegben mellékelem.

Még egy pár napig apasztok a dolgaimon s futok fel a feleségemmel M.-Szigetre egy pár napra, hogy felejtsem a bajaimat a mieink körében.

Hívnak erősen a szept. 14.-24. közt Bpsten s M.o. barlangvidéken tartandó palaeolithikus kongresszusra, amit a magyarok a németekkel karöltve rendeznek. Beígértem részvételemet s előadások tartását is. Nem tudom azonban, mit hoz a holnap, holnapután. Attól tartok, hogy a jó szándékom hajótörést szenved.

¹⁷⁴ A nagyváradai Körösvidéki Múzeum gyűjteménye. Lelt. sz.: 1486.

A térképre ráíratam a magyar szöveget, arra az esetre azonban, ha kifüggesztük, egy külön szalagra ráíratam a román szöveget is, hogy így a pártítás meglegyen.

Hálás szeretettel

Kv. 1927. VII. 31.

Roska Márton

78.

Kedves János Bátyám!¹⁷⁵

Ma ír Perédi György, váradi újságíró. Roppant melegen ajánlja fel a sajtó támogatását az anyagi eszközök megszerzése érdekében, hogy a jövő tavaszra tervezett ásatásokat nyélbe üthessük.

Küld a Nagyváradból egy kivágott cikket, melyben az Ottományi és ér-mihályfalvi temetőkről, leletelről is szó van.

Roppant fontos dolgok magukban is, de annál fogva is, hogy rendszeres feltárás esetén kivételes jelentőségűek.

Én Perédit János Bátyámhoz utasítottam, hogy tervezett akcióink helyi, váradi részét együtt beszéljék meg.

Én még meglevő energiáimmal és lelkem egész erejével állok rendelkezésükre s bármikor kapom az értesítést (lehetőleg egy héttel előbb!) készséggel megyek.

A volt múz. felügyelő jogtalanul használja a címet.

Jó lesz az ilyen fajta emberek előtt óvatosnak lenni, mert kiszámíthatatlanok; ez a gyerek pláné saját magával szemben is.

Őszinte ragaszkodással

Kv. 1923 X. 26

szerető öccse

Roska Márton

79.

A Biharvármegyei és Nagyváradi Történelmi és Régészeti Egylettől

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök
Valóságos Belső Titkos Tanácsos!¹⁷⁶

Azon nagylelkű bőkezűség, mellyel Nagyméltóságod annyi más egyházi és kulturális intézmény mellett szerény egyletünket is támogatni

¹⁷⁵ A nagyváradi Körösvidéki Múzeum gyűjteménye. Lelt. sz.: 1487.

¹⁷⁶ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. iratsomó, 105-106.

méltóztatott, fölbátorít bennünket arra, hogy Nagyméltóságod elé újabb kérelemmel járjunk.

Nagyméltóságod bizonyára ismerni méltóztatik a belényes-szentmiklósi határban lévő Árpádkori román stílusban épült templomnak toronymaradványát, mely Bunyitay Vincze kanonok nagy munkájának megjelenése óta immár megyénk határán messze túl is ismeretes. Minthogy e torony-rom az utóbbi években végromlásnak indult egyletünk a Műemlékek Országos Bizottságához folyamodott, melytől 1898 máj. 17-éről kelt választ is kapott ez ügyben, oly értelemben, hogy az illető tornyot országos költségen helyreállítatják, illetőleg megtámasztatják, azonban, mivel e munkálatok mint az az Országos bizottság helyszínre kiküldött építésének költségvetéséből kitűnik, meglehetősen összeget vesznek igénybe az Országos Bizottság fölkérte egyletünket, hogy ha esetleg a helyszínen építési anyagok olcsó áron beszerezhetőek lennének arról minél előbb értesítést adjunk.

Tudomásunk szerint Sólyom község határában Nagyméltóságodnak kőbányája van, tehát Belényes Szent Miklós közvetlen közelében. E körülmény indítja egyletünket azon alázatos kérelemre: méltóztatásuk kegyelmesen intézkedni, hogy a belényes-szentmiklósi torony megtámasztásához szükséges terméskőanyag ingyen álljon a Műemlékek Országos Bizottsága által majdan kiküldendő építész rendelkezésére, hogy így a torony helyreállítása amint kívánatos, minél előbb eszközölhető legyen, s az Árpádkori katolicizmus ez emléke, hirdetve Nagyméltóságod bőkezű műpártolását is, még sok századon át fennálljon.

Azon reményben, hogy Nagyméltóságod alázatos kérelmünket figyelmére méltatja,

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Valóságos Belső Titkos Tanácsos Úr alázatos szolgálói.

80.

A bihari árpádkori temető feltárása rendjén konstatált őskori lakások.¹⁷⁷

L1 Egy 4 méter széles, őskori lakás maradványa. Többi részét levágták téglaföld ásása rendjén. A felszám alatt 1 m. mélyen van. Alja keményre döngölt. A környező sárga agyagba volt beásva, tehát /részben/ földalatti lakás. Földdel, hamuval, csont- és cserépdarabokkal meg szénnel volt tele. Két emberi ujjpercet és egy vasollót is leltem benne, további egy népvándorláskori fenőkövet mi a mellett szól, hogy a gótok idejében temetkeztek ezen a helyen.

¹⁷⁷ EGYLETI LEVÉLTÁR, 21. iratcsomó, 102.

L2 Egy 2.5 m széles és 3.6 m hosszú lakás a felszíntől 1.2 m. mélyen az őt környező sárga agyagba beásva. Feneke döngölt, tapasztott, a szélein a sárga agyagfalon kissé felkap a feltapasztás révén. Benne őskori és nép-vándorláskori edénytöredékeket leltem, az utóbbiak bolygatott temetkezés maradványai.

L3 Putrilakás, mely az őt környező agyagba a felszíntől 2 m mélyre nyúlik el. Szája 1.6 m X 1.4 m átmérőjű ovális, melynek hossz tengelye K-Ny irányban fekszik. 1.5 m mélységben egy 35 cm-es párkány fut kereken. A keresztrel jelölt helyen összeesve tűzhelyrostélydarabokat s párkánytöredékeket leltem. Egy örlőkő, egy pár őskori edénytöredék és egy tapaszttöredék volt a putrit kitöltő hamus, szenes földben, a putri feneke felé.

L4 A felszín alatt 1.2 m mélyen 2 m széles és 3 m hosszú lakás at őt környező sárga agyagba beásva, feneke keményre döngölt. Részben földalatti lakás ez is. Benne 3 aeneolithikus agyaggyöngyöt és egy pár cserепet leltem.

L5 A felszín alatt 1.5 m mélyen döngölt fenekű lakás. Hossza 5.2 m, szélessége 5 m. Ez is az őt környező sárga agyagba van leásva, melyből még 45 cm-es réteg érintetlen, az e felett levő részt felásták, megbolygatták a későbbi sírásások rendjén. A keresztnél egy 1m X 80 cm átm. Ovális, tapasztott, lapos, vörösre égetett tűzhely, a kettős keresztnél tüzelési nyom. A lakásban aeneolithikus edénytöredékeket, csiszoló és ütőköveket, réztörpengetöredékeket s más rézdarabokat leltem.

L6 A felszín alá 1.2 m mélyre nyúló (a sárga agyagba) lyuk, melynek szája 1 m átmérőjű. Tele volt szénnel, hamuval, égett földtörmelékekkel kevert földdel s fennebb két középkori cserеп is volt benne. Putri, mert falai középetáján 1.4 m-re hasasodnak.

L7 A felszín alatt 65 cm-re akadtam rá 2,5 m széles, kerek putri, mely ebben a szélességben 80 cm-re nyúlik az agyagba, itt 25 cm-t szűkült kereken párkányt alkotva, innét még 40 cm-re ment le, feneke teknős volt s rajta tüzelési nyomot konstatáltam. Tele volt laza földdel, törmelékekkel.

L8 4,5 m hosszú és 4 m széles lakás, mely 1.2 m-re nyúlik a földbe, ebből 20 cm még az egykori sárga agyagba. Egyik sarkában katlan, melynek szája 1.6 m átmérőjű. Ennyi a feneke is, hasasodva 2.1 m mélysége 85 cm. Tele volt égett tapaszttörmelékekkel, szénnel, hamuval, cseréppel, feneke erősen égett volt. Oldalai valószínűleg rőzsefonásúak és tapasztottak voltak. Erre vall a sok omlott agyagtapaszttöredék. A lakás szintje döngölt volt.

a, b, c tűzhelyek, az aeneolithikus telep tartozékai.

Főtisztelendő és Nagyságos Ügyvivő Alelnök Ur!¹⁷⁸

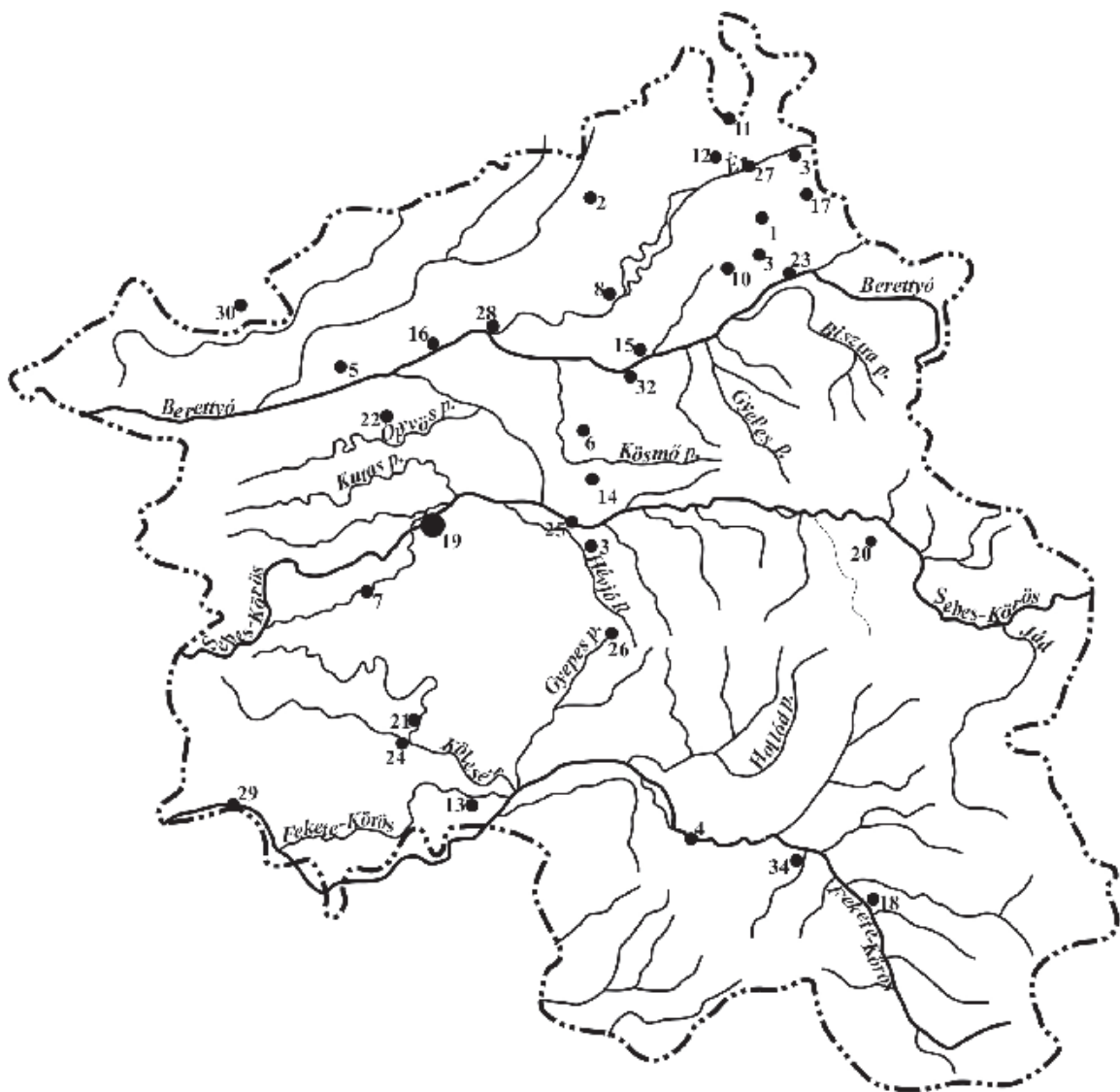
Vonatkozással a f. év. Szept h. 14-ikén kelt 19 számú szíves közlésére nagy sajnálattal tudomásul veszem a tulajdonomat képező körösszegi csonkatorony fedelének sajnálatos pusztulását.

A Műemlékek O. Bizottsága és köztem létrejött megállapodások biztosítják a csonkatorony helyreállítását valamint a jövőbeli fenntartását, azonban a jelenlegi viszonyok között a Műemlékek O. Bizottsága által készített és általam elfogadott tervek szerinti helyreállításnak fogantatosítása nem volt lehetséges, és a háború utáni időkre halasztatott, - de mindenestere meglesz!!!

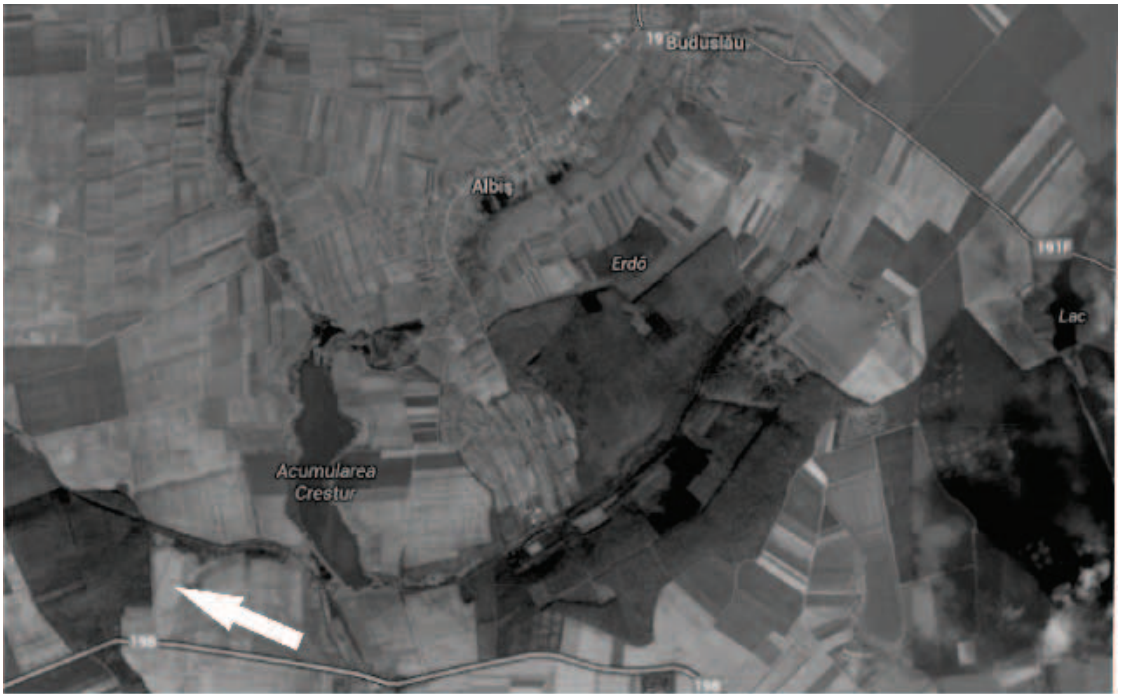
A csonkatorony lefujt fedelét alig lesz lehetséges hamarosan pótolni és remélem hogy az egy tél falkárai nem lesznek túlnagyok.

Kiváló tisztelettel
Gróf Csáky Vidor

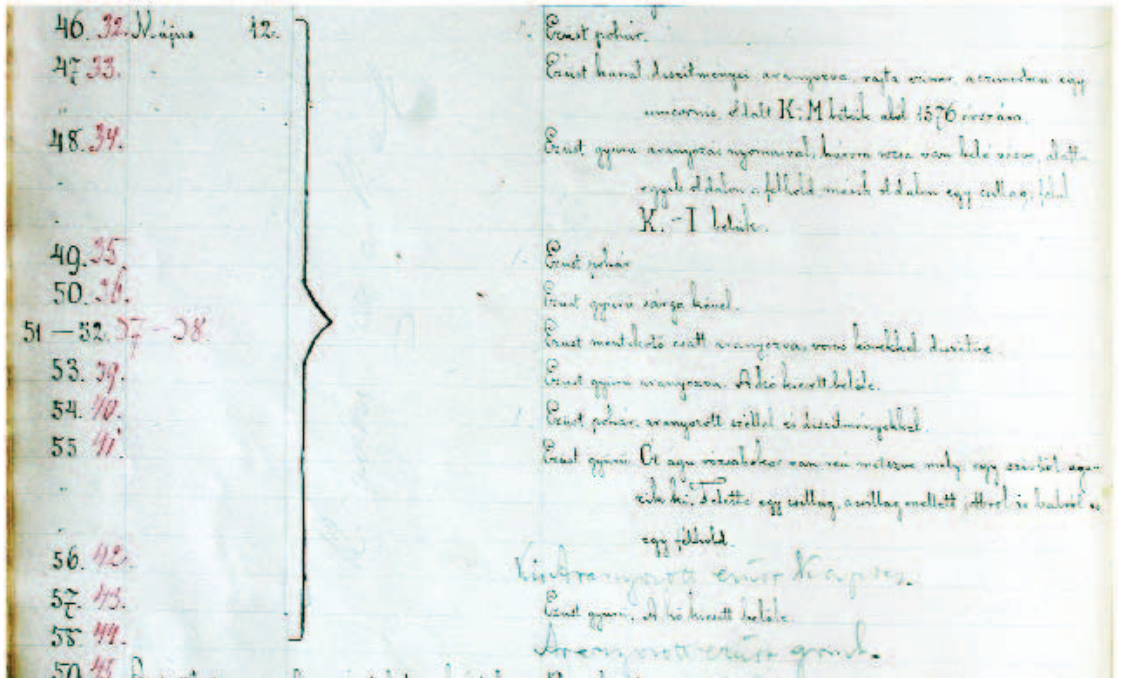
¹⁷⁸ EGYLETI LELTÁRKÖNYV, 20. iratcsomó, 14.

1. kép. A Régészeti Egylet levelezésében felbukkanó Bihar vármegyei műemlékek és régészeti lelőhelyek (a térképen szereplő lelőhelyszámok megegyeznek a tanulmány szövegében szereplő sorszámokkal).

2. kép. A középkori Felapáti faluhelye és templomának romjai Apátkeresztúr mellett.

3. kép. A feketebátori kincslelet leírása a Régészeti Egylet gyűjteményi naplójában.

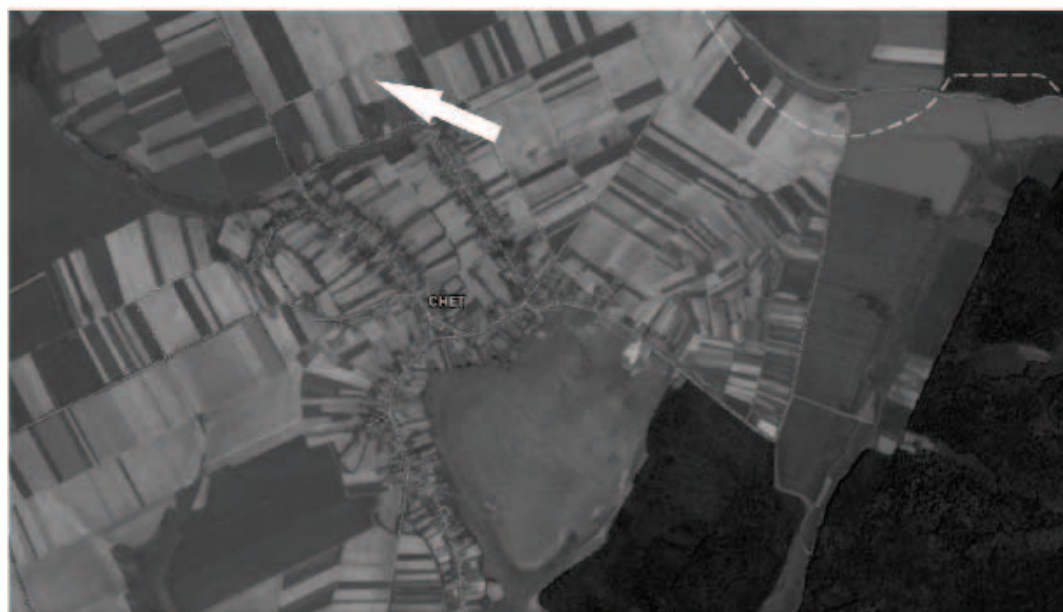
1905. év.

Sz. szám	Darab szám	Gyűjtő neve	A tárgyak leírása, lehelvénye és méretei
6.	22	<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);"> A darabok a hegyközségi kincsleletből származnak. A leírás a Részletes leírás alapján készült. A tárgyak a hegyközségi kincsleletből származnak. A leírás a Részletes leírás alapján készült. </p>	<p> Ez a leírás a hegyközségi kincsleletből származ. A tárgyak a hegyközségi kincsleletből származnak. A leírás a Részletes leírás alapján készült. </p> <p> A tárgyak a hegyközségi kincsleletből származnak. A leírás a Részletes leírás alapján készült. </p>
16.			<p> Ez a leírás a hegyközségi kincsleletből származ. A tárgyak a hegyközségi kincsleletből származnak. A leírás a Részletes leírás alapján készült. </p> <p> A tárgyak a hegyközségi kincsleletből származnak. A leírás a Részletes leírás alapján készült. </p>

4. kép. A hegyközségi kincslelet megmentett darabjainak leírása a Régészeti Egylet gyűjteményi törzskönyvében.

5. kép. A hencidai, 1889. évi szórányleletek lelőhelye.

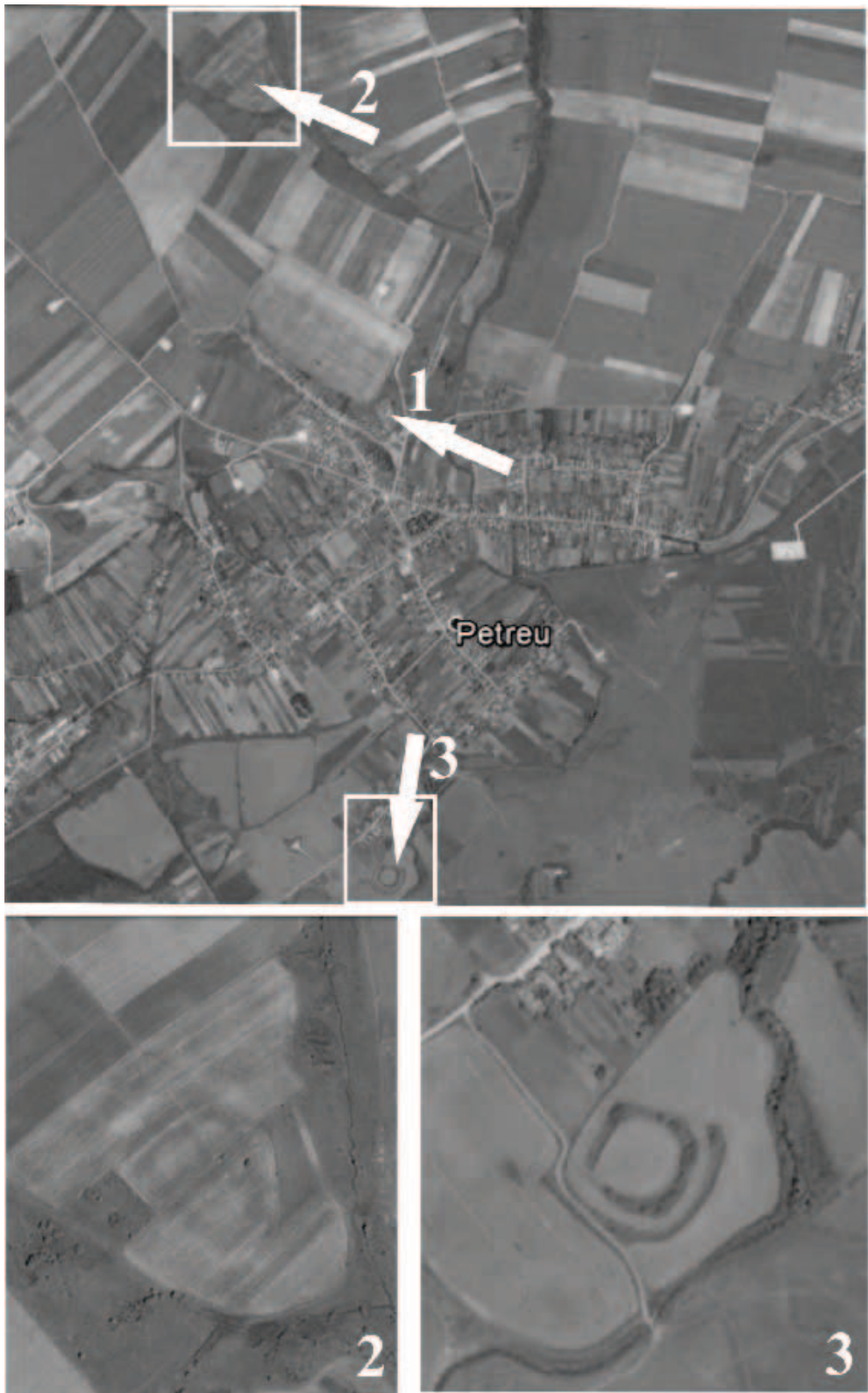
6. kép. Kéc-Lukaszy-tanya. A rézkori sírok lelőhelye.

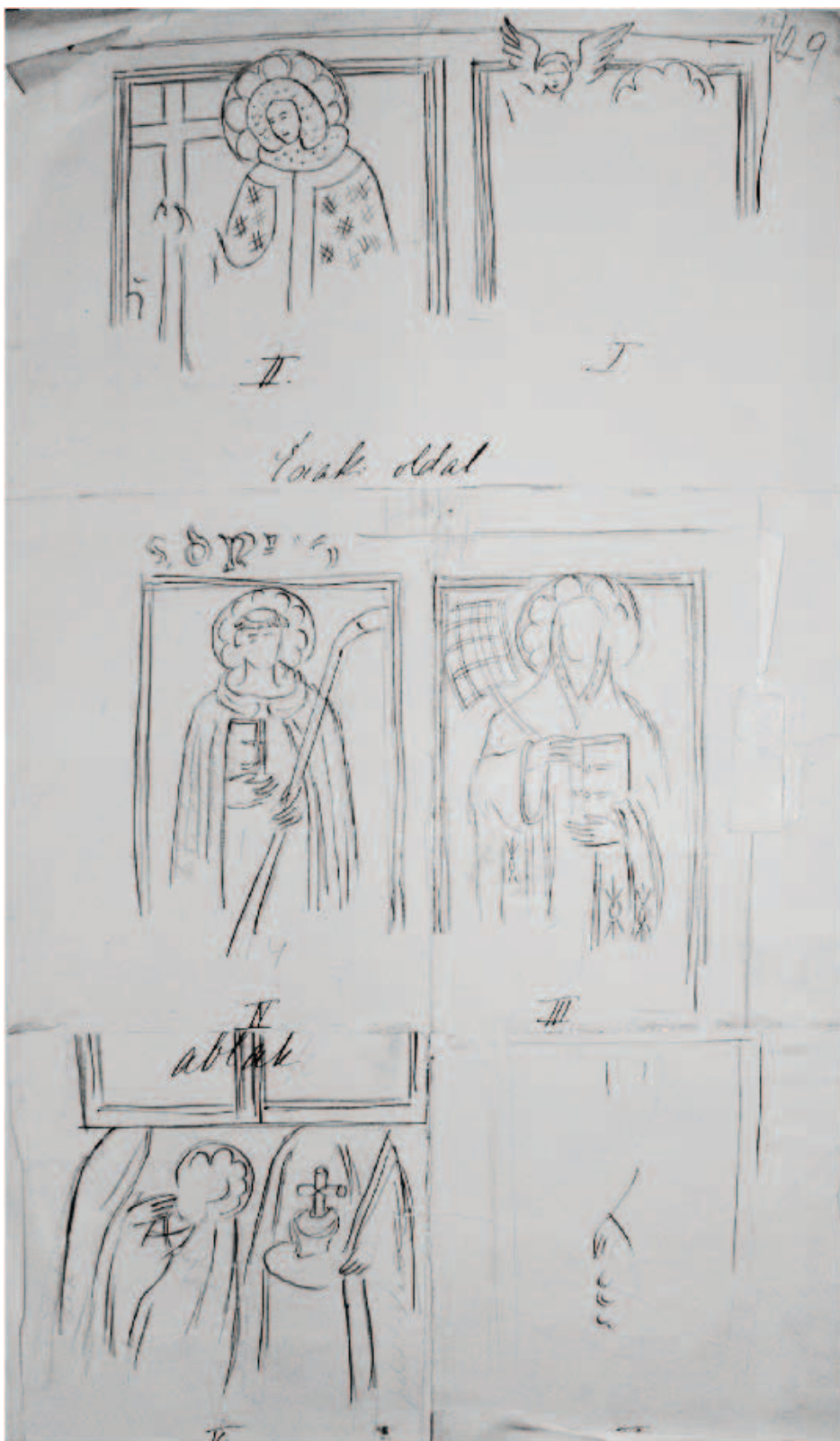
7. kép. Kísszédres ortodox kőtemploma
Magyarország első katonai felmérésén (1782-1784).

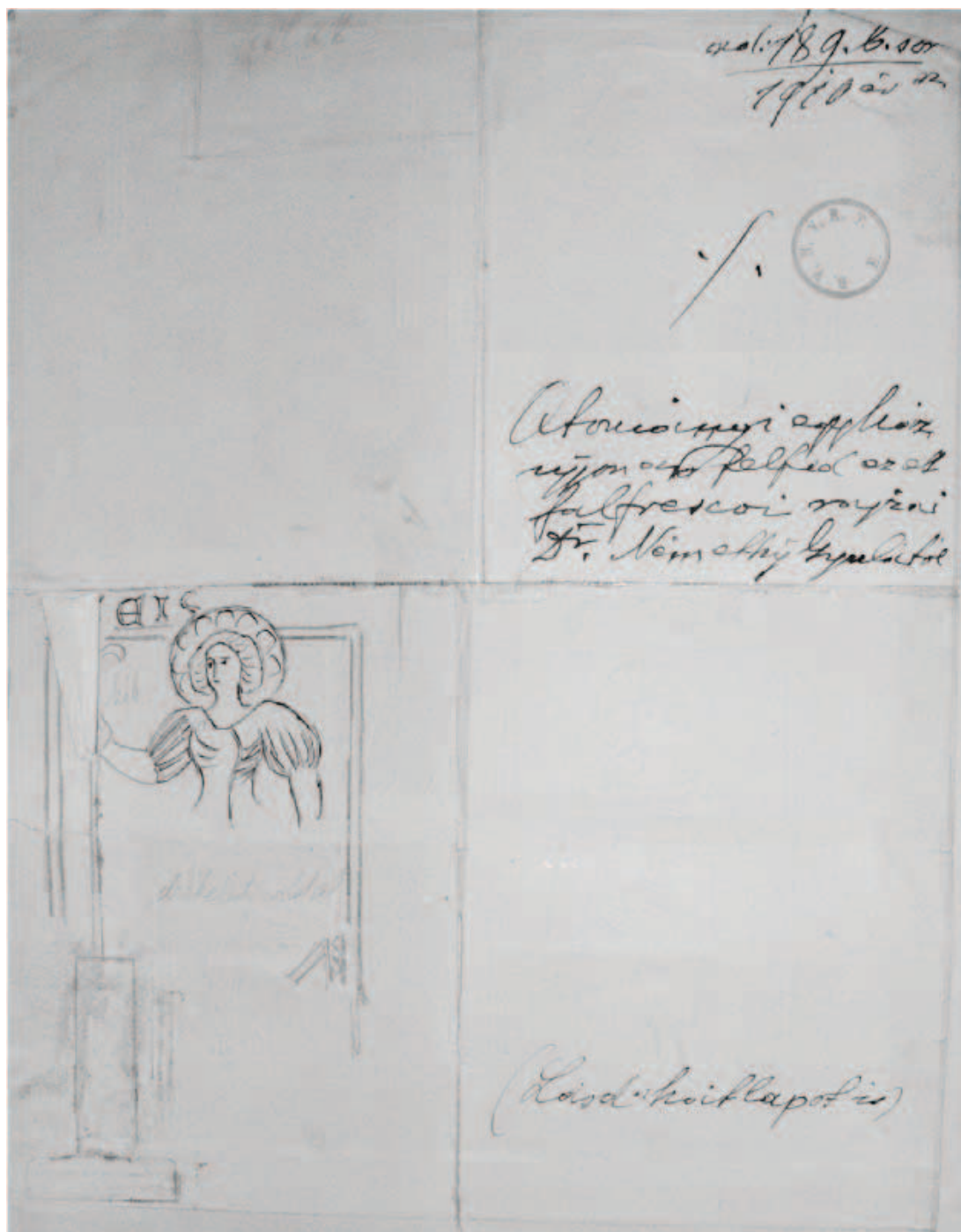
8. kép. Kísszédres ortodox kőtemploma
Magyarország második katonai felmérésén (1863/1864).

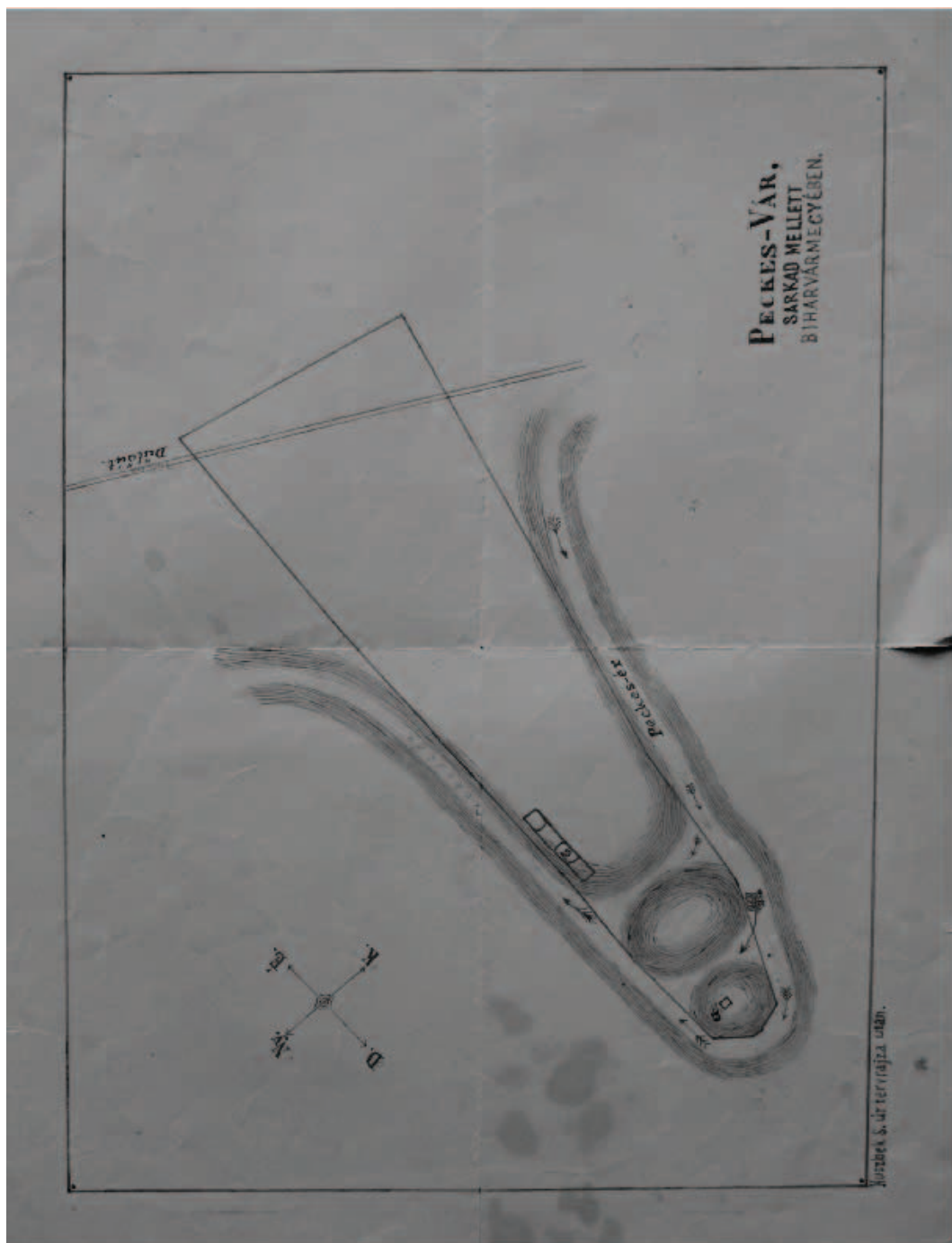
9. kép. Földvárak Monospetri területén. Ungora-hegy (1);
Külső Földvár (2); Belső Földvár (3).

14. kép. Az ottományi református templomban 1898-ban feltárt középkori falképek vázlatos rajzai.

15. kép. Az ottományi református templomban 1898-ban feltárt
középkori falképek vázlatos rajzai.

16. kép. A sarkadi „Pecskes-vár” helyszínrajza 1874-ből.

17. kép. Sarkad–Peckes-domb.

18. kép. Szalacs–Várbóc.

A' Jencsi Hegyen le emlekezni Béla Varsanab.
egy kö Táblán levő fel. Irásra 96

BAGTOCSYAI }
JADASYARE } nagy keleti oldalon.

DD: AK'NAIIN.YAD

a' most fel áto Budris Hellység Temploniba pedig
az a' fel Irás találtatik.

Hoc Ecclesia erecta non scio
Renovata Anno 1596.

Picta per me Franciscum

Xaverium Kollokyi Cassoviensem
anno 1781. sub Larocho Josepho
Judovian.

19. kép. A várasfenesi vár és a kisszedresi ortodox templom feliratai egy 1831-es feljegyzésen.